33
b
5
Mudrā rakshasa Nāṭaka

मुद्राराक्षसनाटक

Moodra Rakshus Nāṭuk

B1268
2765
ZZ

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः॥श्रीमत्कालिकायैनमः॥धन्याकेयंस्थितातेशिरसिशशिकलाकिंनुनामेतदस्यानामैवास्यास्तदेतत्परिचित
मपितेविस्मृतंकस्यदेतोः॥नारीपूरुषमिनेदुंकथयतुविजयानत्रमाणेयदीदुर्व्यानिद्रोतुमिच्छोरितिस्मरसचिवज्ञात्थमर्थार्थि
भोर्वः९अपिच॥पादस्याविभवंतीमवनतिमवनेरक्षतःस्वैरपातेःसंकोचेनेवदाण्णांमुहुरभिनयतःसर्वलोकातिगानां॥द
ष्टिंलक्ष्येषुनोद्यत्स्खलनकणमुचंबिभ्रतोदारभीतेरित्थाधारानुरोधात्त्रिपुरविजयिनःपातुवोदुःखचक्रं॥२॥नांद्यंतेसत्र
धारः॥अलमतिविस्तरेण आज्ञापितोस्मिपरंपदा॥यथाप्रत्यासन्नंतटेश्वरदत्तपौत्रमहाराजपृथुसेनाःकुवेर्विज्ञा
यस्वदत्तस्यकृतिरपूर्वमुद्राराक्षसंनामनाटकंनादीयतव्यमिति॥यत्सत्यंकार्य्यविद्योपबंदिन्यांपरिषदिप्रत्यक्षंज्ञानस्यममापिसम्म
हानपरितोषःप्रादुर्भविष्यति॥कुतः॥चौर्यतेबालिशास्यापिसत्क्षेत्रपतितास्तृषिः॥नशालःस्तंबकरितावनुर्गुणमपेक्षते॥३
तद्यावदिदानींगृहंगत्वागृहजनेननसदसंगीतकमनुतिष्ठामि॥परिक्रम्यावलोक्यच॥इमेनोगृहाः॥यावत्प्रविशामि॥ना
टेनप्रविश्यावलोक्यच॥अयंतत्किमिदमस्मद्गृहोत्सवइवाद्यस्वस्वकर्मण्यधिकतरमभियुक्तःपरिजनःतथाहि॥वहतिजल
मियंपिनष्टिगंधानियमुमुक्षतेस्वजोविचित्राः॥मुशलमिदमियंचपातकालेमुहुरनुयातिकलेनहुंकृतेन४भवतुकृतं
विनीमाहूयपृच्छामि॥नेपथ्याभिमुखमवलोक्य॥गुणवत्कपायनिलयेस्थितेहतोःसाधिकंचिवर्गस्य॥मङ्क्षुवननीतिवि
द्वेकार्यादार्यश्रुतमुपेहि॥५॥प्रविश्यनटी॥अज्जइअंमि॥अण्णाणिओणमंअज्जोअणुगेण्हादु॥सूत्र०॥आर्येतिष्ठतुताव
दाज्ञानीयोगःकथयकिमद्यभवत्यात्रभवतोब्राह्मणानामुपनिमंत्रणेनकुटुंबकमनुगृहीतं॥अभिमतावाभवत्याभवनमतिथ
यःसम्प्राप्ताः॥यतएषपाकविशेषारंभः॥नटी॥अज्जउवणिमंतिदामेणभअवंतोबम्हणा॥सूत्रे०॥अथकस्मिन्निमित्ते॥नटी॥अ
ज्जउवरज्जादिक्किलभअवंचेदेति॥सूत्रे०॥आर्येकृष्णवमाद॥नटी॥एवंखुणअरणिवासंजेणामंतेदि॥सूत्र०॥आर्यवृत्तश्रमोस्मिन्च
तुष्पथ्यंगेज्योतिशास्त्रेतत्प्रवर्तनंब्राह्मणानुद्दिश्यपाकश्चंद्रोपरागंप्रतिनुकूलमपिविप्रलब्धासि॥पश्यंक्रूरग्रहःसकलुश्चंद्रंस
पूर्णमंडलमिदानीं॥अभिभवितुमिच्छतिबलादित्यर्द्धान्ते॥नेपथ्ये॥आःकृष्णमयिस्थितेचंद्रगुप्तमभिभवितुमिच्छति॥सूत्र०॥

7
1496

रक्षत्येनंतुबुधयोगः६॥नटी॥अज्जकोएसोधरणीगोअरोभविअचंदंगहाभिओगादोरक्किवदुमिच्छदि॥सूत्रकारः॥यत्स
त्यंमयापिनोल्लक्षितःभवतुभूयोपियुक्तस्वस्वकर्मण्यधिकतरमभियुक्तःपरिजनःतथाहि॥पुनस्तदेवक्रूरग्रहइत्यादिपठतिपुनर्नेपथ्ये॥आःकृष्णमयि
स्थितेचंद्रगुप्तमभिभवितुमिच्छति॥सूत्र०॥आकर्ण्यआर्यज्ञातं॥कौटिल्यःनटी॥भयंनाटयति॥सूत्र०॥कौटिल्यःकुटिल
मतिःसर्पेयनन्दोधर्मोप्रसभमदाहिनंदवंशाः॥चंद्रस्यग्रहणमिनिश्रुतेःसनान्नोमौर्यंदीर्घिषदभियोगइत्यवेति॥७
॥नटी॥भयंनाटयति॥सूत्र०॥तदितआवांगच्छावइतिनिष्क्रांतौप्रस्तावना॥॥ततःप्रविशतिमुक्तांशिखांपरामृशन्स
क्रोधश्चाणक्यः॥२॥आःकथयकृष्णमयिस्थितेचंद्रगुप्तमभिभवितुमिच्छति॥पश्य॥आस्वादितद्विरदनोणितशोणशो
भांसंध्यारुणामिवाकलयन्मुखात्तोष्ठनस्य॥क्रूभविदारितमुखस्यमुखात्स्फुरंतींकोहर्तुमिच्छतिहरेःपरिभूयदंष्ट्रां॥अपि
च॥नंदकुलकालभुजंगीकोपानलनीलधूम्रलतां॥अद्यापिबध्यमानांबध्यःकोनेक्षतिशिखांमे॥८॥अपिच॥उल्लंघयन्
ममसमुच्चलतःप्रतापंकोपस्यनंदकुलकाननधूमकेतोः॥सद्यःपरात्मपरिमाणविवेकमूढःकःशालभेनविधिनालभ
तांविनाशं॥९॥शार्ङ्गरवरप्रविश्यत्रयशिष्यः॥उपाध्यायआज्ञापय॥चाणक्यः॥वत्सउपवेष्टुमिच्छामि॥शिष्यः॥नन्वियंस
न्निहितवेचासनवेदारब्रह्मकोष्टशालातदस्यामुपवेष्टुमर्हत्कृपाध्यायः॥चाणक्यः॥वत्सकार्यांभियोगएवमस्मानाकुलयतिम
नपुनरुपाध्यायसहभूःशिष्यजनेनुःशीलता॥नाट्येनोपविश्य॥आत्मगतं॥कथंप्रकाशंगतोयमर्थःपौरेषु॥यथाकिलनंद
कुलंविनाशाज्जनितरोषाराक्षसःपितृवधामर्षितेनसकलनंदकुलराज्यपरिपणत्रोत्साहितेनपर्वतकपुत्रेणमलयकेतुनास
हसंधायतदुपग्रहीतेनचमहताम्लेंछराजबलेनपरिवृतात्पबलमभियोक्तुमुद्यतइति॥विचिंत्याच्यथवायेनमयासर्वत्रो
द्वेकाशंनंदवंशवधप्रतिज्ञायनिर्मूर्णदुस्तरप्रतिज्ञासरितसोहमिदानींप्रकाशीभवंतमन्येनमर्थेकिमसमर्थः प्रज्ञामद्रुतुं॥कुतः॥
यस्यमम॥उद्यामीत्स्यानंदुर्नयिषुवतिदज्ञासंततेःशोकधूमैःकामंमंचिद्रुमभ्यानयपवनहतंमोहभस्मप्रकाशं॥दग्ध्वासभी
तपौरांद्विजगणरहितान्नंदवंशप्ररोहान्दात्यभावान्नखेदाज्ज्वलनइववनेशाम्यतिक्रोधवह्निः॥९॥अपिचनोचेत्तावनंतेनरणि

पश्चिमाधिकृशद्गर्भमुग्धैर्मामयासनतोवदूष्टमवज्ञयेदृष्टवंतः पुरा॥तेपश्येतिनथैवसंप्रतिनानंदमयामान्वयंसिंदनेव
गजेंद्रमाद्रिंद्वारवरात्सिंहासनात्पतितं॥१९॥सोहमिदानीमवसितप्रतिज्ञाभारोपिवृषलापेक्षयाउत्त्रंथारयामि॥येनमया
समुत्खातानंदानवहृदयशल्याइवभुवः तामार्यलक्ष्मीः सरसिरुहिसनीवल्लिरपदा॥ह्योः सारतुल्यंहितयमभियुक्ते
नमनसाफलंकोपप्रीत्यादिषदिचविभक्तेसहृदिच॥१२॥अथवाःगृहीतेराक्षसेकिमुत्खातेनंदवंशस्यकिंवारुध्यमुद्यादि
तंचंद्रगुप्तलक्ष्म्याः॥विचिंत्य॥अहोराक्षसस्यनंदवंशेनिरतिशयोभक्तिगुणः सखलुकस्मिंश्चिदपिनंदान्वयावयवेवृत्तोव
तिवृषलस्यसाचिव्यंग्राहयितुंनशक्यतेःतत्तदभियोगंप्रतिनिरुद्योगेरवरुद्धातुंनयुक्तमित्यस्माभिरनयवबुध्यातपोवन
गतोपिघातितपर्वतेनंदवंशीयः सर्वार्थसिद्धः॥यावदसोमलयकेतुमुररीकृत्यविपुलतरंपंचमुपदर्शयत्यवास्मदुच्छेदाय
॥प्रत्यक्षवदाकारोलक्ष्यंबध्वा॥साध्वमात्यराक्षससाधुश्रेयिसाधुसाधुमंत्रिबृहस्पतेसाधुकृतः॥ऐश्वर्यादपनेतमीश्वर
मयंलोकोर्थतःसेवतेतंगउत्पन्नयेविपत्तिषुपुनस्तत्प्रतिष्ठायाः॥भर्तुर्यत्प्रलयेपिपूर्वसुकृतासंगेनिःसंगयाभक्त्या
कार्यधुरंवहंतिकृतिनस्तेदुर्लभाःत्वादृशाः॥१५॥अतएवास्माकंचलसंग्रहणेप्रयत्नः॥कथमसोवृषलस्यसाचिव्यग्रहणेन
सानुग्रहःस्यात्॥कुतः॥अस्मात्तेनचकातरेणचगुणः स्यात्सानुरागेगणेप्रज्ञाविक्रमशालिनोपिहिभवेत्किंभक्तिहीनात्फ
लं॥प्रज्ञाविक्रमभक्तयःसमुदितागुणाभृत्ययेतेभृत्यानृपतेःकलत्रमितरेसंपत्सुचापत्सुच॥१४॥तन्ममायास्यसिन्व
स्तुनिनद्यायानेनरुध्यतेयथाऽसौक्षिप्यतेतत्संग्रहणंप्रतियत्नः॥कथमिति॥तत्रतावद्दूषलपर्वतकयोरन्यतरविनाशेना
पिचाणक्यस्यापकृतंभवतीतिविषकन्ययाराक्षसेनास्माकंमत्यंतोपकारिमित्रंघातितंरूपस्यीपर्वतेश्वरइतिसंचारितोज
गतिजनापवादः॥लोकप्रत्ययार्थमस्यैवार्थस्याभिव्यक्तयेपिनातचाणक्येनघातितइतिरहसित्रासयित्वाभागुरायणेना
पवाहितःपर्वतकपुत्रोमलयकेतुः॥द्राक्षयःखल्वेषराक्षसमतिपरिग्रहीतोपिव्यतिषज्यमानःप्रज्ञयानिगृहीतुं॥नपुनरस्य
नियहात्पर्वतकवधोत्पन्नमपत्रपाः प्रकाशीभवत्समाधुंमिच्छामि॥प्रयुक्ताश्चस्वपक्षपरपक्षयोः अनुरक्तापरक्तजन निज्ञा

9
1996

सयावदुविधदेशवेषभाषाचारसंचारवेदिनीनाव्यंजनाः प्रणिधायः॥अन्विष्यंतेचकुसुमपुरवासिनोनंदामात्यसुहृदांनि
युणंप्रचारगते॥तत्तत्कारणमापाद्यतत्तत्स्वात्मतायामापादिताश्चंद्रगुप्तसहोत्थायिनोभटभटभृतयोप्रधानपुरुषाः
॥शत्रुभ्रयुक्तानांचतीक्ष्णरसदायिनांप्रतिविधानंप्रस्थप्रमादिनःपरीक्षीतभक्तयःक्षितिपतिप्रत्यासन्ननियोजिताः
तत्रात्मपुरुषाः॥अस्तिचास्माकंसहाध्यायिमित्रमिंदुशर्मानामब्राह्मणः॥सचोद्यानस्थांदंडनीत्यांचतुःषष्ट्यंगेज्योतिः
शास्त्रेचपरंप्राविण्यमुगतः॥समयाक्षपणकलिंगधारिनंदवंशावधप्रतिज्ञानंतरमेवकुसुमपुरमुपसर्वामात्यैःसहस
ख्यंप्राहितोविद्वेषतश्चतस्मिन्नराक्षसःसमुत्पन्नविश्वंभस्तेनदानींमहत्सयोजनमनुष्ययंभवति॥तदेवमस्मत्तोनकिंचि
त्परिहीयते॥वृषलएवकेवलंप्रधानप्रकृतिश्चस्मारोपितराज्यतंत्रभारःसततमुदास्ते॥अथवास्वयमभियोगदुःखेरसा
धारणैरपावृतंतदेवराज्यंरक्षयति॥कुतःस्वयमाहत्यभुंजानाबलिनोपिस्वभावतः॥गजेंद्राश्वनरेंद्राश्वप्रायःसीदंति
दुःखिताः॥१६॥ततःप्रविशतियमपटनचरः। पणमहजमस्मचलणेंकिंकज्जंदिवएहिअण्णोहो॥एसोरबुअण्णभत्ता
णंहरइजीअंचदुप्पउत्तं॥१७॥प्रणमतयमस्यचरणेकिंकार्यदेवतैरन्यैः॥एषखलुअन्यभक्तानांहरतिजीवंकृश्यमानं॥
अविअपिच॥मुरिसस्सजीविदव्वंविसमादोविहादिभत्तिगहियादो॥मोरेदिसद्दलोअंतरेणजमेणजीजाआमो॥१८॥
पुरुषस्यजीवितव्यंविषमादपिभवतिभक्तिगृहीतात्॥मारयतिसर्वलोकंयत्नेनयमेनजीयाम॥जावएदंगेहंपविसिअज
मपटंदंसअंतागीआहंगाआमि॥तावदिदंगृहंप्रविश्ययमपटंदर्शयनगीतानिगामयामि॥इतिपरिक्रामति॥शिष्यःवि
लोक्यभउनप्रवेष्टव्यं॥चरः॥हंहोब्रह्मणकस्यएदंगेहं॥अहोब्राह्मणकस्यदंगृहं॥शिष्यः॥अस्माकमुपाध्यायस्यकृगृहं
तनाम्नआर्यस्यचाणक्यस्य॥चरःविरस्य॥हंहाब्रह्मणअतंकरस्यजेत्तमभधम्मभादुणोद्धरंहोदितादेहिमेपवेसंजा
वदेउपज्झाअस्सयजमपटंपसारिअधम्मंउपदिसामि॥अहो॥आमीयस्यैवमेधर्मभ्रातुर्गृहंभवतितद्देहिमेप्रवेशंयाव

तेउपाध्यायस्य धर्मंउपदिशामि॥शिष्यःसक्रोधं।धिग्मूरखंकिंभवानस्मदुपाध्यायादपिधर्मविन्नरः॥चराचरः॥हंहोब्रा
ह्मणमाकुप्यणहिसत्योसबंजाणादि॥ताकिंवितेउवज्झायोजाणादिकिंवि अत्तारिसाजाणंदि॥अ०माकोपंकरुनहि
सर्वंसर्वंजानाति॥तत्किमपितेउपाध्यायोजानातिकिमपि अस्मत्सदृशाजानंतिति॥शिष्यः॥मूरखंसर्वज्ञतामुपाध्यायस्यचा
रयितुमिच्छसि॥चरः।हं०॥जयितवउवज्झाओसबंजाणादिताजाणाडुदावकस्सचंदोनभिप्पेदेति॥यदितवउपाध्या
यःसर्वंजानातिजानातुतावत्कस्यचंद्रोनभिप्रेतइति।शिष्यः॥किमनेनज्ञातेनाज्ञातेनवा॥चरः।तवउवज्झाओएच्च
जाणिस्ससिसुंडिमणोजाणिदेणहोदितुमंदावएति॥अंजाणासिकमलाणंचंदोअणभिप्पेदोत्ति॥णंपेम्मकमलाणं
मणहराणंविरूअतोविसंदइवन्नीलं॥संपुण्णमंडलंमिआइंचंदंविरुज्झाइं॥तवउपाध्यायएवज्ञास्यतियदनेनज्ञातेन
भवंति॥त्वंतावदतज्ज्ञानामिकमलानांचंद्रोनभिप्रेतइति॥ननुपश्य॥कमलानांमनोहराणामपिरूपाहिसंवदतेनीलं॥
संपूर्णमंडलेपियातिचंद्रेविरूहानि॥चाणक्यः।आकर्ण्य।आत्मगतं॥अयेचंद्रगुप्तादपरक्तान्पुरुषान्जानामिइत्युप
क्षिप्यात्मनेनाशिष्यः॥मूरखंकिमिदमसंबद्धमभिधीयते॥चरः॥हं०॥रूसंबद्धंनचएदंभवेज्जिष्यः॥यदिकिंस्यात्।
चरः।जदिरूणंडुजाणिडुलहे॥यादृश्रोतारंजानंतंलभे॥चाणक्यः॥भद्रविश्रब्धंविज्ञापयसेश्रोतारंज्ञातारंच॥चरः॥
एसोविंपेसामि।एषप्रविशामि।इतिप्रविश्योपसृत्यजदुअज्जो॥जयत्वार्यः॥चाणक्यः॥विलोक्यात्मगतं।कथमयंप्रहृ
तिचित्तपरिज्ञानेनियुक्तःनिपुणकः॥प्रकाशं॥भद्रस्वागतं।उपविशाचरः॥तेअ।जोआणवदेति।भूमावुपविष्टः॥चाण
क्यः॥भद्रवर्णयेदानींस्वनियोगवृत्तांतं।अपिकुशलमनुरक्ताःप्रकृतयः॥चरः॥अहइ।अथकिं।अज्जेणरुवंतेसंतेविरा
गकारणेरूपरिहीणेअंतेरूरूगहिदनामहेअदेवेचंदउत्तेदिढमणुरता।आपकिदिआकिंदुगुणंदिएत्थेणओअम
च्चरक्खसेणसहपढमसमुप्पण्णसिणेहबहुमाणातिण्णिपुरिसाजदेवस्सचंदसिरिणोसिरिणसहंदि॥आर्येणरक्ष

11
1996

क्षतेपुतेषुविरागकारणेषुपरिहृतेषुरूढगृहीतनामधेयेचंद्रगुप्तेदृढमनुरक्ताःप्रकृतयःकिंतुपुनःसंत्यत्रनगरेअमात्य
राक्षसेनसहप्रथमसमुत्पन्नस्नेहबहुमानास्त्रयःपुरुषाएदेवस्यचंद्रश्रियःश्रियंनसहंते॥चाणक्यः॥सक्रोधंननुवक्त
व्यंस्वजीवितंनसहंतइति॥भद्रअपिज्ञायंतेनामधेयतः॥चरःकहंअज्जाणिअणामहेत्याअज्जस्सणिवेदियंदि॥कथं
अज्ञातनामधेयाआर्यस्यनिवेद्यंते॥चा०।तेनहिश्रोतुमिच्छामि॥च०सुणादुअज्जोपढमंदावअज्जस्सरिपुपरक्खेच्च
ट्ठपरक्खवादोरक्खणयोजीवसिद्धी॥प्रथमंतावदार्यस्यरिपुपक्षेबहुपक्षपातःक्षपणकोजीवसिद्धिः।चा०॥सहर्षमात्मगतं
॥अम्हद्रिपुपक्खेबहुपक्षपातःक्षपणकः॥च०।जीवसिद्धिमामसोजेणअमच्चरक्खसप्पउत्तविकस्स णादेवपव्वदिस
रेसमावेसिदा॥जीवसिद्धिर्नामसयेनअमात्यराक्षसप्रहितोविषकन्यादेवपर्वतेश्वरसमावेशिताः॥चा०॥स्वगतंजीवसिद्धि
रेषतावदस्मत्क्षणधिः।प्रकाशं।भद्रअथापनक्षः॥च०॥अज्जअवरोविअमच्चरक्खसस्सपिअवअसोकायत्थोसअ
दासोणाम॥आर्योप्यमात्यराक्षस्यप्रियवयस्यःकायस्थःशकटदासोनाम॥चा०।विहस्य।आत्म०कायस्थइतिलघ्वीमा
त्रातथापिनयुक्तंप्राकृतमपिरिपुमवज्ञातुंतस्मिन्मयासहच्छन्ननासिहार्थकोविनिक्षिप्तः॥प्र०भद्रइत्तीयंश्रोतुमिच्छा
मि।च०।तिदोआविअमच्चरक्खसेरवदुदीअयंपुप्फपुरनिवासीमणिआरसेट्ठीचंदणदासोणामज्जस्सगेहेकलत्तंणासीक
दुअमच्चरक्खसोणअरादोअवक्कंतो।चा०।ननंसहृत्तमः।नह्यनात्मसदृशोराक्षसःकलत्रंन्यासीकरिष्यति॥तृतीयोपिआ
त्मराक्षसस्यहृदयंपुष्पपुरनिवासीमणिकारसेट्ठीचंदनदासोनामयस्यगृहेकलत्रंन्यासीकृत्यअर०नगरादपक्रांतः
प्रका०।भद्रचंदनदासस्यगृहेराक्षसेनकलत्रंन्यासीकृतंकथमवगम्यते॥च०॥अज्जरमंअंगुलीअअमुद्दाअज्जअव
गदत्थंकरिस्सदि॥अ०इयमंगुलीयकमुद्राआर्यमवगदार्थंकरिष्यतीति।इत्यपयाति।चा०।मुद्रामवलोक्यगृहीत्वारा
क्षसस्यनामवाचयति॥सहर्षंस्वगतंनुनुवक्तव्यंराक्षसएवास्मदंगुलीप्रणयीसंवृत्तइति।प्रका०।भद्रअंगुलीमुद्राधि

गमंविस्तरेण श्रोतुमिच्छामि। च०। कणादु अज्जो अत्थिदाव अहं अज्जणपारज्जणचरिदस्स अण्णसणेणिवुत्तो पर
घरप्पवेसपरस्स अणासंकणिज्जेण ईमिणा जणमभंतरणिद्दंतो मणिभारसंवाचंदणदासस्स गेहं अज्जणपारज्जण
चरिदस्स अण्णसणेणिवुत्तो परघरप्पवेसपरस्स पविट्ठोत्ति तहिज्जमपदं पसारि अपवुत्तोसि गो आनिगादुं॥ श्र
सणोत्वार्यः अस्तितावदहमार्येणपारज्जनचरित्रस्यान्वेषणेनियुक्तः परगृहप्रवेशोपरस्य अनात्मकृतेनानेनयम
पटेनहिउन्मणिकारसटाचंदनदासस्यगृहंप्रविष्टोस्मिमत्त्रयमपदंप्रसार्यप्रवृत्तोस्मिगीतानिगातुं॥ चा०। तत
किं। च०। तदो अण्णदोपंचवरसदेसीओपियदंसणीयसरीराकिदीरकुमारओचालत्तफलहकोदुहलोप्फुल्लण
यणाणिछुमिदुंपविट्ठोतदोहाणिगादोज्जिसंकापरिहरणिवेदइंति श्रोतस्सएवअवरकस्स अभ्यंतरेइत्थिआज्जण
स्सउट्ठिदोकलकलातदाईसदारदेसदाविदमुहीएछाएइत्थिआएसोकुमारआणिछुमंतीएवणिभत्थिअअवलं
विदोकोमलाएबाहुलदाएतस्साएकुमारसंरोधसंभमपच्चलिदंगुलीदोकरादोपुरिसअंगुलीपरिणाहप्पमाणाघडि
आइअंअंगुलीमुट्ठियादेहलीवंधेपडियाउट्ठिदाअताए अणवबुद्धाएचममचलणपासंसमागत्थिअपणामणि
भुआकुलवद्धविअणिअलासंवुत्ता। भणविअमच्चरक्खसस्सणामंकिदंदिअज्जस्सपादमूलंपादिदाताएसोइमाए
आअमो॥ ॥ततश्चाणक्यस्मादपवरकात्संचवर्षदेशीयःप्रियदर्शनीयनारीसदृशीतिः सकुमारकोबालत्वस्फुलन्नकोतूह
लोत्फुल्लनयनोविक्रमितुंप्रवृत्तःतदादेनिर्गतः। इतश्चांकापरिग्राहनिवेदयितातस्यैवअपवरकस्य अभ्यंतरेस्त्रीजनस्य
उत्थितःकलकलःतदाईषद्वारदेशादर्शितमुख्याएकयास्त्रियाएषकुमारकोनिष्क्रमन्नेवंनिभर्त्स्यंअवलंबितःकोमलया
बाहुलतया। तस्याःकुमारसंरोधसंभ्रमप्रचलितांगुलेःकरासुरूपांगुलीपरिणाहप्रमाणघटिताऽयमंगुलीमुद्रिका
देहलीबंधेपतितोत्थिताचतयाअनवबुद्धेचममचरणपार्श्वंसमागत्यप्राणामनिभृताकुलवधूरिवनिश्चलासंवृत्ता।

13
1946

मयापिअमात्यराक्षसनामांकितेतिआर्यस्यपादमूलंप्रापिताएषास्यागमः। चाण०। भद्रश्रुतमपसरनचिरादस्य
पापश्रमस्यानुरूपंफलमधिगमिष्यसि। चरः। जंअज्जो आणवेदीतिनिष्क्रांतः। चा०। शार्ङ्गरव २ प्रविश्यताम्। श्या०। या
ज्ञापय॥ चा०॥ वत्समर्षाभाजनंपत्रंचोपानयशिष्यः तथाकरोति॥ चा०॥ पत्रंगृहीत्वास्वगतंकिमुल्लिखामि॥ अन
नरवल्लेखनराक्षसोज्ञातव्यः॥ प्रविश्यप्रतिहारी॥ इदुअज्जो। जयत्वार्यः। चा०। सहर्षमात्मगतंगृहीतोज्जयशब्दः॥
प्र०। ज्ञोणोत्तरंकिमागमनप्रयोजनं॥ प्रती०। अज्जदेवोचंदसिरीसीसकमलमुल्लाअंअंजलिंणिवेसिअअज्जो
विण्णवेदिदुठ्ठामि। अज्जेणअभयुण्णादोदेवरसपवत्तदासस्सपारलोइअंकोरंतेणअधारिपुव्वाइं आहरणाइंब्र
ह्मणाणंपडिवादेमीति॥ चा०। सहर्षमात्म०। साधुवृषलमेवहृदयेनसहसंमंत्र्यसंदिष्टवानसि॥ ज्ञोणोत्तरउच्यताम
स्मद्वचनाद्वृषलः॥ साधुवत्सअभिज्ञः खल्वसिलोकव्यवहाराणांतदनुष्ठीयतामात्मनोभिप्रायः॥ किंतुपर्वतेश्वरस्य
धृतपूर्वाणिगुणवंतिभूषणानिगुणवद्भ्यएवप्रतिपादनीयानि। तदहंस्वयमेवपरीक्षीतगुणान्ब्राह्मणान्प्रेषयामि
॥ प्रती०। जंअज्जो आणवेदीतिनिष्क्रांतः॥ चा०॥ शार्ङ्गरवउच्यतामस्मद्वचनाद्भद्रभटयोभ्रातरः। ब्रूयलास्म
निष्ठाभरणानिभवद्भिरहंद्रष्टव्यइति॥ तथेतिनिष्क्रांतः॥ चाणक्यः। उत्तरोयंलेखस्यार्थः। पूर्वस्मत्कथमस्मत्। विचिंत्या
आः मुपलब्धवानसिप्रणिधेभ्यः। यथातस्यम्लेंछराजलोकस्यमध्यात्प्रधानतमाः पंचराज्ञानः परमसुहृदतयोरा
क्षससमुनुवर्त्तंते॥ यथा। कौलूतश्चित्रवर्मामलयनरपतिः सिंहनादान्मिसिंहः कौ। इमीराक्षः क्षतारिपुर्मिहमासिंध
वःसिंधुषेणः। मोघाराज्यः पंचमोरिमनःपृथुतुरगबलः पारसीकाधिराजोनामान्येषांलिखामि ध्रुवमहमधुनाचि
त्रगुप्तःप्रमाष्टुः॥ ॥ अथवानलिखामि। पूर्वमनभिव्यक्तमेवास्तां॥ नाट्येनलिखित्वा। शार्ङ्गरव २ प्रविश्यताम्
शिष्यः। उपाध्यायआज्ञापय॥ चा०। वत्सश्रौत्रियाराक्षराणिप्रयत्नलिखितानिअपिनियतमस्फुटानिभवंति॥ तदुच्च

तामस्मद्वचनात्सिद्धार्थकः ।।एभिरक्षरैः केनापिकस्यापिस्वयंवाच्यमिति।। अदत्तबाह्यनामानंलेखंटाकटदासेन
लेखयित्वामामुपतिष्ठस्वानचाख्येयमस्मच्चाणक्यालेखयतीति।।द्वि०।यथेतिनिष्क्रांतः। चा०।गृहीत्वाअहोद
ओनोयान्यक्षराणि।।अनुवाच्यभद्रअनयामुद्रयामुद्रयेत्।।सिद्ध।।तथाकृत्वाअज्जअन्यंमुद्दलेहोकिंअवरंअ
णुचिट्ठावदु।अयंमुद्रितोलेखःकिमपरमनुष्ठीयताम्।।चा०।भद्राकस्मिंश्चिदाप्रज्ञानानुष्ठेयकर्मणित्वांव्यापार
यितुमिच्छामि।।सि०।सहर्षं।अज्जअणुग्गिहीदोम्हि।अनुगृहीतोस्मि।आणवेदुअज्जोकिंइमिणादासजणेण
अज्जसअणुचिट्ठिदव्वं।।किमनेनदासजनेनआ०।अनुष्ठातव्यं।।चा०।प्रथमंतावद्ध्यरुद्धानंगत्वाघातकाःस
रोषदक्षिणाक्षिसंकोचसंज्ञांग्राहयितव्याः।ततस्मपुरगृहीतसंकेतेषुभयापदेशादितस्ततःप्रद्रुतेषुत्राकटदासोव
ध्यरुद्धानादपनीयराक्षससंत्रापयितव्यः।तस्मात्कटत्राणपरिरक्षणपरितुष्टात्सारितोषिकंपरिगृह्यराक्षसएवक
श्चित्कालंसंवितव्यः।ततःप्रत्यासन्नेषुपरेषुप्रयोजनमनुष्ठेयं।।कर्णएवमिवासि०।जेअज्जोआणवेदि।चा०।शार्ङ्ग
रव।प्रविश्यद्विष्यःउपाध्यायज्ञापयत्याचा०।उच्यतामस्मद्वचनात्कालपाशिकोदंडपाशिकश्चयथाराजपुरुषः समाज्ञापयति
यःपर्वतेश्वरंपर्वतकंहिनामराक्षसप्रयुक्तविषकन्ययापर्वतकंव्यापादितवान्।।सएनमेवदूषणंप्रख्याप्यसनिष्कारंनग
रान्निर्वासयतामिति।द्वि०।तथेतिपरिक्रामति।चा०।वत्सतिष्ठ।योयमपरःकायस्थःशकटदासोनामराक्षसप्रयुक्तोनि
त्यमस्मच्छरीरमभिद्रोग्धुमिहप्रयतते।।सचाप्येनंदोषंप्रख्याप्यशूलमारोप्यतांगृहजनश्चास्यबंधनागारंप्रवेश्यता
मिति।द्विष्यःयदाज्ञापयत्यार्यइतिनिष्क्रांतः।।चा०।चिंतांनाटयति।।आत्म०।अपिनुरात्मारक्षसोगृहीत।सि०।अ
ज्जगिहीदो।आर्यंगृहीतः।चा०।सहर्षमात्म०।हंतगृहीतोराक्षसः।प्रका०।भद्रकायंगृहीतःसि०गिहीदोअज्जसंद
ओतागमिस्संकज्जसि।हीए।चा०सि०सोगुलिलेखमर्पयित्वागम्यतामस्मत्तश्चार्यसिद्धेः।।गृहीतोआर्यसंदेशस्मद्धीमि

15
1996

त्यकार्यसिद्धये।तथेतिनिष्क्रांतःप्रविश्यद्विष्यः।उपाध्यायकालपाशिकोदंडपाशिकश्चोपाध्यायंविज्ञापय
तः इदमनुष्ठीयतेदेवस्यचंद्रगुप्तस्यज्ञाउत्तमिति।चा०।शोभनं।वत्समणिकारश्रेष्ठिनंचंदनदासंद्रष्टुमिच्छामि
द्विष्यःतथेतिनिष्क्रम्यचंदनदासेनसहप्रविश्यइतस्ततःश्रेष्ठिन्।।चं०स्व०।चाणक्कोसिम्हिअक्कूरेणसहसासदाव
अस्सविज्जणःमणिदासस्सविस्सक्कोकिंउणमहज्जाजदासस्सताभणिदामयधणसेणप्पमुहाणियणिवेसंदियाक
दाचिचाणक्कहदअंगहंविचिण्णेवदि।तान्नवहिदाणिवेहहभट्टिणोअभच्चरक्खसस्सघरअणंममतावज्जंहोदि
तंहोदुत्ति।चाणक्येअक्रूरेणमहमात्मार्थितस्यापिजनस्यनिर्दोषस्यापिशंकाकिंपुनर्ममज्ञातदोषस्यतद्धनिताम
याधनसेनभद्रमुखानिज्ञानिवेशासंस्थिताःकदाचिच्चाणक्तकोगहंविचिचुयादिस्तिनदवहितानिर्वहतभर्तुरमा
त्यराक्षसस्यगृहजनेममतावद्यङ्गवतितङ्गवतु।द्वि०।भो श्रेष्ठिनइतः।।चं०अज्जअज्जअज्जाअच्छामि।अयमाग
च्छामि।।उभौपरिक्रामतः।द्विष्यः।उपसृतउपाध्यायायंश्रेष्ठीचंदनदासः।चं०जेदुअज्जा।चा०नाप्येनादलो
क्यश्रेष्ठिनस्वागतमिदमासनमास्यतां।।चं०।प्रणम्यकिंणज्जाणादिअज्जोजहअणुचिदोउवआरोहिअअ
स्सपरिभवादोविदुःखमुप्पादेदिताइहज्जेवउचिदाएभूमीएउपविसामि।।किंनजानात्यार्यःयथाअनुचितउप
चाराहृदयस्यपरिभवादीदुःखमुत्पादयतितदिहैवउचितायांभूमावुपविशामि।। चा०।भोश्रेष्ठिन्मामेवं।संभा
वितमेतदस्मद्विधेभवतः।तदुपविश्यतामासनएव।।चं०स्व०।उवविसिवतंणेणदुच्चत्तेणकिंतिउपेक्खितमेव
नदुरात्मनाकिंमिति।प्रका०।जेअज्जाआणवेदीतिभूमावुपविष्टाः।चा०।भोश्रेष्ठिन्चंदनदासअपिप्रत्ययंतेव्यव
हाराणांवृद्धिलाभाः।चं०स्व०।अज्जादरोसंकणीओ।आत्यादरःशंकनीयः।प्रका०।अहइअज्जरसप्पसायेणअ
क्खंडिदामेवणिज्जा।अथकिं।आर्यप्रसादेनअखंडितामेवाणिज्जा।।चा०।नखलुचंद्रगुप्तदोषाअतिक्रांतपा

र्थिवगुणानधुनास्मारयंतिप्रकृतीः॥ चं० कृणोंपिधायसंतंपावंरमाश्ररणिसासमग्गएणवियपुण्णमाचंदेणचंदसारिणाश्रहिणंदंदियकिंदिओ॥ ज्ञातंपापंश्शारदनिशासमुद्भूतेनेपूर्णिमाचंद्रेणचंद्रश्रिया॥भिनंदंतिप्रकृतयः॥ चा० श्रीश्रेष्ठिन्यद्यवंशीताभ्यःप्रतिप्रियमिछंतिज्ञातारः॥ चं० श्राणवेदुश्रज्जोकिंकिंतिश्रंइमादोज्ञणादोइछोयादिति॥ किंकियदस्माज्ज्ञनादिष्यतइति॥ चा० भोश्रेष्ठिनचंद्रगुप्तराज्यमिदंननंदराज्यंयतोनंदस्यवार्थस्यचसंबधः॥ प्रीतिमुत्पादयतिचंद्रगुप्तस्यतुभवतामपरिकूद्वाएवच॥ चं० सदर्पं। श्रज्ज श्रणुगिहीदोम्हि॥ चा० भोश्रेष्ठिनसचापरिकूद्वाःकथमाविर्भवतीतिनूनंभवताएष्टव्याःस्म। चं० श्राणवेदुश्रज्जो॰ चा० संक्षेपतःराज्ञन्यविरूद्वाभिवृत्तिभिर्भवीतव्यं। चं० श्रज्जकोउणश्रपण्णोरण्णाविरूद्धोदिश्रज्जेणश्रवगछीयदि॥ कःपुनरथन्योराज्ञाविरूद्धइत्यार्येणावगम्यते॥ चा० भद्रभवानेवतावत्सधर्मं॥ चं० कणोंपिधायसंतंपावं॰ कीदिसोतिणाणंश्रगिणासहविरोहो॥ च० कीदृशस्तेषांनाग्निनासहविरोधः। चा० श्रयमीदृशोविरोधः। यस्त्वमद्यापिराज्ञापथ्यकारिणोःमात्यराक्षसस्यगृहजनस्वगृहमभिनीयरक्षसि। चं० श्रज्ज श्रलीयंएदंकेणावि श्रणभिण्णेन श्रज्जस्सणिवेदिदं। श्रलीकमिदंकेनाप्यनभिज्ञेनार्यस्यनिवेदितं॥ चा० भोश्रेष्ठिनश्रलमनयाशंक्यया। भीताःपूर्वराजपुरुषाःपौराणामनिछतामपिगृहेषुगृहजनंनिक्षिप्यदेशांतरंव्रजंतितनतःतत्प्रछादनंमदोषमुत्पादयति। चं० एवणंदंतस्सिसमयेआसिश्रत्थघरश्रमच्चरक्खसस्सघरश्राणत्ति॥ एवंमिदंज्ञस्मिन्समयेआसीदस्मद्गृहश्रमात्यराक्षसस्यगृहजनइति। चा० पूर्वमन्यत्तमिदानीमासीदितिपरस्परविरोधिनावचने॰ च० एतिश्रंजेवश्रत्थिमेवाछलंएतदेवास्तिमेवाकुछलं॥ चा० भोश्रेष्ठिन्चंद्रगुप्तेराज्ञन्यर्पयगृहश्छलानांतत्समर्पयराक्षस्यगृहजनंश्रकुछलंभवतः। चं० श्रज्जणंविण्णवेमिश्रांमिहश्रत्थघरश्रमच्चरक्खसस्सघरश्राणाति॥ ननुविज्ञापयामिश्रार्यस्यगृहजनंनसमर्पया

श्र॰स्यगृहजनइति॥ चा० श्रथेदानींकगतः। चं० णज्जाणामि। चं० स्मितंकृत्वाकथंनज्ञायतेनामभोश्रेष्ठिन्शिरसिभयंश्रतिदूरतस्तर्ताकारः॥ चं० स्वग० उपरिघणंघणरडिश्रंदूलदयिदाकिमेतदावडिदं। हिमवदिदिवोसहिश्रासीसेसप्पासमाविद्धो॥ उपरिघनंघनरणितंदूरेदीयतेकिमेतदापतितंगोहिमवतिदिव्योषधयःशीघ्रंसर्पेःसमाविष्टः॥ २॥ चा० श्रन्यच्चानंदमिवविस्फोरित्यद्दोक्तिकलज्ञानाटयित्वाचंद्रगुप्तममात्य॰ सःखेलत्यनीतिमार्गमेवमंरुद्धाः। पश्य। विक्रांतैर्नयंज्ञालिभिःरूक्षसचिवैःश्रीवक्रनासादिभिर्नंदज्ञोवंतियातदानगमितारुढर्यचलंतिमुहुः॥ नामकृत्वमुपागतांद्युतिमिवप्रल्हादयंतोजगत्कः श्चंद्रादिवचंद्रगुप्तनृपतेःकर्त्तुंव्यवस्येत्पथक्॥ श्रपिचंश्रास्वादितहिरदज्ञोणितज्ञोणज्ञोभमितिपूर्वोक्तंपवीतति॥ चं० स्वगतं। फलेणसंवादिदंसेविकत्थणं। फलेनसंवादितमस्यविकत्थनं। नेपथ्येकलकलः। चा० ज्ञाई॰ स्व॰ श्राःज्ञायतांकिमेतत्शिष्यः तथेतिनिष्क्रम्यपुनःप्रविश्यउपाध्यायश्रयमपिराज्ञापथ्यकारिणोःक्षपणकोज्ञीवसिद्धिःसनिकारंनगरान्निर्वास्यतां। चा० क्षपणकश्रहहश्रथवाश्रथवाश्रनुभवराज्ञापथ्यकारित्वस्यफलं॥ भोश्रेष्ठिन्चंदनदासएवमयमपथ्यकारिपुतीक्ष्णदंडोराज्ञार्ताक्रियतांपथ्यंसहहृदयःसमर्थ्यतांराक्षसगृहजनः श्रनुभूयतांचिरंविचित्रोराजप्रसादः। च० णत्थिमेगेहश्रमच्चघरश्राणो। नास्तिमेगृहश्रमात्यगृहजनः। नेपथ्येपुनःकलकलः॥ चा० ज्ञाई॰ श्राः ज्ञायतांकिमेतत शिष्यः। तथेतिनिष्क्रम्यपुनःपुनःप्रविश्यउपाध्यायश्रयमपिराज्ञापथ्यकार्यैरक्षायरुद्धःशकटदासःशूलमारोपयितुंनीयते। चा० स्वकर्मफलमनुभवतु। भोश्रेष्ठिन्नयमयंराज्ञापथ्यकारिषुतीक्ष्णदंडेनमर्षयिष्यतिराक्षसकलत्रप्रच्छानंभवतः। तद्रक्षपरकलत्रेणात्मनःकलत्रंजीवितंच॥ च० श्रज्जकिमेभयंदावेमिसंतंविगेहश्रम॰स्सघरश्रणंणसमोप्पेमिकिंउणश्रसंतं। श्रा० यंदर्शयसिसंतमपिगृहेश्र॰स्यगृहजनंननसमर्पया

मिकिंपुनरसंते॥चा०॥चंदनदासएषतेनिश्चयः॥चं०बाढं॥एसोधिलोमेनिच्चओ॥एषधीरोमेनिश्चयः।चा०स्व
रा०।साधुचंदनदाससाधुकलभेचर्थेलाभेपुपरसंवेदनेजने।कइदंदुक्करंकयोदिदाजीविविनाविना॥२४॥प्रका०
चंदनदासएषतेनिश्चयः॥चं०बाढं।चा०सक्रोधंदुरात्मनतिष्ठदुष्टक्षपणक।अनुभूयतांतर्हिनरपतिक्रोधः।च०।
सज्जोस्मिअणुचिट्ठोअदुअज्जोआत्तणोअहिआरंसमिसंमज्जोस्मिअनुष्ठायतत्कार्यंःआत्मनोअधिकारमदशं
॥चा०ज्ञाई०२उच्चतामस्मद्वचनात्कालपाशिकोदंडपाशिकश्चशीघ्रमयंदुष्टक्षपणकोनिगृह्यतांअथवातिष्ठतूच्य
तांदुर्गपालकोविजयपालकः।गृहीतगृहसारमेनंसपुत्रकलत्रंसंयम्यतावद्रक्षयावन्मयावृषलायकथितंतृष
लएवास्यप्राणहरंदंडमाज्ञापयिष्यति।शिष्यः।यदाज्ञापयत्युपाध्यायः।श्रेष्ठिन्इतइतः।चं०।अज्जअं।आअछा
मि॥स्वगतंदिष्ट्याभिमतकर्मणेविणासोणापुरिसदोसेणपरिक्लम्यशिष्येणसहनिष्क्रांतः।चाण०सदर्पं।
नलब्धइदानींराक्षस।कुतः।त्यजत्यप्रियवत्प्राणान्नयथातस्यायमापदि॥तथैवास्यायदिप्राणान्नतस्यापिनप्रि
याः॥२५॥नेपथ्यकलकलः।चा०ज्ञाई०२प्रविश्यशिष्यः२उपाध्यायआज्ञापयंति।चा०।किमेषःकलकलःशिष्यःवि
भाव्य।उपाध्यायएषपरवलुब्धकटदासंवध्यमानंवध्यभेरादयसमपक्रामतिःसिद्धार्थकः।चा०स्वःसाधुसिद्धार्थक
२कृतःकार्यारंभःप्रका०।प्रसह्यकिमपक्रांतः।सक्रोधंवत्सउच्चतांभागुरायणःयथावृत्तंसंभावयति॥शि०।नि
ष्क्रम्यप्रविश्यचशिष्यःसविषादंउपाध्यायहाधिक्कष्टमपक्रांतोभागुरायणोपि।चा०।स्वगतंअज्जतुकार्यसिद्ध
येप्रका०।सक्रोधंमिव।भद्रउपाध्यायश्चतामस्मद्वचनाद्भद्रभटपुरुषदत्तहिंगुरातबलगुप्तराजसेनरोहिताक्ष
विजयवर्मणः।शीघ्रमनुसृत्यगृह्यतांदुरात्माभागुरायणःशिष्यः।तथेतिनिष्क्रम्यपुनःप्रविश्यसविषादं।हा
धिक्कष्टंसर्वमेवज्ञंव्याकुलीभूतंतेपिरवतुभद्रभटप्रभृतयःप्रथमंउपस्थेवापक्रांताः।चा०स्व०सर्वथाशिवाः

19
1996

पंथानःसंतु।प्रका०वत्सअलंविषादेन।पश्य।येयातादिभिपिप्रधार्यहृदयेपूर्वंगतास्तेयेतिष्ठंतिभवंतुतेपि
गमनेकामंप्रकामोद्यमाः।एकाकेवलमेकमाधनंविधेसनाद्गतेभ्योधिकानंदोन्मूलनदक्षं।वीर्यंमहिमावुद्धस्त
मागान्ममं॥२६॥उत्थायआकाशेलक्ष्यंयवाएषःदुरात्मनोभद्रभटप्रभृतीनांहंतामि।आत्मगतं।दुरात्मनराक्षस
कदानींगमिष्यसि॥एषोहमचिराद्भवंते॥स्वच्छंदमेकचरमुज्ज्वलदानउन्मिलविनामदबलेनविगाहमानं।वृ
ध्यानिगृह्यकपलस्यकृतेचियायामारण्यकंगजमिवप्रगुणीकरोमि॥२७॥इतिनिष्क्रांतासर्वे॥इतिमुद्राराक्षसना
म्निनाटकेमुद्रालाभःप्रथमोंकः॥१॥ ॥ततःप्रविशतिसहितुंदिकः२जानंदितंतनुतो।जहेदुपंमंडलंअ
हिलिहंदि।जेमंतरक्खणपरातेसप्पणरहिवेउवच्चरंदि॥१॥आकाशेअज्जकिंतुमंभणासिकोनुमतिअज्जअदंरखु
अहितुंदिअज्जिणविभाणामिकिंभणासिअहंविअहिणारेवलिदुंइच्छामिअहकरंडएणअज्जोउन्नीउवज्जीवदि
।किंभणासिरासिराअकुलसेवकालोति॥णंरक्खलीदएवंअज्जोअहिणा।कहिंविअमंतोसहिकुसलोवालग्गा
हीमत्तमतंगआरोहोलहाधिआरंजिदकाउंगराअसेवआणिएतेतिण्णिविअवरवसंविणासंअणुहोंति।कहंदि
एमेनाअदिक्कंतोएसा।पुनराकाशेअज्जकिंतुमंभणासिकिंएदस्सपेडालसमुग्गएसत्ति।अज्जजेविआएसंपाद
आसथ्याकिंभणासिपेक्खिदुमिछामीति।परेरवदुअज्जोअदाणारवएदं।ताजदिकाडुहलंएहिएदंलिआवासेदसमि
किंभणासिएदंरखुभद्दिणोअमच्चरक्खसस्सगेहंणथिअत्तारिसाणंइदव्यवप्पवसोतिंतणहिगच्छदुअज्जोममउणजे
विआपस्सायेणअत्थिउप्पवसोकहंएसोविअविक्कंतोसविस्मयं।स्वगतंसंकृतमाश्रित्यअहोआश्चर्यं।चाणक्यमि
तिपरिगृहीतंचंद्रगुप्तमेवक्ष्यविफलमिवराक्षसप्रयत्नमवगछामि।राक्षसमवक्ष्यविफलमिवचाणक्यप्रयत्नम
वगछामि॥क्रमः॥कौटिल्यधीरजनिवद्वमूर्त्तिमन्यस्तिरोमार्यनपस्यलक्ष्मीं॥उपायहस्तैरपिराक्षसेननिक्ष्य

भाणामिवरक्षयामि ॥ ३ ॥ तदेवमनयाबुद्ध्याशालिनोरक्षसश्चिरयोधिरोधसंशायितेवनंदकुलस्यलक्ष्मीः । यतः विरुद्धयोर्भेत्तामिह । मंत्रिमुख्ययोर्महागजइवांतरंज्ञात्वाश्रयाद्भ्रष्टबलायेचभीतयागतागतं ध्रुवंमहीरिवद्यतश्रिया ३ तच्चावदमात्यराक्षसंपश्यामिइतिपरिक्रम्यस्थितः । ततः प्रविशत्यासनस्थः पुरुषेणानुगम्यमानः संचिंतोराक्षसः ३ सवाष्पं । कष्टं भोः कष्टं । कृष्णानामिवनीतिविक्रमगुणव्यापारज्ञांतहृद्यांनंदानांविपुलैः करुणयानीतानिय त्याक्षयं ॥ चिंतावेशसमाकुलेनमनसारात्रिंदिवंजायतः सेवेयंममविक्रमंस्वनाभिज्ञंविनावर्त्तते ४ अथवा नेदंविस्मृतभक्तिनानाविषयव्यासंगमूढात्मनाप्राणप्रच्युतिभीरुणानचमयानात्मप्रतिष्ठार्थिना ॥ अत्यर्थंपरदास्य मेत्यनिपुणंनीतोमन्येदायतदेवः स्वर्गगतापिज्ञा स्त्रवधेरराधितः स्यादिति ॥ ५ ॥ आक्रांतमबलोद्यनृसारं भगवतिकमलालयेभरंमगुणज्ञासि । कुतः आनंदहेतुमपिदेवमपास्यनंदसन्नासिकिंकथयवैरिणमार्यपुत्रं ॥ दानो द्युन्नतिरिवगंधगजस्यनाद्रेतत्रविक्लेवचपलप्रलयंगतासि ॥ ६ ॥ अपिच । अनभिज्ञातोपृथिव्यांविदग्धाः प्रथितकु लजाभ्रमिपतयः पतिंपापमार्यंयदसिकुलहीनंश्रुतवती । प्रकृत्यावाक्शशभवकुसुमप्रांतचपलापरंप्रीणंप्रज्ञा पुरुषगुणविज्ञानविमुखी ॥ ७ ॥ अपिच ॥ अविनीते । तदहमाश्रयान्मूलनेनेवत्वामकामांकरोमि ॥ विचिंत्य ॥ मया तावत्कृत्तमस्यचंदनदासस्यगृहंग्रहजनंनिक्षिप्यनगरान्निर्गंतव्यमार्यमनुष्ठितं ॥ कुतः ॥ कुसुमपुराभिया गंप्रत्यनुदासीनाराक्षसइतितत्रस्थानामस्माभिः सहकृत्यार्याणांदेवपादप्रसादिनांनोद्यमः शिथिलीभविष्य तिचंद्रगुप्तशरीरमभिद्रोग्धुमस्मत्प्रयुक्तानांतीक्ष्णरसदायिनांउपसंयहार्थः । परस्त्रीत्यजायार्थेचमहताक्लेश संचयेनस्थापितः शकटदासः ॥ प्रतीक्षणमस्यनिरूपलक्ष्यतेसंहतिभेदनायचव्यापारितः सुहृदांवर्गसिद्धि प्रभृतयः । तत्किंबहुना । इत्थात्मजः सपदिसान्वयएवदंडः शार्दूलपोतमिवयंपरियोध्यनष्टः । तस्यैवबुद्धिविनिग्रहेव

21
1996

नभिन्नमिममर्मवर्मभिवेद्यदिनदेवमदृश्यरूपं ॥ ८ ॥ ततः प्रविशतिकंचुकी २ कामंनंदमिवप्रमथ्यजरयाचाण क्यनीत्यायथाधर्मोमौर्यंश्वक्रेणनगरेनीतः प्रतिष्ठांमयि ॥ तंसंप्रत्यपचीयमानमनुमेलध्यांतरः सेवयात्मोभो रा क्षसवज्ञयायत्नतज्ञेतुंनशक्नोतितं ॥ ९ ॥ परिक्रम्यापसृत्यच । इदममात्यराक्षसस्यगृहंप्रविशामि । प्रविश्यव लोक्यच । स्वस्तिभवते ॥ राक्ष० आर्याभिवादयेप्रियंवदकआसनमानीयतां ॥ पुरुषः । एदंआसणं उपविसदु अज्जो ॥ कंचुकीउपविश्य । कुमारोमलयकेतुरमात्यंविज्ञापयतिचिरात्प्रभृत्यार्यः परित्यक्तोचितसंस्कारइतिपी डयतेमहदयं । यद्यपिमहासत्त्वोभगुणानशक्यतेविस्मर्तुंतथापिमद्विज्ञापनांमानयितुंमहत्यार्यः ॥ इत्याभर णानिप्रदर्श्य । इमान्याभरणानिकुमारेणस्वशरीरादवतार्यप्रेषितानिधारयितुमर्हत्यमात्यः ॥ रा० । आर्यजानाति वि ज्ञाप्यतामस्मद्वचनात्कुमारः । विरम्यतामेवभवता दुष्टपक्षपातेनस्वामिगुणाः । किंतुनतावन्निर्वर्त्यैः परपरिभवाक्षि प्तरूपणेर्वहाभ्यंगैरिभिः प्रतनुमपिसंस्काररचनां ॥ नयावन्निरुद्यक्षपितरिपुचक्रस्यनिहितंरक्षोगेहंकंदवरत वसिंहासनमिदं ॥ ९ ॥ कंचु० । अमात्येनतरिष्फलभमतत्कुमारस्य ॥ तत्प्रतिमान्यतांकुमारस्यप्रथमः प्रणयः ॥ रा० आर्यकुमारइवनातिक्रमणीयवचनोभवानपि तदनुष्ठीयतेकुमारस्याज्ञा ॥ कंचु० । नाप्येनभूषणानिपरिधाप्य स्वस्तिभवतेसाधयाम्यहं ॥ रा० । आर्याभिवादय । कंचु० । निष्क्रांतः । रा० प्रियंवदकज्ञायतांकोस्मद्दर्शनार्थं द्वारे तिष्ठति । पु० जं अमच्चो आणवदीतिपरिक्रम्यआहितुंडिकंदृष्ट्वा । अज्जकोतुमं ॥ आहि० भद्दअहंरयुआहितुंडि आत्तिण्णविसोणाम । इच्छेमि अमच्चस्सपुरदासस्यैहिरंवलिदुं । पु० चिट्ठजाव अमच्चस्सणिवेदेमि ॥ राक्षसमुप सृत्य अमच्च एसोरयुसप्पजीवीइच्छदिसप्पदंसेदुं ॥ रा० । वामाक्षिस्पंदनंसूचयित्वा ॥ आत्मगतं । कथंप्रथममेव सर्पदर्शनं ॥ प्रका० प्रियंवदकजन कौतूहलंसर्पपुनर्सरितोष्यविसर्जयेनं । पु० । तथेतितमुपसृत्य अज्जएसोरयु देरदंसणकज्जेण अमच्चोपसादंकरेदिणउणसप्पदंसणेण । आहि० । भुअंगमुविण्णवेमि अमच्चेणकेवलं अहं

सप्यजीवी। पाउदकविरचुअहंताजादमेअमच्चोदंसणेणपसादेणकरेताएतंपत्तअंराचेदुति। पु०। पत्रंगृहीत्वारा
क्षसमुपसृत्यअज्जएसोरचुअमच्चंविण्णवेदिणकेवलंअहंसप्यजीवीउदकविरचुताजादमेअमच्चोदंसणेणपसा
देणकरेदितदाएदंविदावपत्तअंवविदुति:। रा०। पत्रंगृहीत्वावाचयति। पातुर्णणिरवसेसंकुसुमरसंअन्तणोकुसला
दाए॥ जेउग्गिरेइसमरोअंणाणंकुणतितंकज्जं॥९९॥ विचिंत्यस्वगतं॥ अयेकुसुमपुरवृत्तांतइत: भवत्प्रणिधिरि
तिगाथार्थ: कार्यव्यग्रत्वान्मनस: प्रभृतत्वात्चक्षणधीनांविस्मृतमिदानींरमृतिरुपलभ्याव्यक्तमादिदुंदुच्छ
आनाविराधगुप्तेनानेनभवितव्यं। प्र०। प्रियंवदकप्रवेशयैनंसकंचिरेण:। श्रोतव्यमस्मात्कभाषितं। पु०। त
थत्याहितुंडिकमुपसृत्य उपसर्प्यदुच्यज्जो॥ आ०। नाद्यनोपसृत्यविलोक्यसंस्तुत्याश्रित्यात्मगतं। अय
ममात्यराक्षस:॥ सएष: वामांबाहुलतांनिवेश्यशिथिलंकंठेनिवृत्ताननांस्नेहेदक्षिणयाबलान्निहितया
प्यंकेपतंत्यामुहु:॥ गाढालिंगनसंगेपीडितमुखंयस्योद्यमानांकिनिर्मोर्यस्यारसिनाधुनापिकुरुतेवामेत
रंश्रीस्तनं॥१२॥ प्र०। हंदुअमच्चोरा०। विलोक्यअयेविराधइत्यधिक्किनप्रकटरमश्रु:॥ प्रियंवदकभुजगेरि
दानींविनोदयितव्यं॥ तंहिआम्यतामित:परिजनेनत्वमपिस्वाधिकारंअशून्यंकुरु। पु०। तथेतिसपरिजनो
निष्क्रांत:॥ रा०। सखेविराधगुप्तइदमासनमास्यतां। विराध:। नाद्यनोपविष्ट:॥ रा०। निर्वर्ण्य। अएदेवपादपमो
पजीविन: अवस्तृयमितिरोदिति। वि०। अलममात्यशोकेन॥ नातिचिरादमात्योस्मानपुरातनोमवस्तुभारोपयिष्यति
॥ रा०। सखेवर्णयकुसुमपुरवृत्तांतं। वि०। अमात्यविस्तीर्ण: खलुकुसुमपुरवृत्तांत: तत्कृत: प्रभृतिवर्णयामि॥ रा०
सखेचंद्रगुप्तस्यैवतावन्नगरप्रवेशात्प्रभृतिअस्मत्प्रयुक्तस्तीक्ष्णरसदायिभि: किमनुष्ठितमित्यादित: श्रोतुमिछा
मि॥ वि०। एषकथयामि। अस्तितावच्छकयवनकिरातकांभोजबाह्लीकप्रभृतिभि: चाणक्यमितिपरिगृहीतेअर्थ३०गुप्त

23
1996

पर्वतेश्वरबलेरदधिभिरिवप्रलयोच्छलिलै: समंतादुपरुद्धंकुसुमपुरं॥ रा०। आर्यमाकुष्यसमंभ्रमं। अयि
मयिस्थितेकुसुमपुरमुपरोत्स्यति। प्रावारकक्षीप्रमिदानीं। प्रकारंपरित: प्रारासनधूरै: क्षिप्रंपरिक्रम्यतांद्वारे
घुद्विरदै: प्रतिद्वीपघटाभदक्षमै: रुध्यतां॥ त्यक्तामृत्यभयंप्रहर्तुमनस: रात्रौबलेर्दुर्बलेतेनिर्यातुमशासहैक
मनसोएषामभीष्टयशा:॥१२॥ वि०। अमात्यालमावेगेनेदमिदंवर्ण्यते। रा०। नि: श्वस्यकष्टमिदंवृत्तमिदंमयापु
नर्ज्ञातंसखेवायंकालइतिरात्रिमुत्सृज्यहादेवनंदस्मरामितराक्षसं प्रतिप्रसादातिशयं। त्वमत्रसंग्रामकाल। य
त्रैषामघनीलाश्चरंतिगजघटाराक्षसस्तत्रयायादेतत्यरिपूवांभ: पुंतितुरगबलंवार्यतांराक्षसेन॥ पत्तीनाराक्ष
स्तन्नयतुबलमितिप्रेषयन्मह्यमाज्ञया आज्ञाप्रीतियोगाथितमिवनगरेराक्षसानांसहस्रं॥१४॥ वि०। ततस:स
मंतादुपरुद्धंकुसुमपुरमवलोक्यबहुदिवसप्रवृत्तमितिमहदुपरोधक्लेशमुपरिपौराणांपरिवर्त्तमानमसहमाने
तस्यामप्यवरुद्धायांपौरजनापेक्षयारंगमात्यापक्रांतेतपोवनायदेवसर्वार्थसिद्धेस्वामिविरहात्प्रशिथिलीकृत
प्रयत्नेषुयुभद्वलेषुजयाघोषणाव्याघातादिमाहसानुमितेघंतनेगरवासिषुपुनर्नंदराज्यप्रत्यानयनायसं
रंभायावहिरयंगतेषुयुधांसुचंद्रगुप्तनिधानाययुष्मत्प्रयुक्तयाविषकन्ययाघातितरुपर्वतेश्वरे। रा०। स
खेपश्याश्चर्यं॥ कर्णेनवविषांगनेकपुरुषव्यापादिनीहंतुशक्तिरिवाजुनंबलवतीयाचंद्रगुप्तंमया॥ साविष्णोरि
वविष्णुगुप्तहतकस्यातिसंकटभयसंहेतुंवयमिवत्यपर्वतनृपंतद्ध्यमेवावधात्॥१५॥ विरा०। अमात्यदेवस्यात्रका
मचार:॥ किंक्रियतां। रा०। ततस:२ वि०। ततस:पित्रवधादपक्रांतेकुमारेमलयकेतोविश्वासितेपईतक
घातंविरोचके
प्रकाशितेचंद्रगुप्तस्यनंदभवनेप्रवेशेचाणक्यहतकेनाभिहिता: सर्वएवकुसुमपुरनिवासिन: सत्रधारा: यथासां
वग्र्यंवत्सशिकादेशादर्द्धरात्रसमयेचंद्रगुप्तस्यनंदभवनप्रवेशोन। भविष्यतितत: पूर्वद्वारात्प्रभृतिसंक्षिप्यतांराज

भवनमिति॥ततः सूत्रधारेणाभिहितेआर्यप्रथममेवदेवस्यचंद्रगुप्तस्यनंदभवनप्रवेशमुपलभ्यसूत्रधारेण दारुवर्मणाकनकतोरणन्यासादिभिः संस्कारविशेषैः संस्कृतराजभवनद्वारमस्माभिरिदानींमभ्यंतरसंस्कारमाधेयइति॥ततश्चाणक्यवटुनाअनादिष्टेनैवसूत्रधारेणदारुवर्मणासंस्कृतंराजभवनद्वारमितिपरितुष्टेनवरंचिरंदारुवर्मणादाक्ष्यंप्रशस्यमाभिहितं॥अचिरादस्यदाक्ष्यस्यफलमनुरूपमधिगमिष्यसिदारुवर्मन्॥रा०। सोद्वेगं। सखेकृतश्चाणक्यवटोः परितोषः॥अफलमनिष्टफलंवादारुवर्मणः प्रयत्नमधिगच्छामि। यदनेनबुद्धिमोहादथवाराजभक्तिप्रकर्षान्नियोगकालमप्रतीक्ष्यमाणेनजनितश्चाणक्यवटोश्चेतसिमहान् विकल्पः॥ततस्ततः॥वि०।ततश्चाणक्यहतकेनअनुकूलेलग्नवशादहोरात्रसमयचंद्रगुप्तस्यनंदभवनप्रवेशो भविष्यतीतिशुल्पिनः पौरांश्चगृहीताथानुरूत्वातस्मिन्नेवदक्षिणपर्वतेश्वरभातरंवैरोचकंमेकासनेचंद्रगुप्त नसहोवसथकृतः पृथ्वीराज्ञोविभागः॥रा०।किंवा अतिसृष्टःपर्वतकश्चात्रैवैरोचकोमेकासनेचंद्रगुप्तेनसमयपूर्वं प्रतिश्रुतोराज्ञार्द्धविभागः॥वि०।अथकिं।रा०।स०।नियतमितिधर्त्तेनचाणक्यवटेनातस्यापितपस्विनःकिम युष्मांश्चवधमाकलय्यपर्वतेश्वरेणानेनजनितमयत्नः॥प्रमार्ष्टुमेषालोकःप्रसिद्धिरुपचिता।प्रका०।तत०२ वि०।ततःप्रथममेवप्रकाशितोरात्रौचंद्रगुप्तस्यनंदभवनप्रवेशःकृताभिषेकेकुलवैरोचकेविमलमुक्तामणिप रिक्षेपविरचितचित्रपटमयवारवाणप्रच्छादितशरीरमणिमयमुकुटनिबद्धनियमितरुचिरतरमौलेःसुरभि कुसुमदामचलत्पार्श्वावभासितविपुलवक्षस्थलेपरिचितैरप्यनभिज्ञायमानाकृतैश्चाणक्यहतकादेशाच्चंद्र गुप्तापवाद्याश्चंद्रलेखानामगजवशामास्थायचंद्रगुप्तानुयायिनाराजलोकेनानुगम्यमानेदेवस्यनंदस्यभवनं प्रविशतियुष्मत्प्रयुक्तेनदारुवर्मणासूत्रधारेणचंद्रगुप्तोयमिति मत्वातस्योपरिपातय।सज्जीकृतंयंत्रतोरणं

25/1996

अत्रांतरेबहिर्निगृहीतवाहनेपुस्थितेपुचंद्रगुप्तानुयायिषुत्पेषुयुष्मत्प्रयुक्तेनैवचंद्रगुप्तनिषादिनावर्षवरकेण कनकदंडिकांतर्निहितांअसिपुत्रिकामाकृष्टुकामेनावलंबिताकरेणकनकशृंखलावलंबिनीकनकदंडिका॥रा०। उभयोरप्युत्थानेयत्नः॥वि०।अथजघनाभिघातमुत्प्रेक्ष्यमाणागजवधूरितिजवनतयागत्यंतरमारूढवती॥प्र थमगत्यनुरोधप्रत्यागलितमुक्तेनप्रभ्रष्टलक्ष्यपतताचंत्रतोरणेनआहतकृपाणीव्यग्रपाणिरनासादयन्नेव चंद्रगुप्तायवैरोचकंहतस्तपस्वीबवंरकः॥ततोदारुवर्मणायंत्रतोरणनिपातनादात्मवधमाकलय्यपूर्वमेवतु गतोरणरुद्धलमारूढचयंत्रघट्टनहेतुलोहकीलकमादायहस्तिनीगतएवहतस्तपस्वीवैरोचकः॥रा०।कष्टमन र्थंदृश्यमापतितं॥नहतचंद्रगुप्तोहतोवैरोचकवर्षराजदेवेनअथसूचधारोदारुवर्माकृधं।वि०।वैरोचकपुरःसरेणप दातिलोकेनैवलोष्टघातंहतः॥रा०।भास्त्रं।कष्टमहोवत्सलेनसहृदादारुवर्मणावियुक्ताःस्मःअथतत्रतेनभेजोष भयदत्तेनकिमनुष्ठितं।वि०सर्वमनुष्ठितं।रा०।सहर्षं।किंहतोऽसुरात्माचंद्रगुप्तः॥वि०।अमात्यदेवान्नहतः॥रा० सविषादं।तत्किमिदानींकथयसिसर्वमनुष्ठितमिति॥वि०।अमात्यकृत्यितमनेनयोगचूर्णमिश्रितमोषधंचं द्रगुप्तायतत्प्रत्यक्षीकुर्वताचाणक्यहतकेनकनकभाजनेवर्णांतरमुपलभ्याभिहितश्चंद्रगुप्तःकृपलसविषलमिदं श्रोषधंनपातव्यं॥रा०।ज्ञातःखल्वसौबटुः अथसंवेद्यः।कथं।वि०।तदेवौषधंपायितोमतश्च।रा०।सविषादंअहो महान्विज्ञानराशिरपरतः।अथतस्यन्यायनाधिकृतस्यप्रमादकस्यकिंछतं।वि०।यदितरेषं।रा०।सोद्वेगंकथ मिव।वि०।सर्वखल्वस्मत्संयुक्ताभिरनुसृष्टंमहांतमर्थराशिमवाप्यमहताव्ययेनोपभोक्तुमारब्धवान्॥ततःकुता श्चित्यानधनागमइतिपृच्छमानोयदावाक्यभेदानबहूनगमत्।तदाचाणक्येनविचित्रवधेनव्यापादितः॥रा०।कृ थमत्रापिदैवेनोपहतावयं॥अथन्यायितस्यचंद्रगुप्तस्यशरीरमहर्तुमस्मत्प्रयुक्तानांराजगृहस्यांतर्भित्तिस्करंगा

मेत्यप्रथमेवमतांबीभत्सदीनांकोवावृत्तांतः॥वि०। अमात्यदारुणोवृत्तांतः॥रा०कथंदारुणोवृत्तांतः॥नन्वलु विदितास्तेतत्रतृनिवसंतश्चाणक्यहतकेन॥वि०अमात्याथकिं॥प्राक्चंद्रगुप्तप्रवेशाष्ठयनगृहंप्रविष्टमात्रेणेवनिपुणमवलोक्यताडुरात्मनाचाणक्यहतकेनकस्माद्भितिष्ठद्वारुहीतभक्तावयवांनिष्क्रामंतंपिपीलिकापंक्तिमवलोक्यपुरुषगर्भमंतर्गृहीतार्थेनदारितंतत्कटयनगृहं॥तस्मिंश्चदह्यमानेधूमावरुद्धदृष्टयः प्रथममभिहितनिर्गमनमार्गमनधिगम्यहारंसर्वएवबीभत्सादयोज्वलनमुपगम्यतत्रैवनष्टाः॥रा०कष्टंभोकष्टं॥सर्वेपश्येदेवंपदंदुरात्मनश्चंद्रगुप्तहतकस्य॥कुतः॥कन्यातस्यवधाययाविषमयीगूढंप्रयुक्तामयादेवासर्वंतत्कृतयारसिनहतोयस्तस्यराज्याईहत॥येऽत्रपुरेसपुत्रश्चप्रणिहितास्तेरचतेघातितामौर्यस्येवफलतिपश्यविविधश्रेयांसिमनीतव्यः॥वि०। अमात्यतथापिखलुप्रारब्धमपरित्याज्यमेवापश्य॥प्रारभ्यतेनखलुविघ्नभयेननीचैः प्रारभ्यविघ्नविहताविरमंतिमध्याः विघ्नैः पुनः पुनरपिप्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणानपरित्यजंति॥ ९७ ॥अपिच॥किंनोषस्यभरव्यथानवपुषिक्ष्मांनक्षिपत्येषयत्किंवानाम्निपरिश्रमादिनयतेरात्तनर्यन्विश्वलः॥किंत्वेगीतमुत्सृजन्कृपणवत्काद्याज्ञनोलज्जतेनिर्व्यूढंप्रतिपन्नवस्तुषुसतामेतद्धिगव्रतं॥१८॥रा०। सर्वेप्रारब्धमपरित्याज्यमितिप्रत्यक्षमेवैतद्दृष्टं॥ततः॥२॥वि०। ततःप्रभृतिचंद्रगुप्तवारिरेसहस्रगुणमप्रमत्तश्चाणक्यहतकः॥एभ्यएतदादृशंभविष्यतीत्यन्विष्यनिगृहीतवान्पुरनिवासिनोयुष्मदीयानप्रपुरुषान्॥रा०। सोढुंकथयैकेनिगृहीताः॥वि०। अथमंतावत्क्षपणकोजीवसिद्धिःसनिष्कारनगरान्निर्वासितः॥रा०स्व०। एतावत्कथ्यंननिष्परिग्रहस्यनग्नस्यापराधोभविष्यति॥प्र०। वयस्यकमपराधमुद्दिश्यनिर्वासितः॥वि०एषराक्षसप्रयुक्त्याविषकन्ययापर्वतेश्वरंव्यापादितवानिति॥रा०। स्व०। साधुकौटि

27
1996

ल्यसाधु॥स्खलिच्चपहतमयशःपातितमस्मासुघातितोऽहंराज्यद्वरःएकमर्पिनीतबीजंबहुफलतामेतियस्यतव॥१९॥ प्र०। ततः॥३॥वि०। ततश्चंद्रगुप्तशरीरमभिद्योधूमेननव्यापारितादारुवमोदयतिनगरेप्रदव्यायत्नाकटदासः शूलमारोपितः॥रा०। साम्ये। हेसखेवैनाकटदास अयुक्तरूपमस्मवायमीदृशोमृत्युः॥स्वास्यर्थमुपरतोनग्नोऽस्त्वंवयमत्रग्नोच्याः॥येनेदकलविनाशेपिनोविनुमिछामः॥वि०। अमात्यस्वास्यर्थएवसाधयितुमितिप्रयतसे॥रा०। सखे। अस्माभिरमुमेवार्थमालंब्यनजिवीयो॥परलोकगतोदवःकृतघ्नेनानुगम्यते॥२०॥कथ्यतामपरस्यापिसुहृदोव्यसनश्रवणेसज्जोस्मि॥वि०। एतदुपलभ्यचंदनदासेनसोहार्दादपवाहितममात्यकलत्रं॥रा०। क्रूरस्यचाणक्यवटोविरुद्धमयुक्तमनुष्ठितंतेन॥वि०। अमात्यननु अयुक्ततरःसुहृद्वाहः॥रा०॥ ततः॥२॥वि०। ततोयाच्यमाननानेननसमर्पितममात्यकलत्रंत्यदातदातिकुपितेनचाणक्यवटुना॥रा०। सोढुंननखलुव्यापादितः॥वि०। नहि॥२॥गृहीतगृहसारःसपुत्रकलत्रोबंधनागारेनिक्षिप्तः॥रा० सखेतत्किंपरितुष्टःकथयसि॥अपवाहितराक्षसकलत्रमितिननुवक्तव्यंसंयमितःसपुत्रकलत्रोराक्षसइति॥प्रविश्यएणकः॥दुरत्रमच्चोदेरसारवुसअदंदासोपदिदारभूमिदुवविट्ठो॥रा०। भद्रअप्यसत्यं॥पुरु०। किंअलाअंअमच्चपादमूलविण्णवेदमि॥रा०। सखेविराधगुप्तकथमेतत्॥वि०। अमात्यस्यादेवं॥यतोभव्यरक्षतिभवितव्यता॥रा०॥प्रियंवदकिंअद्यापिचिरयसिक्षिप्रप्रवेशयेनं॥पु०। तथेतिनिष्क्रांतःप्रविष्टःसिद्धार्थकः॥वाकटादासस्यश्वस्वग०। दृष्ट्वामौर्यमिवप्रतिष्ठितपदंशूलेधरित्यास्खलेतल्लक्ष्मीमिवचेतनाप्रमथिनीमूर्ध्वबद्धस्पृहं॥श्रुत्वासाम्यपरोद्विषमानाघाततूर्यस्वनान्नधर्मंप्रथमाभिघातकविनंयत्तन्ममदीयमनः॥२१॥उपसृत्यावलोक्यच॥सहर्षं॥अयममात्यराक्षससंतिष्ठति॥यएषः॥अक्षीणभक्तिःक्षीणेपिनेदेस्वाम्यर्थमुद्

हन्॥ पृथिव्यांस्वामिभक्तानांत्रमाणेपरमेस्थितः॥२२॥ उपसृत्यजयत्वमात्यः॥रा०॥विलोक्यसरवेज्ञाक
टदासदिष्टपाकेटित्यगतोपित्वंदृष्टोसितत्परिघत्तस्वमां॥रा०॥तथाकरोति॥रा०॥चिरंपरिष्वत्यइदमासन
मास्यतांइ०॥नाप्येनोपविष्टः॥इ०॥सरवेज्ञाकटदासव्यथकोयंमेईदृशस्यहृदयानंदस्यहतुः॥ज्ञाक०॥सि
द्धार्थकंनिर्दिश्यअनेनप्रियसुहृदासिद्धार्थकघातकानविद्राव्यवध्यस्थानादपहृतोस्मि॥रा०॥सहर्षं॥भ
द्रंसिद्धार्थकंकिंपर्याप्तमिदमस्यप्रियस्यनथापिगृह्यतांस्वगात्रादवतार्यंभूषणानिप्रयच्छतिसिद्धा०॥गृहो
त्वापादयानिपत्यस्वगा०॥अअरवुअज्जापदंसोहोदुतहकरिस्सं॥प्रका०॥अमच्चरक्षुपदुमथविहस्सणथि
कोविपरिचिदोयेत्थइमं॥अमच्चयमादंणिरिक्खविअणिअणिविदाभविस्सं॥ताइत्थंमिइमाएमुद्दाएमुद्दि
दुअमच्चस्सभांडाआरवाविदुंतदामिपओअणंतदागिण्हिस्सं॥रा०॥भद्रकोदोषः॥ज्ञाकटदासएवंक्रिय
तां॥ज्ञा०॥यदाज्ञापयत्यमात्यः॥मुद्रांविलोक्यज्ञानोतिकः॥अमात्यभवन्नामांकितेनयंमुद्रा॥रा०॥विलोक्य
आत्मगतंसत्यं॥नगरान्निःक्रामतोममहस्ताद्गृह्णण्याउत्कंगविनोदार्थंगृहीतातत्कथमस्यहस्तमुपागत
ता॥प्र०॥भद्रसिद्धार्थककुलस्त्वयेयमधिकृतास्वयेयमधिकृता॥सिद्धा०॥अत्थिकुसुमपुरंमणिआरसेटीचंदणदासोणा
मतस्सगेहदुवारपडिसरपडितामेयआसादिदा॥रा०॥युज्यतेऽसि०॥अमच्चएत्थकिंभुज्जइ॥रा०॥भद्रयन्मद
धनानांगृहेपतितस्यैविविधस्योपलब्धिरिति॥ज्ञाक०॥सरवसिद्धार्थकअमात्यनामांकितेयंमुद्रातदितोबहुत
रेणार्थेनभवंतमभात्यस्तापयिष्यतिदीयतामेषा॥सिद्धा०॥अज्जेणंपसादएसोजेइमाएमुद्दाएअमच्चापरि
गाहंकरेदिइतिमुद्रामर्पयति॥रा०॥सरवेज्ञा०॥अनयैवमुद्रयास्वाधिकारव्यवहर्त्तव्यंभवता॥ज्ञा०॥यदाज्ञा
पयत्यमात्यःसि०॥अमच्चविण्णवेमि॥रा०॥ब्रूहिविश्रब्धंसि०॥जाणादिएचअमच्चोजहचाणक्कबटुकस्स

29
1996

विप्पिअंकरुअणथिउणपाडलीपुत्तेपवेसोत्तिताइच्छेमिअहंअमच्चंचलगेण्हसुस्सामिरुं॥रा०॥भद्रप्रियंन
किंनुत्वदाभिप्रायापरिज्ञानांतरितोयमस्मदनुनयस्तदेवंक्रियतां॥सि०॥सहर्षंअउणुगिहीदोत्ति॥रा०॥ज्ञा
कटदासविश्रामयसिद्धार्थकं॥ज्ञा०॥तथेतिसिद्धार्थकेनसहनिष्क्रांतः॥रा०॥सरवेविराधगुप्तवर्णयन्नुपवर्तं॥
अपिक्षमंतेअस्मदुपज्ञासंचंद्रगुप्तप्रवर्तयः॥वि०॥अमात्यबाढंक्षमंतेयथाप्रकाशमनुगच्छत्येव॥रा०॥सरवे
किंतत्प्रकाशं॥वि०॥इदंतत्प्रकाशं॥यन्मलयकेतोरपक्रमणात्प्रभृतिंकुपितश्चंद्रगुप्तश्चाणक्यस्यापरीक्षित
चाणक्याप्यनिज्ञातकाशितयाःसहमानश्चंद्रगुप्ततेनराज्ञाभंगेश्चंद्रगुप्तस्यचेतःपीडामुपचिनोतीत्ययम
पिममानुभवः॥रा०॥सहर्षं॥सरवेविराधगुप्तगच्छतंअतेनवाहितुंदुःकछत्रनाकुसुमपुरंतत्रमेप्रियसुहृद्दुर्गाधि
कृत्यंजनकस्यनकलत्रोनामप्रतिवसतिसत्यामहत्वनाढ्यः॥यथाचाणक्येनक्रियमाणेषुआज्ञाभंगेषु
चंद्रगुप्तःसमुत्तेजनसमर्थःश्लोकरूपश्लोकयितव्यः॥कार्यंचातिनिभृतंकरभकहसानंसंदेष्टव्यमिति॥वि०॥
यदाज्ञापयत्यमात्यइतिनिष्क्रांतः॥प्रविश्यपुरुषः॥अमच्चएसोरक्खसअरुदासोविण्णवेदिएदेरवुतिण्णिअ
क्खेकारसंजोआविकोअदिज्जापच्चरवीकरेदुअज्जाम॥रा०॥विलोक्यअहोमहाधनान्याभरणानि॥भद्र
उच्चतामस्मदुच्चनाच्छटदासःएरिताप्यविक्रेतारंगृह्यतां॥पु०॥तथेतिनिष्क्रांतः॥रा०॥यावदहमपिकुसुमपु
रायकरभकप्रेषयामि॥उत्थाय॥अपिनामदुरात्मनश्चाणक्याच्चंद्रगुप्तोभियेत॥अथसिद्धसेवनःसमीहि
तंपश्यामि॥कुतः॥मौर्यस्तज्जातिसवैर्भूतलभुजायाज्ञापकोवर्त्ततेचाणक्योपिमदाश्रयादयमभूद्राजेतिज्ञात
समयः॥राज्यप्राप्तिसदृशार्थमेकमपरंतोर्णप्रतिज्ञार्णवंसोहार्दीत्कृतकृत्यतेवनियतंलक्ष्यांतरंभेत्स्यति॥ २९॥
इतिमुद्राराक्षसनाम्निनाटकेद्वितीयोंकः॥ २॥ततःप्रविशतिकंचुकी २ सानिर्वेदं॥रूपादीन्विषयान्वि

रूप्यकरणैर्यैरात्मलाभस्तयाल्पश्रमेष्वपिचक्षुरादिषुदतास्वार्थावबोधक्रिया॥अंगानिप्रसभंत्यज्यंतिपटु
नामाज्ञाविधेयानितेन्यस्तंमूर्ध्निपदंतवेवजरयात्तण्यु धातामयमि॥२॥परिक्रम्य।आकाशेभोभोसकलगांगप्रा
साधिकृताःपुरुषाःएषसकलगृहीतनामादेवश्चंद्रगुप्तोवःसमाज्ञापयति॥प्रवृत्तकौमुदीमहोत्सवरमणीय
कुसुमपुरभवलोकयितुमिच्छामि।तत्संस्क्रियंतामस्मद्भवनराज्ञः सकलगांगप्रासादोपरिभूमयइति।पुनरा
काशे।किंकथं।आर्यकिमविदितएवायंदेवस्यकौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधइति।आःदेवोपहतकाःकिमनेन
वःसद्यःप्राणहरणकृतेनापाकृतेन॥शीघ्रमिदानीं।आलिंगतुगृहीतधूपसकलभिन्नभाजनपिनद्धस्वजनःसंपू
र्णेंदुमयुखसंहतिरुचांसच्चामराणांश्रियः॥सिंहासनधारणाच्चसकलंचिरंसंजातमूर्छामिवक्षिप्तंचंदनवारिणा
सुकुमारःसकानुगृह्यतुगो॥२॥किंब्रूथ।आर्यमिदमनुष्ठीयतेदेवस्यशासनमिति।भद्रस्वरध्वमयमाग
तएवदेवश्चंद्रगुप्तः॥यएषः॥सकलविश्वधैरंगपथिपुविषमेष्वप्यचलताचिरंधुर्येणादागुरुरपिभुवोया
स्यगुरुणा।धुरंतामेवोद्यैर्नवयमिवोद्व्यवसितामनस्वीदम्यत्वात्सवलतिनचदुःखंवहतिच॥३॥नेप
थ्ये॥इतोइतोदेवः।ततःप्रविशतिराजाप्रतीहारीच॥रा०॥स्वगतं॥राज्यंहिनामराजधर्मानुवृत्तिपरस्यनृ
पतेर्महत्प्रीतिरुत्सवः॥कुतः।परार्थानुष्ठानंदहयन्नृपस्वार्थेपरतापरित्यक्तस्वार्थानियमसमयस्थार्थः॥क्षिति
पतिःपरार्थश्चस्वार्थादभिमतपरार्हेतपरवान्परायत्तप्रीतेःकृथमिवरसंवेत्तिपुरुषः॥४॥अपिच।दुरारा
ध्याहिराजलक्ष्मीरात्मवद्भिरपिराजभिः॥तीक्ष्णादुर्दृशतेमृदोपरिभवत्रासन्नासंतिष्ठतेमूरखेदुष्टिनग
स्तुतिप्रणयितामत्यंतविह्वलत्वपि॥भूरेभ्योभ्यधिकंबिभेत्यकृपहसत्येकांतभीरुःसहाश्रीर्लुब्धप्रसरंववशव
नितादुःखेपचर्याभरः॥५॥अन्यः।अकृतकलहंकृत्वास्वातंत्र्येणकिंचित्कालांतरंव्यवहर्त्तव्यमित्यार्यादेशः

31
1996

सचकथमपिमयापातकमिवाभ्यपगतः॥अथवाश्वदार्योपदेशसंस्क्रियमाणमनयःसदेवस्वतंत्रावयं
इहदिविरचनसाध्वींशिष्यःक्रियांननिवार्यतेत्यज्ञतितुयदामार्गेमोहात्तदागुरुरंकुशः॥विनयरुचयःत
स्मात्संतःसदेवनिरंकुशाःपरतरमतःस्वातंत्र्येभ्योवयंहिपराङ्मुखाः॥६॥प्रका०॥आर्यवेहीतरसकलगांगमार्गे
मादेशाय।कंचु।इतोरदेवः॥नाद्भुतपरिक्रम्यअयंसकलगांगप्रसादः।इतोरारोहतुदेवः॥राजानाट्येनारुह्यदि
शोवलोक्य।अहोदारत्समयसंभृतशोभानांदिशामितिरमणीया॥कुतः॥द्यौःश्यामीभूताःसितजलधरैर्द
ग्धुलिभाःसमंतादाकीर्णाःकलविरुतैःसारसकुलैः॥चिताश्चित्राकारैर्निशिविकचनक्षत्रकुमुदै र्नभस्तःस्यंदंते
सरितइवदीर्घांदशदिशः॥७॥अपिच॥अपामुद्वृत्तानांतिलमुपदिशंत्याश्रितदत्याशालीनामवनतिमुदारस
तिफले॥मयूराणामुग्रंविषमिवहरंत्यामुदमहाकृतःकृत्स्नस्यायंविनयइवलोकस्यशरदा॥८॥इमामपि॥
भर्तुस्तथाकलुषितांवदुवल्लभस्यमार्गेकथंचिदवतार्यतनूभवंतीं॥सर्वात्मनारतिरुथाचतुरंबहंतीगंगाशर
न्नयतिसिंधुपतिंप्रसन्ना॥९॥समंतादवलोक्य।अयंकथमप्रवृत्तकौमुदीमहोत्सवंकुसुमपुरः॥आर्यवेहीन
रेअथासद्वचनादाघोषितःकुसुमपुरेकौमुदीमहोत्सव।कंचु।अथकिं॥राजातत्किंनगृहीतमस्मद्वचनंपौरैः
॥कं०॥कर्णेपिधायशांतंपापं२पृथिव्यामस्खलितपूर्वंदेवस्यशासनंकथंपौरेष्वस्खलिष्यति॥राजा॥तत्कथ
मप्रवृत्तकौमुदीमहोत्सवमद्यापिपुरं॥धूर्तैरन्वीयमानाःस्फुटचतुरकथाकोविदैर्वेशनार्योनालंकुर्वंतिस्थाः
पृथुजघनघनाकांतिमंदैःप्रयातैः॥अन्योन्यांस्पर्द्धमानानवगृहविभवैःस्वामिनोमुक्तशंकाःसाकंस्त्रीभिर्भजं
तेविधिमभिलषितंपार्वणंपौरमुख्याः॥१०॥कंचु०एवमेवतत्॥राजा॥किमेतत्॥कंचु०देवइदं॥राजास्फुटक
थय॥कं०॥प्रतिषिद्धःकौमुदीमहोत्सवः॥रा०॥सक्रोधं।आःकेन।कं०देवनातःपरंविज्ञापयितुंशक्यं॥रा०॥नन्व

स्वार्थं चाणक्येनापहृतः प्रेक्षकाणामतिदायरस्यश्चदुष्प्रेक्षविषयः ॥ कं० देवकोन्यो जीवितकामोदेवस्यद्वासन
मतिवर्त्तत । रा० । सक्रोधं ॥ द्वीपान्तरेऽपवेष्टमिष्यामि । प्रतीं० देवदंमिहासणं राजा नाट्येनोपविश्य ॥ आर्यवै
हीनरे अकृतरत्यांतरमार्यचाणक्यंदृष्टमिष्ठामि ॥ कं० यदाज्ञापयतिदेवइतिनिष्क्रांतः ॥ ततः प्रविश्यासनस्थः
स्वभवनगतः कोपानुविद्धोचितोनाटयनचाणक्यः २ कथंस्यईतेमयासहदुरात्माराक्षसः ॥ कृतागाः कौटिल्योभुज
गइवनिर्यापनगगद्यथानंदानहत्वानृपतिमकरोन्मौर्यदृष्टले ॥ तथाहं मौर्यदोः श्रियमपहरामीतिदुर्धीः प्रकर्षं
मद्वैरतिद्रायितुंएपव्यवसितः ॥ १९ ॥ आकाशेलक्ष्यंवध्वा ॥ राक्षस २ विरम्यतामस्माद्दुर्व्यसनात् ॥ उत्सिक्तः कुम
चिवदृष्टराज्यभारोनंदोसोनभवतिचंद्रगुप्तएषः ॥ चाणक्यस्त्वमपिनचवेत्तिवलंतेसाधर्म्यंमदनुसृतेः प्रधानवैरं ॥
१२ ॥ अथवाविचिंत्यनीतिमात्मव्यत्रवस्तुनिमयामनः स्वदयितव्यं ॥ कुतः ॥ मङ्क्ष्ये किलसोपिपर्वतसुतो व्यातप्त
क्षितेरुद्युक्तः स्वनियोगसाधनविधौमिद्यार्थकाद्याः स्यगाः ॥ कृत्वासंप्रतिकूतवनकलहं मौर्येदुनाराक्षसंभे
त्स्यामिस्वमतेनभेदकुशलोरूत्वेषः प्रतापंदृषः ॥ १३ ॥ प्रविश्यकंचुकी ॥ कष्टंखलुसेवा ॥ भेतव्यंनृपतेस्ततः सचि
वतोराज्ञः ततोवल्लभादन्येभ्यश्चवसंतियेस्यभवेनलब्धप्रसादाविदाः ॥ दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपने सेवार्थ
मायस्यतः सेवांलाघवकारिणींकृतधियः स्वाने श्वचंतिविदुः ॥ १४ ॥ परिक्रम्यावलोक्यच ॥ इदमार्यचाणक्य
गृहद्वारं यावत्प्रविशामि ॥ प्रविश्यावलोक्यच ॥ अहोराजाधिराजमंत्रिणोविभूतिः ॥ तथाहि ॥ उपलशकलमेतद्भद्रकुंभो
मयानांबदुनभिरुपहतानांबर्हियोस्रूपमेतत् ॥ उरणमपिसमिद्भिः शुष्यमाणाभिराभिर्विनमितपटलांतर्दृश्यते
जीर्णकुड्यं ॥ १५ ॥ ततस्वगतेरकल्वस्यवृषलोद्यश्चंद्रगुप्तइति ॥ कुतः ॥ स्तुवंतिश्लोनास्याः क्षितिपतिमभेतरंपगुणैः
प्रवाचः कार्पण्याद्यदवितथवाचोपिपुरुषाः ॥ प्रभावस्तृष्णा यां सखलु सकलः स्यादितरथानिरीहाणामीदृस्तृण

33
1496

मिवतिरस्कारविषयः ॥ १६ ॥ सभयं । अयेतदयमार्यचाणक्यस्तिष्ठति ॥ योनंदमौर्यनपयोः परिभूयलोकमस्तो
दयावदिशदप्रतिघिन्नकालं ॥ पर्यायपातिनहिभोष्णमसर्वगामिधान्मातिशाययतिधामसहस्रधाम्नः ॥ १७ ॥
ज्ञानुभ्यांभूमोनिपत्यनमत्यार्यः ॥ चा० ॥ वेहिनरकिमागमनप्रयोजने ॥ कं० चु० आर्यप्रणतसमंभ्रमाच्चलितभूमि
पालमौलिमालामाणिक्यशकलविरचितांगीकृतपादपद्मयुगुलः सकृहृतनामधेयोदेवश्चंद्रगुप्तोआर्यं
शिरसाप्रणम्यविज्ञापयति ॥ अकृतकृत्योनरपालमार्यंद्रष्टुमिच्छामीति ॥ चा० । वृषलोमांद्रष्टुमिच्छति ॥ वेहीनेरन
खलवृषलश्रवणपथंगतोयंमत्कृतःकौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधः ॥ कं० आर्योर्थवित् । चा० । सक्रोधं । आः केनकथि
तं ॥ कं० । सभयं । प्रसीदत्वार्यः ॥ स्वयमेवसकलंगांगप्रसादगतनंदवंशालोकितमप्रत्नमहोत्सवंपुरं ॥ चा० ॥ आः ज्ञा
तंततोभवद्भिरेतन्नरेंद्रात्प्राप्तमाद्यकौपितावृषलः किमन्यत् ॥ कं० । भयंनाटयन्नार्यस्तूष्णीमधोमुखस्तिष्ठति ॥ चा० । अहो
राजपरिजनस्यचाणक्यापरिहृतपक्षपातः अथवृषलः ॥ कं० । भयंनाटयन्नार्यसकलांगगतनंदवंशानाहमार्यपादमू
लंप्रेषित ॥ चा० । नाद्यनाव उत्थायसकलांगमार्यमादराय ॥ कं० । इतआर्यः ॥ उभौपरिक्रामतः ॥ कं० । एषसकलांग
प्रसादः ॥ इतइतआर्यः ॥ चा० । नाद्यनावस्थावलोक्यच ॥ अयंसिंहासनमध्यास्तेवृषलः ॥ साधु । नंदैर्विधृत
मनपेक्षितराजराजैरध्यासितंचवृषलेनवृषणराज्यांसिंहासनमसदृशपार्थिवसंगतंप्रीतिपरंप्रगुणयंतिगुणाम
मेते ॥ १८ ॥ उपसृत्यविजयतांवृषलः ॥ राजा आसनादुत्थायआर्यचंद्रगुप्तः प्रणमतीति पादयोपतति ॥ चा० । पाणौ
कृत्वोत्थापयत्यात्मनिश्चलांतस्खलितस्फुरदंशुकरासारशीतातीरांतान्नेकधामस्फुटितमणिरुचोद
क्षिणस्यांगवस्य ॥ आगत्यागत्यभीतिप्रणतनृपशतैः श्लाघ्यदेवक्रियंतांचडालरत्नाशुगर्भास्तवचरणयुगुलस्यांगुलीरत्नभागाः ॥ १९ ॥ राजा आर्यप्रसादादनुभूयतएवमेवंतदुपविशत्वार्यः ॥ उभौयथोचितमुपविष्टौ ॥ चा० ॥ वृषल

वयंकिमर्थमाहूता:॥राजा॰आर्यस्यदर्शनेनात्मानमनुग्राहयितु॥चा॰सम्मतं॥अलमनेनप्रश्नयेणाननिष्प्रयोजनमधिकारवतःप्रभुभिराहूयंते॥रा॰॥आर्यकौमुदीमहोत्सवप्रतिपधर्म्यंकिंफलमार्यःपश्यति॥चा॰॥स्मितंकृत्वा उपालब्धुंतर्हिवयमाहूता:॥राजाज्ञातंपापं॰नहिनहिविज्ञापयितु॥चा॰॥अद्यैवंतर्हिविज्ञापनीयानामावश्यंश्रोतव्यंस्वैररूपयाननिरोद्धव्या:॥रा॰॥एवमेतत्कः संदेहः किंतुनकदाचिदार्यस्यनिष्प्रयोजनाप्रवृत्तिरित्यस्मिनःप्रश्नावकाशः॥चा॰॥वृषलस्यमयागृहीतवानसि।नप्रयोजनमंतराचाणक्यःस्वप्नेपिचेष्टते॥राजा॰आर्य॰अतएवशुश्रूषामामुखरयति।चा॰॥वृषलश्रूयतांइहरक्त्वर्थंशास्त्रकारास्त्रिविधंसिद्धिमुपवर्णयंतिराजायतांसचिवायतांउभयायथेतिततःसचिवायत्तसिद्धावस्यांप्रयोजनान्वेषणेनयतोवयमत्रनियुक्तावल्यामः॥राजासकोपंमुखंपरावर्त्तयति॥निपथ्यवैतालिकोपवर्तः आकाशंकाशपुष्पधवलैर्मभिभवताभस्मनाशुभ्रयंतिगीतांशारशुजालैः जलधरमालिनांकृतवृत्तिभंगं॥कापालिमुद्वहंतीस्वर्जनमिवधवलांकौमुदीमित्यत्रवांहास्यश्रीराजहंसैरहरतुननिरवकाशमेशीशरद्वः॥२७॥अपिच॥प्रत्यग्रोन्मर्षणिन्द्रांक्षणमनभिमुखैरत्नदीपप्रभाणांव्याप्तव्यापारगुर्वीक्षनितजलरवाक्षेभितैःसांगभंगैः॥नागांकंमोक्तुमिच्छोःशयनमरुफणाचक्रवालोपधानंनिद्राछेदाभिनाम्नाचिरमवतुहरेर्हेष्टराक्षक्षयः॥२८॥द्वितीयः॥सत्वात्कर्षस्यधात्रानिधयइवकृताःकर्षकस्यापिहेतोर्जंतारःस्वेनधाम्नामदसलिलमुचांनागयूथेश्वराणांदंष्ट्रापंगंमृगाणांअधिपतयइवव्यक्तमानाबलेपानाज्ञाभंगंसहंतेनवरनृपतयस्त्वादृशाःसार्वभौमाः॥२९॥अपिच॥भरणाद्युपयोगेनप्रभुःभवतिनप्रभुः॥परंनरमिमंतज्ञास्त्वमिवप्रभुरुच्यते॥चा॰॥स्वगतं॥प्रथमंनावबुद्धिशिष्टदेवतास्तुतिरूपेणप्रस्तावनारूपंप्रस्थापनमिदंपरंकामिनीनावधारयामि॥विचिंत्य॥आः ज्ञातंराक्षसस्यायंप्रयोगः दुरात्मनराक्षसदृश्यसभोःजागर्तिखलुकौटिल्यःराजा॰आर्यवैहीनरआभ्यांवैतालिकाभ्यांसुवर्णशतसहस्रंप्रापय॥

35
1996

कृ०॥यदाज्ञापयतिदेवइतिउत्थायपरिक्रामति॥चा०॥सक्रोधं॥वैहीनरैरतिष्ठनगंतव्यं॥वृषलकिमयमस्तानमहानर्थोत्सर्गः॥रा०सकोपं॥आर्येणैवंसर्वत्रनिरूढचेष्टात्मरस्यमेवंधनमिवराज्यंनराज्यमिदं॥चा०॥वृषलत्वयमनभियुक्तानांराज्ञामेतदोषाःसंभवंतिजघादिनसहसेनतःस्वयमभियुंक्ष्वा॥रा०॥एतत्स्वकर्मण्यभियुंज्यामहे॥चा०॥कल्याणंनःवयमपिस्वकर्मण्यभियुंज्यामहे॥रा०॥यद्येवंतर्हिकौमुदीमहोत्सवप्रतिपधर्म्यतावत्प्रयोजनंश्रोतुमिच्छामि॥चा०॥वृषलकौमुदीमहोत्सवानुष्ठानस्यकिंप्रयोजनमित्यहमपिश्रोतुमिच्छामि॥रा०॥प्रथमंतावन्ममाज्ञाव्याघातः॥चा०॥वृषलममापितवाज्ञाव्याघातएवकौमुदीमहोत्सवस्यप्रथमंप्रयोजनं॥कृतः॥अंभोधीनांतमालप्रभवकिसलयश्यामवलावनानामापरेभ्यश्चतुर्णांचदुर्लंघ्यंमिकुलक्षोभिनांतर्जलानां॥मालेवास्थानपुष्पातवनृपतिभिरतस्त्वंतयाशिरोभिःसामप्येवस्खलंतिकथमितिविनयालक्ष्यतेतेप्रभुत्वं॥२४॥अथत्वमपरमपिप्रयोजनंश्रोतुमिच्छसितदपिकथयामि॥रा०॥कथ्यतामवहितोस्मि॥चा०॥राजोन्नेरमश्चनास्कायस्तंभचलद्ग्रहियंत्रकृद्भटप्रभृतीनामितापरादेशापकृम्यमलयकेतुमाश्रितानांलेख्यपत्रंदीयतामिति॥प्र०॥अंअज्ञोआणवेदीति निष्क्रम्यपुनःप्रविश्यअज्ञाउमंपत्रं॥आर्यदंपत्रंकृ०॥गृहीत्वावृषलदृश्यतामिदं॥रा०॥आत्मागतं॥वाचयति॥स्वस्तिश्रीमद्गृहीतनामधेयस्यदेवस्यचंद्रगुप्तस्यमहत्थायिनांप्रधानपुरुषाणामितोपकृम्यवध्यमलयकेतुमाश्रितानांत्रमाणलेख्यमिदं॥तत्रप्रथममेवतावत्॥राजाध्यक्षोभद्रभटः॥अश्वाध्यक्षःपुरुषदत्तः॥महाप्रतीहारस्यचंद्रभागोभागिनेयोडिंगरातः॥देवस्यस्वजनसंबंधीमहाराजोबलदेवगुप्तःदेवस्यैवकुमारसेवकोराजसेनः॥सेनापतेःसिंहबलस्यकर्नाट्यानांभ्रातृभागुरायणःमालवराजपुत्रोलोहिताक्षःक्षत्रगणमुख्योविजयवर्मेतिएतेवयंकर्मस्ववहिताःस्मइति॥प्रका०॥आर्यएतावत्सत्रकं॥अथैतेषामपराधेहेतून्विज्ञातुमिच्छामिच॥वृषल श्रूयतां॥अत्र

यावेतौगजाध्यक्षाश्वाध्यक्षौभद्रभटपुरुषदत्तनामानौतौखलुस्त्रीमद्यमृगयाशीलौलोहितस्यश्वावेक्षणेऽभियुक्तौम
याधिकाराभ्यांअवरोप्यजीवनमात्रेणवरुद्धापितावितिपरपक्षेस्वेनाधिकारेणगत्वामलयकेतुमाश्रितौ॥यावत्तोदिं
गरातबलगुप्तयोर्व्याघातवत्यंतलोभाभिभूतोत्वदत्तंजीवनमबहुमन्यमानौतत्रबहुलभयतइत्यपक्रम्यमलयकेतुमा
श्रितौ॥योप्यसौभवतःकुमारसेवकोराजसेनःतिसोपितवप्रसादादतिप्रभूतंकालंहस्त्यश्वसहसंवर्तन्महदैश्वर्यं
मवाप्यपुनरुच्छेदशंक्यापक्रम्यमलयकेतुमाश्रितः॥योयमपरःसेनापतिःसिंहबलम्यकनीयान्भ्राताभागुरा
यणोरावपितत्रकालेपर्वतकेनसहसमुत्पन्नसौहार्दःतत्प्रीत्याचापितातेचाणक्येनव्यापादितःइत्यत्राद्यरहसि
त्रासयित्वामलयकेतुमपवाहितान्॥ततोभवदपथ्यकारिपुचंदनदासादिपुनिगृहीतेषुदोषज्ञांकृत्वाःपक्रम्यमलय
केतुमाश्रितः॥तिनाप्यसौममप्राणरक्षकस्तिकृतज्ञतामनुवर्त्तमाननोम नोनंतरममात्यपदेयोहितः॥योतालोहि
ताक्षविजयवर्मणोतावष्यतिमन्नित्वात्स्वदायादेभ्यःत्वयादीयमानमसहमानोमलयकेतुमाश्रितो॥इत्येतपामप
रागहेतवः॥रा०॥एवमेतपुविज्ञापितापरागहेतुपृक्षिप्रमेवकस्मान्नप्रतिहितमार्येण॥चा०॥कृपलनुपारितंप्रति
विधातुं॥रा०॥किमकोऽत्रालादुतप्रयोजनापेक्षया॥चा०॥कथमकोऽत्रालंभविष्यति॥प्रयोजनापेक्षयैव॥रा०॥प्रयो
जनमिदंश्रोतुमिच्छा॥चा०॥श्रूयतामवधार्यतां॥इहखलुविरक्तानांप्रकृतीनांहिविधंप्रतिविधानं॥अनुग्रहोनिग्र
हश्च॥अनुग्रहस्तावदक्षिणाधिकारयोर्भद्रभटपुरुषदत्तयोःपुनरधिकारारोपणमेव॥अधिकारश्चतादृशेषुव्यस
नयोगादनभियुक्तेषुपुनरारोप्यमाणःसकलमेवराज्यस्यमूलंहस्त्यश्वमवसादयेत्॥रिंगरातबलगुप्तयोरितिलु
ब्धयोःसकलराज्यप्रदानेनाप्यपरितुष्यतोरनुग्राहःकथंवाक्यःराजसेनभागुरायणयोस्तुधनप्रणाशभीतयोःकृ
तोनुग्रहस्यववकाशः॥लोहिताक्षविजयवर्मणारपिदायादमसहमानयोरतिमानिनोःकादृशोनुग्रहःप्रीतिंजनयि

37
1996

ष्यतीतिपरिहृतःपूर्वपक्षः।उत्तरोपिखलवयमपिनैदंश्वर्यसहोत्थायिनःप्रधानपुरुषाःउल्बणेनदंडेन।पीड्यंतो
नंदकुलानुरक्तांप्रकृतीनामविश्वासएवभवामइत्यतःपरिहृतएव॥तदेवमनुगृहीतास्मसक्षाराक्षसोपदेशाश्रव
णेमहीयसाम्लेच्छबलेनपरिवृतःपितृवधामर्षीपर्वतकपुत्रोमलयकेतुरस्मानभियोक्तुमुद्यतः।सोयंव्यायामकालो
नासवकालइतिदुर्गसंस्कारेप्रारब्धेकिंकोमुदीमहोत्सवेनेतिप्रतिषिद्धःराजा॥आर्यबहुप्रष्टव्यमत्र॥चा०॥व
षलविश्रब्धंपंडामप्यविचारव्ययम॥रा०॥आर्यसोप्यस्यसर्वस्यानर्थहेतुर्मलयकेतुःकस्मादपक्रामन्नुपे
क्षितः॥चा०॥वृष०अनुपेक्षणेहुयोगतिः॥निगृह्येतवाप्रतिश्रुतंराज्यार्द्धंप्रतिपाद्येतवा॥निगृहीतावत्यर्वतकस्मा
भिरेवव्यापादितइतिकृतघ्नतायाःस्वहस्तोदत्तःस्यात्॥प्रतिश्रुतराज्यार्द्धप्रतिपादनेपिपर्वतकविनाग्राहकेवलमेवकृ
तघ्नतामात्रफलःस्यादितिमलयकेतुरपक्रामन्नुपेक्षितः॥रा०॥अत्रतावदेवं॥राक्षसःपुनरिहवर्त्तमानआर्ये
णोपेक्षितइत्यत्रकिमुत्तरमार्यस्य॥चा०॥राक्षसोपिस्वामिनिस्निग्धानुरागत्वात्कृचिरमेकत्रसंवासशीलाज्ञानांनंदानु
रक्तानांप्रकृतीनामत्यंतविश्वास्यःप्रज्ञापुरुषकारणामुपेत्यतसहायसंपदाभियुक्तःकेशवानिहवांतनंगरवर्त्तमा
नःखलुमहांतमंतःप्रकोपंउत्पादयेत्॥दूरोत्सृतस्तुबाह्यार्थंभविकुर्वन्नपिउपायैर्वशयितुंशक्यःइत्ययमंचरुढएव
हृदयेशंकुरिवोद्धृत्यदूरीकृतः॥राज्ञाआर्यकस्माद्विक्रम्यनगृहीतः॥चा०॥राक्षसःखल्वसौविगृह्यमाणायुधबलानि
बहूनिनाशयेत्स्वयंवाविनश्येत्॥एवंसत्यनयथापिदोषः॥पश्यसहिभद्रान्मुपयुक्तोयद्युपयाद्विनाशंननुवपेलविधु
रुस्मादेनंवपुंसा॥अथतवबलमुख्यानघातयेत्सापिपीडावनगजइवतस्मात्सोभ्युपायैर्विनेयः॥२५॥राजातन्न
याकुभोवयमार्यस्यमतिज्ञापयितुं॥सर्वथाऽमात्यराक्षसएवात्रप्रज्ञास्यतरः॥चा०॥सक्रोधंनभवतिनीतिवाक्यशेषः॥ननु
तावत्तोवृषलतेनकिंकृतं॥रा०॥श्रूयतांखलुयेनमहात्मना॥लब्धांपुरीयावदिहुमुपितंवृत्तापदंनोगलेव्याघातो

जयघोषणादिपुबलान्नोदस्मद्बलानोद्धृतः॥अत्यर्थंविपुलैःस्वनीतिविभवैःसंमोहमापादितान्विश्वास्यैषपिविश्वसं
तिमतयानस्मेपुवर्गपुनः॥२६॥चा०॥विहस्यैतत्कृतंराक्षसेनबलमयापुनर्नीतंनंदामवभवतमुख्यत्वभवानिव
भूतलेमलयकेतुरधिराज्यपदंनियोजितइति॥रा०॥अन्येनेवेदमनुष्ठितंकिमचार्यस्य॥चा०॥हेमत्सरिन्॥आसद्या
रुद्धकोपस्फुरणविषमिताग्र्यांगुलीमुक्तहुंकारालोकप्रत्यक्षमुग्रामकलरिपुकुलोत्साददीर्घांप्रतिज्ञां॥केनान्येनावलिप्तान
वनवतिज्ञाततद्व्यकोटिश्वरास्तेनंदाः पर्यायभृताः पशवइवहताः पश्यतोराक्षसस्य॥२७॥अपिच॥गृध्रैरावद्धचक्रंविय
तिविचलितैःदीर्घनिःकूपपक्षैःधूमध्वस्तार्कभासांघनमिवदिशांमंडलंदर्शयंतः॥नंदानंदयंतःपितृवननिलयान्
प्राणिनःपश्यचेतान्निर्वांत्यद्यापितेनस्मृतबहलवसावाहिनोहव्यवाहाः॥२८॥रा०॥अन्येनेवेदमनुष्ठितं॥चा०॥आः
कष्टं॥राज्ञानंदकुलविद्वेषिणोदेवेन॥चा०॥देवमविज्ञांसःप्रमाणयंतिरा०॥विज्ञांसोप्यविकत्थनाभवंति॥चा०॥सकोपं
वृषलभित्यभिचभामारोदुमिच्छसि॥शिरसांमालेवद्वारमपिपुनरयंधावतिकरः॥भ्रमोपादंप्रहृत्य॥प्रतिज्ञामारो ढुंपुन
रपिचलत्येपचरणः॥प्रणाशान्नेदानींप्रशममुपयातंत्वमधुनापरीतःकालेनज्वलयसिममक्रोधदहनं॥२९॥रा०॥सा
रंगमात्मगतं॥अयेकथंसत्यमवार्यः॥कुपितः॥तथाहिसंरंभात्स्पंदिपक्ष्मक्षरदमलजलक्षालनश्यामयापि॥भंगोद्भेद
धूमज्वलितमिवपुरःपिंगयानोत्रभासा॥मन्येरुद्रस्यरोद्रंसमभिनयंतस्तांडवेघुरभारंत्यासंज्ञातोग्रप्रकृपंकथमपि
धरयाधारितःपादघातः॥३०॥चा०॥कृतकुकोपंसंहृत्यवृषलवधलालभुक्तराज्यैरणयद्यस्मतोगरीयानूराक्षसोव
गम्यतेतदिदंशस्त्रंतस्मैदीयतामितिशस्त्रमुत्सृज्योत्थायआक्रान्तोलक्ष्यबंधाराक्षसःएवभवतःकौटिल्यबु
द्धिविज्ञिगीषाबुद्धेःप्रकर्षः॥चाणक्यतश्चलितभक्तिमदंकस्तेनजेष्यामिमौर्यमितिसंप्रतिषयःप्रयुक्तः॥भेदःकिलेषभा
वतासकलःसएवसंपत्स्यतेशठतयैवबहिरुपणाय॥३१॥इतिनिष्क्रांतः॥राज्ञाआर्यवैहीनरतःप्रभृत्यवादत्यचाण

39
1996

क्यंचंद्रगुप्तःस्वयमेवराज्यंकरिष्यतीतिगृहीतार्थाःक्रियंतांप्रकृतयः॥कंचु०॥आत्मगतं॥कथंनिरुपपदमेवचाण
क्यमितिनार्यचाणक्यमितिहंतगृहीतोधिकारः॥अथवानरवल्वत्रवस्तुनिदंवदोषः॥कुतः॥सदोषःसचिवस्येव
यदसत्कृतंनृपः॥यातियंतुप्रमादेनगजोन्यालत्ववाच्यतां॥३२॥रा०॥आर्यकिंविचारयसि॥कं०॥देव॥नकिंचित्
॥दिष्ट्यादवृद्धानींदेवःसंवृत्तः॥रा०॥आत्मगतं॥एवमस्मासुगृह्यमाणेषुस्वकार्यसिद्धिकामःसकामोभवत्वार्यः
॥प्रका०॥नोणानरअनेनशुष्ककलहनिर्गतोवेदनामांबाधत॥तच्छयनगृहमार्यमादेशय॥प्रती०॥एदुदेवो
॥रा०॥आत्मगतं॥आर्याज्ञयेवममलंघितगौरवस्यबुद्धिप्रवेष्टुमिवभूविवरंप्रपन्नाः॥येसत्यमेवहिगुरून्नतिपा
तयंतितपांकथंनुहृदयंनभिन्नंतिलज्ञा॥३३॥इतिनिष्क्रांताः॥सर्व॥इतिमुद्राराक्षसनाटकेतृतीयोंकः॥३॥
ततःप्रविश्यात्यध्वगवेषपुरुषः॥२॥हीहीमाणह॥२॥राअणिओओमहिओकोणमममआगअंएहकरेदि॥अद्धु
णगमणगर्वेपभुणेअण्णाजरूवा॥हीहे॥१॥जावअमच्चरक्खसस्सएदंगहंगच्छामि॥शांतवत्सरिक्थंकोयेत्थ
दुवारिआणंणिवेदहभट्टिणोअमच्चरक्खसस्सएसोकरभओआतुरवंतोपाटलिपुत्तोआदोआगदोत्ति॥प्रविश्यद्वा
वारिकः॥भट्टसणिअमंतेहिएसोअमच्चोकज्जचिन्ताजणिदेणज्जाओरेणसमुप्पण्णसीसवेअणोअज्जवि सअण
णमुंचदि॥नाचिट्ठमुहुत्तंजंलद्धावसरोतुदआअमणंणिवेदेमि॥पु०॥भट्टमुहूर्तकरमि॥ततःप्रविश्यातिशयनगृहगतः
॥आसनस्थःस्वाकूतदर्शनसहसंचिंतयन्राक्षसः॥२॥आत्मगतंममविमृशतःकार्यारंभविधेरविधेयतांमयिचकुटिलांकु
टित्वस्यप्रचिंतयतोमति॥अथचविहितमत्यत्यानांनिकामंमुपग्रहंकथमिदमिहत्यन्तिद्वस्यप्रयात्यनिशांनिशा॥३॥
अपिच॥कार्यापक्षेपमादोतनुमपिरचयन्तस्यविस्तारमिक्षुबीजानांगर्भितानांफलमितिगहनंगूढमुद्भेदयश्च॥
कुर्वन्बुध्याविमर्शं प्रसृतमपिपुनःसंहरन्कार्यजातंकर्त्तावानाटकानामिममनुभवतिव्यायमस्मद्विधोवा॥३॥तदपि

दुरात्माचाणक्यबटुः॥उपसृत्यदौवारिकः॥२॥जेदु।राक्षसः अनुसंधातुंशक्यःस्यात्॥दौवा०॥अमच्चो॥रा०॥वा
माक्षिप्यंदनंसूचयित्वा॥आत्म०॥दुरात्माचाणक्यबटुर्जयतु अतिमंधातुंशक्यःस्यादमात्यइतिवागीश्वरीवा
माक्षीस्यंदनेनप्रस्तावगतापतिमापादयति।तथापिनोद्यमस्त्याज्यः॥प्रका०॥भद्रकिमासिवक्तुकामःदोः।अम
च्चकरभओदुओरचिट्ठदि॥रा०॥क्षीघंप्रवेशय॥पुरुषपुनरुपसृत्यभद्रउपसृत्यअमच्चइतिनिष्क्रांतः॥कर
भकः२उपसृत्यजेदुअमच्चो॥रा०॥भद्रउपविश॥कर०॥जंअज्जोआणवेदीतिभूमावुपविष्टः॥रा०आत्म०क
स्मिन्प्रयोजनेमयायंप्रहितइतिप्रयोजनंबाहुल्यान्नखलुअवधारयामि॥इतिचिंतांनाटयति।ततःप्रविशति
वेत्रपाणिर्द्वितीयःपुरुषः२ओसलेह२आयदोअवेह२माणवःकिंपेररवह॥इलेपञ्चासतोदंसणंविदुलुहम
धण्णेःकल्लाणकुलंहराणंदेआणंदेआणंविअमणुस्सदआणं॥४॥आकाडे॥अज्जकिंभणहकिण्णिमि
देओसालणंकरिय्यदिति॥अन्नाएसोरवुकुमालोमलयकेदुउपण्णसोसवेअणंअज्जमरुस्वसंदविदुरदो
एवआअछदिताओसालणाकरीयदितिनिष्क्रांतःपुरुषः॥ततःप्रविशतिभागुरायणेनकंचुकीनाचानुगम्यमा
नोमलयकेतुः२चिःश्वस्यात्मगतं।अथदशमोमासस्तातस्योपरतस्यनचास्माभिरन्यथापुरुषाभिमानमुहहद्भिः
तमुद्दिश्यतोयांजलिरप्यावर्जितः॥प्रतिज्ञानंएतत्पुरस्तात्॥तत्॥वक्षस्ताडनभिन्नरत्नवलयंभ्रष्टोत्तरीयांशुकं
हाहेत्यक्रंदितोर्तनादकरुणंभूरेणुरुक्षालकं॥तादृग्जातजनस्यनोकेजनितंसंप्रत्यवस्थांतरंशत्रुस्त्रीषुमया
विधायगुरवेदेयोनिवापांजलिः॥५॥किमत्रबहुना।उद्यच्छतापुरमेरोपुरुषानुरूपांगंतव्यंअद्यनिधनेनपि
तुःपथावा॥अथिद्यवास्वजनोजनलोचनेभ्योन्यायोमयारिपुवधूनयननिवाप्यः॥६॥आर्यजाजलेउच्चता
मस्मद्वचनादनुयायिनोराजानः॥एकएवाहमभातराक्षस्यातर्किंतगमनेनप्रीतिमुत्पादयितुमिच्छामि॥तत्त

41
1996

मनुगमनकृशेनेति॥कंचु०॥तथेतिपरिक्रम्याकाशे।भोभोराजानःकुमारःसमाज्ञापयतिनरवल्वहंकेनचिदनुगंतव्यः
॥विलोक्यसहर्षं॥कुमारस्याज्ञानंतरमेवसर्वेराजानःप्रतिनिवृत्ताः॥पश्यतुकुमारः॥सौधोच्चैःस्कंददेशैःखचरतरुवि
कल्पैर्णात्यर्थंभुग्नैरश्वाःकैश्चिन्निरुद्धाःस्वमिवस्वपुरंद्रैःखंद्रष्टुंतःपुरस्त्रीभिः॥कश्चिन्मातंगमुख्यैःविहितजवतयाभग्न
घंटैःनिस्त्रामर्यादंभ्रमिपालाजलधयइवतेदवनोल्लंघयंतीति॥७॥रा०आर्यत्वमपिसपरिजनोनिवर्तस्व॥भागुरा
यणएकोमामनुगच्छतु।कं०॥तथेतिसपरिजनोनिष्क्रांतः॥मल०सखेभागुरायणविज्ञप्तोहंइहागच्छद्भिर्भद्रभटप्रभृ
तिभिः॥यथानवयममात्यराक्षसमुद्दिश्यकुमारमाश्रयणीयमाश्रयामहे॥किंतुकुमारस्यसेनापतिंशिखरकंभुरी
कृत्यदुष्टामात्यपरिगृहीतांचंद्रगुप्तादयरक्ताःकुमारमाभिरूपिकुगुणयोगादाश्रयणीयमाश्रयामहइति॥तत्रमया
किंचिरमपिविचारयतानेषामयंवाक्यार्थोनावधारितः॥भागुरायणः॥कुमारनंदोभोयमर्थः॥विजिगीषुमात्मगु
णसंपन्नंप्रियहितद्वारेणाश्रयणीयमाश्रयंतीतिन्यायसखायमर्थः॥मल०सखेभागु०नन्वमात्यराक्षसोस्माकं
प्रियतमोहिततमश्च॥भा०॥एवंएतत्॥किंत्वमात्यराक्षसे॥चाणक्येबद्धवैरोनचंद्रगुप्ते॥तद्यदिकदाचिच्चाणक्यम
तिविचक्षणमसहमानःसाचिव्यादवरोपयेत्ततोनंदकुलभक्त्यानंकुलान्वयएवायमितिसहृज्जनापेक्षयावा
अमात्यराक्षसश्चंद्रगुप्तेनसहसंदधीतचंद्रगुप्तोपिपितृपदयोरागतएवायमितिसंधिमनुमन्येतएवंसत्यस्मासु
कुमारोनविश्वसितीत्ययमेषांवाक्यार्थः म०युज्यते।अमात्यस्यगृहमादेशय॥भा०॥इतः१कुमारः॥उभौपरि
क्रामतः॥भा०॥इदंअमात्यगृहंप्रविशतिकुमारः॥मल०एषप्रविशामि॥रा०भ०स्वगतं।अयेस्मृतं॥प्रका०शंभद्र
व्यपिदृश्यतेयाकुसुमपुरेस्तनकलशः॥पुरु०॥अमच्चअदइं॥म०॥आकर्ण्यभागुरायणकुसुमपुरवृत्तांतः प्रस्तूय
तत्तत्रनावदुपसर्पामः॥शृणुमस्तावत्॥कुतः॥सत्वभंगभयाद्राज्ञांकथयंत्यन्यथापुनः॥अन्यथाविहितार्थेपुंसे

राक्षापेषुमंचिणः॥८॥भा०॥यदाज्ञापयतिकुमारः॥राक्षः०भद्रअपितत्कार्यंसिद्धं॥पु०।अमच्चरेण्यमारेण
सिद्धं॥म०।सर्वेभा०॥किंतत्कार्यंभा०कुमारगदमःसच्चिवउत्तांतःनैतावतापरिछेत्तुंशक्यते॥अवहितस्ता
वत्क्षणु॥रा०॥भद्रविस्तरेणश्रोतुमिछामि॥पु०सुणाहुअमच्चोअत्थिदावअहंअमच्चेणअण्णतोजहक्कभ
अकुसुमपुरंगच्छमहवअणेणभणेवेआलिअंथणकलसंजहचाणक्कहरण्णतंमुत्तेसुअण्णाभंगेसुअणु
चिट्ठियामाणेसुचंदउत्तोउत्तेजनसमुत्थेहिंसिलोहएहिंउवसिलोअइदचेति॥रा०भद्रततः॥०॥पु०।तदो
मये पाटलिपुत्रंगदुअरुणाविदोअमच्चसंदेसंवेआलिअंथणकलसो॥एत्थंतरणंदकुलविणासम्मि
अस्सपोरजणस्सपरितोसंसमुप्पादअंतेणरण्णाआघोसिओकोमुदामहोत्सवो।सोचिरकालपरिवट्ट
माणे।जणिदपौरचक्षोअभिमदवधूजणसमागमोविअसंसिणेहंमाणिओणाअरजणेण॥रा०॥सबाष्प
॥हादेवनंदःकौमुदीकुमुदानंदेजगदानंदहेतुना॥किदृशीमतिचंद्रंपिनृपचंद्रत्वयाविना॥पु०।तदोसोलो
अणाणंदभूतोअनिछंतस्सएवतस्सणिवारिदोचाणक्कहरण्णएत्थंतरेथणकलसेणचंदउत्तसमुत्तेति
आसिलोतोअपरिपाटीपवेदिदा॥रा०॥कीदृशीमा॥पु०।सत्तोदुक्कस्सेत्यादिपूर्वोक्तंपठति॥रा०॥सदर्षं॥मा
धुस्तनकलशासाधु॥कालेभेदर्वाङ्नमवश्यंफलमुपदर्शयति॥कुतः॥सद्यःकोटारसछेदंप्राकृतोपिनमर्षये
त॥किंपुलोकाधिकंतेजोविभाणःपृथिवीपतिः॥९०॥मल०एवमेतत्॥रा०॥ततः॥पु०।तदोचंदउत्तेणअ
ण्णाभगकुलसिदेणपसंगल्लचिदंअमच्चउणंपसंसिअपभंसिदो।अहिआरादोचाणक्कहरदओ॥म०।सर्वे
भा०॥गुणप्रशंसादर्शितश्चंद्रगुप्तेनराक्षसेपक्षपातः॥भा०॥नतथागुणप्रशंसयायथाचाणक्यबटोर्निराकरणे
न॥रा०॥किमयमेकः कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधश्चंद्रगुप्तस्यचाणक्यंप्रतिकोपकारणमुतान्यदप्यस्ति॥मल०

43
1996

सर्वेचंद्रगुप्तस्यापकारकापकारान्वेषणेनकिंफलमेषयश्यति॥भा०॥कुमारमतिमांश्चाणक्यः।निनभ
याज्ञनमेवचंद्रगुप्तंकोपयिष्यति॥नचक्रुतवेदीचंद्रगुप्तएतावतागौरवमुल्लघयिष्यति।सर्वथाचाणक्यचंद्र
गुप्तयोःपुष्कलात्कारणाद्यउत्पद्येतमस्मात्यंतंकोभविष्यति।।पु०॥अत्थिअण्णंचिचंदउत्तस्सकोपकारणं
उपोग्विदोणंअवस्सुमंदोमलअकंडुअमच्चरारवसोत्ति॥रा०॥ततःशकटदासहस्ततलगतोमेचंद्रगुप्तोभवि
ष्यति॥इदानींचंदनदासस्यबंधनान्मोक्षस्तवचपुत्रदारैःसहसमागतः॥म०॥सर्वेहस्ततलेगतइतिव्याहतवं
तःकोस्याभिप्रायः॥भा०॥किमन्यत्॥चाणक्यादपक्रुष्टस्यचंद्रगुप्तस्योद्धारणान्नकिंचित्कार्यमवश्यंपश्यति
रा०॥भद्रहतोधिकारःकस्मांप्रतमसौवदुः॥पु०॥तहिंएवपाठलिउत्तेअहिवसदि।।रा०॥सावगं॥भद्रततत्रैवप्र
तिवसतितपोवनंनगतःप्रतिज्ञांवानसमारुढवान्॥पु०॥तापोवणंगछदितिसणीअदि॥रा०॥शकटदासने
तदुपपद्यते॥पश्यदेवस्ययेनपृथिवीतलरासवस्यस्वाग्रमनानयनानिकृतिर्नसोढा॥सोयंस्वयंकृतनराधि
पतेर्मनस्वीमौर्यात्क्षयंनुपगभूतिमिमांसहेत॥९०॥म०।सर्वेचाणक्यवनगमनेपुनःप्रतिज्ञारोहणंवाकास्यस्वार्थ
सिद्धिः॥भा०॥नात्यंतदुर्बोधोयमर्थः॥यावद्यावच्चाणक्यहतद्वेश्चंद्रगुप्तारुरोभवतितावत्तावदस्यस्वार्थसिद्धि
॥रा०॥अलमन्यथाविकल्पनयपद्यतएवैनत्॥पश्यत्वमात्यः॥राज्ञांचूडामणीदुद्यतिरवचिन्तिरेवमूर्भि
विन्यस्तपादःस्थैरंवाराद्यमानंकिमितिविषहेमौर्यआज्ञाविघातं॥कौटिल्यःकोपनोपिस्वयमभिचरणंचेज्ञा
तदुःस्वप्रतिज्ञोरेवाज्ञार्यप्रतिज्ञःपुनरपिनकरोत्यायतिलानिभीतः॥९१॥रा०॥शकटदासएवमेतद्गछविश्रा
मयकरभं॥रा०॥तथेतिपुरुषेणसहनिष्क्रांतः॥रा०॥अहमपिकुमारंद्रष्टमिछामि॥म०।अहमप्यायेनेदुमागतः
॥रा०॥नाद्यनावलोक्यआर्यकुमारः॥आसनादुत्थायइदमासनंउववेसुमर्हतिकुमारः॥म०।अयमुपविशामि।२

यविंशत्यार्यः। यथार्हमुपविष्टः॥ म०। आर्य अपि सद्यः शिरोवेदना॥ रा०। कुमारस्याधिराजशब्दे नातिरज्यते कुमार शब्दे कुतोऽतिशोवेदनायाः सत्यता। म०। उररीकृतदार्येण नदुःप्रापं भविष्यति॥ तत्क्रियतां कालमस्माभिरवसेभ्यते बलरपि शत्रुव्यसनमुदीक्षमाणैः उदासितव्यं॥ रा०॥ कुमार कुतोद्यापि कालहरणस्यावकाशः॥ प्रतिघस्त्वविज्ञाय॥ म०॥ आर्य सचिवव्यसनमव्यसनमेव॥ रा०॥ कीदृशं तत्॥ रा०। अन्येषां भूपतीनां कदाचित् अमात्यव्यस नमव्यसनं स्यात् न पुनश्चंद्रगुप्तस्य॥ म०॥ आर्य नैतदेवं॥ चंद्रगुप्तप्रकृतीनां चाणक्यदोषाः वा पकारहेतवः तस्मिं श्चनिराकृते प्रथममपि चंद्रगुप्तेनुरक्ताः संप्रतिस्फुटतरमेव तद्यानुरागं दर्शयिष्यंति॥ रा०॥ ममैवंताः खलु द्विप्रकाराः प्रकृतयः॥ चंद्रगुप्तसहोत्थायिन्यो नंदानुरक्ताश्च॥ तत्र चंद्रगुप्तसहोत्थायिनीनां चाणक्यादोषाः विविराग हेतवो नंदकुलानुगतासां। तासु खलु नंदकुलमनेनपितृभ्रातृघातितमित्यपरागमर्षाभ्यां विप्रकृताः सत्यः स्वाश्रयमलभमानाश्चंद्रगुप्तमनुवर्तंतत्वादृशं पुनः प्रतिपक्षोद्धरणसंभाव्यत्वात् किमभियोक्कारमासाद्यक्षिप्रमेनं परित्यज्य त्वामेवाश्रयिष्यंतः इत्यस्य कुमारस्यानिदर्शनं वयमेव॥ म०। आर्य किमेतदेवमिव सचिवव्यसनमभि योगकारणं चंद्रगुप्तस्याहोन्यदपि किंचित्॥ रा०॥ सचिवव्यसनमेव प्रधानतमं व्यसनं। म०। आर्य कथमिव प्रधान तमं किमिदानीं चंद्रगुप्तः स्वकार्यं धुरमन्यत्र मंत्रिणि आत्मनिवासमासज्य स्वयं प्रतिविधातुमसमर्थः॥ रा०॥ बाढ मसमर्थः॥ रा०॥ कुतः॥ स्वायत्तसिद्धुपुत्तसंभवति॥ चंद्रगुप्तस्तु दुरात्मानित्यं सचिवायत्तसिद्धावेवस्थितः॥ चक्षु र्विकलइवाप्रत्यक्षलोकव्यवहारः कथमिव स्वयं प्रतिविधातुं समर्थः स्यात॥ अस्मिन्प्रेते मंत्रिणि पार्थिवेचविष्टभ्य पादावुपतिष्ठते श्रीः॥ राज्यं स्वभावादसहोदरभरस्य नयोर्द्वयोरेकतरं जहाति॥ ९९॥ नृपापकृष्टः सचिवात्तदर्पणः स्तनंधयोत्यंतशिशुस्तनादिव॥ अदृष्टलोकव्यवहारमंदधीर्मुहूर्त्तमप्युत्सहतेनवर्त्तितुं॥ १२॥ म०। आत्मगं दिक्षा

H.S
1996

नसचिवायत्तसेमि। प्र०। यद्येवं तथापि बहुष्वभियोगकरणेषु सत्स्वव्यसनमभियुंजानस्य शत्रुमभियोक्तुरेकां तिकीकार्यसिद्धिर्न भवति॥ रा०॥ एकांतिकीमेवकार्यसिद्धिमवगंतुमर्हति कुमारः॥ कुतः॥ त्वय्युत्सृष्टबलेभियोक्तरि नृपेनंदानुरक्तपुरचाणक्येचलिताधिकारविमुखेमौर्येनवेगतनि॥ स्वाधिनेमयि इत्यदूरेकेलक्षांनाटयन्॥ मार्गमात्र कथनव्यापारयोगाद्यमत्वदृष्टांतमितानिसंप्रतिविभोरिध्यंतिसाध्यानानः॥ १७॥ म०। यद्येवमभियोगकालमार्यः पश्यतितत्तः किमास्यते। उत्तुंगास्तुंगकूलंस्युतमदसलिलाः प्रस्यंदिसलिलश्यामाः श्यामायकंदडुममतिमुखराः कलहालमुखरं॥ स्नातः स्वातावसीदत्तटमुरुवदनरुत्सादिततटाः क्षोणंसिंदूरशोणामगजपतयोद्यास्यंतिक्षातश ॥ १८॥ अपिच॥ गंभीरगर्जितरवाः स्वमदांबुमिश्रमासारवर्षमिवशीकरमुद्गिरंतः॥ विंध्यंविकीर्णसल्लिग्रइवमेघमाला रूंधंतुवारणघटानगरंमदीयाः॥ १९॥ इतिभागुरायणेनसहनिष्क्रांतोमलयकेतुः॥ रा०। कः कोत्रभो। प्रविश्यपुरु षः॥ गंभीरगर्जितरवाः स्वमदांबुश्रणवदुश्रमश्च॥ रा०। प्रियंवदकसांवत्सरिकाणां द्वारिकस्तिष्ठतिपु०। स्ववणश्चो। रा०। अनिमित्तंसंचयित्वाकथंप्रथममवक्षपणकः॥ पु०। जीवसिद्धि॥ रा०। भद्रअबीभत्सदर्शनंकृत्वाप्रवेशय। पु० तदइतिनिष्क्रांतः प्रविश्यक्षपणकः॥ सासणमल्लिहंताणंपदिवज्जहमोहवाहिवज्जाणं॥ जमुत्तमात्तकदुअंपचा पत्थउवदिसंदि॥ १८॥ उपसृत्यधम्ममिधीहादुसावगाणं॥ रा०॥ भदंतनिरूप्यतांतावदस्मत्सरुडानदिवसः॥ क्ष० नोद्यनचिंतयित्वासावगाणिकविदमये आमश्रणादोणिउत्तसवकल्लाणातिहीसंपुण्णचंदापुण्णमासीतुह्माण उत्तदायेतिसायेदरिसवणदिसपथिदाणं अदरिसवणनरखत्ते अत्थहिमुहेसूरउदिएसंपुण्णमंडलचंदगयणंवुधस्स लग्गउदित्थमु दक्खेकदुम्मि॥ १०॥ रा०॥ भद्रइतिथिरवनशुध्यति॥ क्ष०॥ सावगाएक्कगुणतिहीचउगुणेनरखत्ते हिचउग्गणेलग्गेगसाजारसतंतसिद्धते॥ लग्गोहोइसकलग्गोसोमम्मिगहम्मिजयिविदुल्लुगो॥ वहेसिदीहसिद्धि॥ चं

दस्सवलेनगच्छंते॥२०॥रा०॥भदंतपरेसांवत्सरिकैःमहसंवाद्यते॥क्ष०॥संवादेदुसावगोअहंपुणगमिस्सं॥रा०॥
नरवलुक्किपितोभदंत॥क्ष०॥कुपितेनतुह्माणंभदंते॥रा०॥कस्सदि॥क्ष०॥भअवंकअंतोजणअतणोपररवंदु
हिअपरपररवापमाणीकरीअदिजंतिनिक्कांतःक्षपणकः॥रा०॥प्रियंवदकजायतांकावेलावर्तते॥पु०॥अत्था
हिलासीभअवंसूरो॥रा०॥उत्थायविलोक्यअयेअस्ताभिलाषीभगवान्भास्करः॥संप्रतिहि॥आविभूतानुरा
गाःक्षणमुदयगिरेरूक्षिहतनेत्रस्यभानोःपर्णछायेःपुरस्ताद्पवनतरवोहरमाश्रेवगत्वा॥एतेस्मिन्निवृत्ताःपुन
रपुरगिरिप्रांतपर्यंतबिंबप्रायोभत्यास्त्यजंतिप्रचिलितविभवंस्वामिनंसेवमानाः॥२१॥इतिनिक्रांताःसर्वे॥
इतिमुद्राराक्षसनाटकेचतुर्थोंकः॥ ४ ॥ ततःप्रविशतिलेखमलंकरणस्तंगिकांमुद्रिकामादायसिद्धार्थ
कः॥हीहीमाणहे॥२॥बुद्धिजलणिस्सरहोसिंचतीदेसकालकरलसहो॥दंसिससदिकज्जफलंगुरुअंचाणक्कणी
दिलदा॥१॥तागदीअमच्चाणक्कणपढमलिहिदोअमच्चरक्खसस्समुद्दालंछिओअअंलेहो॥तस्सज्ज
वमुद्दालंछिआइअंआहरणपडिआचलिहिदोत्तिकिलपाडलिपुत्तअंजावगठाणमिपरिक्कमावलोक्यच॥क
हंखवणओआअच्छदिजावसेअमउणमुद्दंदंसणंमहसम्मदंएच्चताणपडिहरामि॥प्रविश्यक्षपणकःअलहंताणं
पणमामिजदंगभीरदाअबुद्धीएलोउल्लेहिलोएसिद्धिमग्गहिगच्छदि॥२॥सिद्धा०॥भदंतवदामि॥क्ष०॥सावगा
धम्मसिद्धीहोदु॥णिय्यंण्यं॥सावगं॥पथाणसमुच्चरणंकदंचेवसाअंदिअतुमंपररवमि॥सि०॥कहंभदंतोजाणा
दि॥क्ष०॥सावग्गंकुलत्थजाणिदंचएसोदभगादसकुलोसउणोकरगदलहोअसुअदि॥सि०॥जाणीदंभदंतेण
दसंतरंपत्थिदोम्हितंकहेदुभदंतोकिंदिसोअज्जदिअसोति॥क्ष०॥विदस्यसावग्गमुद्दिअमुंडोणररवतांडुघुट्ठम
॥सि०॥भदंत॥संपदंविकिज्जादंकहेहिपट्ठाणस्सज्जःअणुकूलंभविस्सदितदोगमिस्सं॥क्ष०॥सावग्गसांपदंए

47
1996

तस्सिंमलयकेडुकरएअणुकूलेणभविस्सदि॥सोभदंतकहेहिकुदोएदं॥क्ष०॥सावग्गणिसामेहि॥पढमंदावए
थकडएल्लोअससअणिवारिदोणिग्गमणप्पवेसोअआसीदाणींदेवपच्चासण्णेकुसुमपुलेणकोविअमुद्दालं
छिआणिग्गमिदुंपवेट्ठोवाणुमोदोअदिनाज्जदिभाउराअणस्समुद्दालंछिआतदोगच्छविस्सदि॥अण्णहाचिट्ठमा
गुम्हाहिअमिएहिसंजमिअकलचलणाराअकुलंपवेसोअमो॥सि०॥किंणज्जाणादिभदंतो॥अमच्चरक्खसस्स
संणिहिदोत्तिनाअमुद्दालंछिदंविमणिकमंतंकस्समणोणिवारेदु॥क्ष०॥सावग्गरक्खसस्सपिसाचस्सवाहोहिण
उणअमुद्दालंछिदस्सदेणिक्कमणोवाओ॥सि०॥भदंतमाकुप्पकज्जसिद्धीहोदु॥क्ष०॥सावग्गगच्छहोदुदिक्कज्ज
सिद्धी॥अहंविभाउराअणादोमुद्दंजाचेमि॥इतिनिष्क्रांतोप्रवेशकः॥ततःप्रविशतिपुरुषेणानुगम्यमानोभागुराय
णः॥स्वगतं॥अहोवैचित्र्यमार्यचाणक्यनीतेः॥मुहुर्लक्ष्याङ्कदामुहुरधिगमाभावगहनामुहुःसंपूर्णांगीमुहुरति
कृशाकार्यवशतः॥मुहुर्हृन्यस्यंतीजामुहुरपिचहृतप्रापितफलेत्यहोचित्राकारानियतिरिवनीतिर्नयविदः॥३॥
प्रका०॥भद्रभास्करकृतमाहरोभवंतमिच्छतिकुमारः॥अतोस्मिन्नेवास्थानमंडपेन्यस्यतामासनं॥पु०॥एदआसणं
दुपविसदुअज्जो॥भा०॥उपविश्यभद्रभटयः॥कश्चिन्मुद्राथ्यःमांद्रष्टुमिच्छतिसत्वयाप्रवेशयितव्यइति॥पु०॥जेअज्जो
आणवेदीतिनिष्क्रांतः॥भा०॥स्वगतंकथमवमपिनामास्मासुस्नेहवानकुमारोमलयकेतुरितिसंघातव्यइत्यहोदुष्क
रं॥कुलेजन्मायांचस्वयमपिचात्मानेचविमुखःपरिरंभिकायक्षणंमपिलोभाद्दूनवति॥तदाज्ञांकुर्वाणोदितमहितमि
त्येतदधुनाविचारातिक्रांतःकिमितिपरतंत्रोविमृश्यति॥४॥ततःप्रविशतिप्रतिहार्यनुगम्यमानोमलयकेतुःस्वग
तं॥अहोराक्षसंप्रतिविनम्रबाहुल्यादाकुलामबुद्धिर्ननिश्चयमधिगच्छति॥कुतःभक्त्यानंदकुलानुरागदृढयानिंदा
न्वयाल्लिबनाचाणक्यनिराकृतेनकृतिनामार्येणसंधास्यते॥किंत्वार्यभक्तिगुणस्यरधिगणयन्किंसत्यसंधोभवेदित्या

रूढकुलालचक्रमिव मे चेतश्चिरं भ्राम्यति ॥ ५ ॥ प्रका० ॥ विजयेन भागुरायणः ॥ प्र० कुमारएसोरवुक्कदं आदोणिद्धुमि
दुक्कामाणं महासंपादणं अणुचिट्ठदि० म० विजये मुहूर्तमसंचारोभव ॥ यावदस्यवधपराधुरवर्त्येवपाणिभ्यां नयनपि
दधामि ॥ प्र० ॥ संकुमारो आणवेदी ॥ प्रविश्यपुरुषः अज्जएसोरवुवणओमुद्दाणिमितं अज्जंपेसिवदुट्ठदि ॥ भा०
प्रवेशयपुरुषमत्थंतिनिष्क्रांतः ॥ प्रविश्यक्षपणकः ॥ धम्मसिद्धीसावग्गाणंहोदु ॥ भा० अवलोक्यस्वगतं ॥ अपेराक्ष
सस्यमित्रजीवसिद्धिः ॥ प्र० नरबलराक्षसस्यप्रयोजनमेवकिंचित् उद्दिश्यगम्यते ॥ क्ष० ॥ सतंपावं २ सावग्गतहिं
रवरथसस्सणामंविणस्सणी आदि भा० बलवान्रूढहृदिप्रणयकोपः ॥ तत्किमपराद्धं राक्षसेनभदंतस्स ॥ क्ष० ॥ सा
वग्गणमभकिंविररवसेण अवरद्धंस अंज्ज चंदणदासोमंदभाओ अज्जणोकंमेरूकलज्जेमि ॥ भा० ॥ भदंतवट्टेयसिको
तूहलंश्रोतुमिच्छामि ॥ म० स्वगतं अहमपिश्रोतुमिच्छामि ॥ क्ष० सावग्गकिमणेण अरूणिदेवेणसद्धेणाभा० ॥
यदिरहस्यंतन्निष्ठतु ॥ क्ष० ॥ णरहस्संकिंदु अदीणसंसं ॥ क्ष० ॥ भा० ॥ यदिनरहस्यंतत्कथ्यतां ॥ क्ष० सावग्गण
रहस्संएदंतहविणकहिस्सं भा० अहंअपिमुद्रां नदास्यामि ॥ क्ष० ॥ स्वगतंयुक्तमिदानीमर्थिनेकथयितुं ॥ प्र० काण
इस्सणादुसावग्गो ॥ अत्थिदाव अहंमंदभग्गो पुढमंपाटलिपुत्ते अहिणवसमाणो लररवसेणमित्तंतणमुपगदे तहिं
अवसलररवसेणगूढंविसकण्णआप ओअंज्यादि अघादिदोहग्गोलररवसमित्तमितिकदुपच्चदासगो ॥ मल०
सबाष्पं आत्मगतं ॥ कथंराक्षसेन घातितस्तातो न चाणक्येना ॥ भा० भदंततत: २ ॥ क्ष० ॥ तदोहगोलररवसमित
मितिकदु अचाणक्कहदकेणसणिक्कारणं अलादोणिक्कसिदोदाणिं विलरवसेण अणेअलाअक्कज्जकुसलेणकिंपि
तालिसं अहिलीयदि ॥ तेणहग्गोडी आदोणिक्कासिज्जेमि ॥ भा० ॥ भदंतइति श्रुत्वाज्यार्द्रमथछत्ता चाणक्यहतकेनइ
दमकार्यमनुष्ठितं नराक्षसेनेति श्रुतमस्माभिः ॥ क्ष० ॥ कर्णौपिधायसंतंपावं ॥ २ ॥ चाणक्येण विसकण्णाएणामंविणस्स

49
1996

दं ॥ भा० ॥ मुद्राप्रदीयते ॥ एहिकुमार आवयाम० उपसृत्य । श्रुतंसखेविश्रवणविदारणंवचः सहन्मुखादिदं अधि
कृत्यभाषितं ॥ पितुर्वधव्यसनमिदं हियेनमे चिरादपिद्विगुणमिवाद्यवर्द्धते ॥ ६ ॥ क्ष० ॥ स्वगतं ॥ अये श्रुतमलयके
तुहतकेतुहतकेनकूटनाट्येस्मीतिसभयंनिष्क्रांतः ॥ म० प्रत्यक्षवदाकाशेलक्ष्यंबध्वा ॥ राक्षस २ युक्तं २ मित्रंममेद
मितिनिर्वृतचित्तवृत्तिंविस्रंभितस्त्वयिनिवेशितसर्वकार्यं ॥ तातंनिहत्यसहबंधुजनाश्रुतेयैरन्वर्थतोपिननुराक्षसरा
क्षसोसि ॥ ७ ॥ भा० स्वगतं । रक्षणीयाराक्षसस्यप्राणादित्यार्यादिन्नः ॥ भवत्वेवंतावत् । प्र० ॥ कुमारश्चलमावेगेनआसन
रुंकुमारंकिंचिद्विज्ञापयितुमिच्छामि ॥ म० उपविश्यसखेकिमसिवक्तुकामः ॥ भा० कुमारइहखल्वर्थशास्त्रव्यवहा
रिणामर्थवशादरिमित्रोदासीनव्यवस्थानलौकिकानामिवस्वेच्छावशात् ॥ यतः ॥ तस्मिन्काले सर्वार्थसिद्धिराज्ञा
मिच्छतोराक्षसस्यचंद्रगुप्तादपिबलीयस्तयास्मृहीतनामादेवः पर्वतेश्वरएवअर्थपरिपंथीमहानरातिरासीत् ॥
तस्मिंश्चराक्षसेनेदमनुष्ठितमिति ॥ नास्मिदोषएवात्रेतिपश्यामि ॥ पश्यतुहिकुमारः ॥ मित्राणिशत्रुत्वमुपानयंतीति
मित्रत्वमर्थस्यवशाच्चलाचलं ॥ नीतिर्नयत्यस्मृतपूर्वदर्शनंजन्मांतरंजीवितएवपुंसः ॥ ८ ॥ तदत्रावस्थानिनोपालंभ
नीयाराक्षसः ॥ आनंदराज्यलाभादुपग्राह्यश्चपरतश्चपरिग्रहेवानियहेवाकुमारः प्रमाणं ॥ म० ॥ एवंसखेसम्यक्कृ
ष्टवानसि यंतामात्यवधेप्रकृतिक्षोभः स्यादेवंचसंदिग्धोविजयः ॥ प्रविश्यपुरुषः २ जेदुकुमालो ॥ अज्जंगुप्पमाणा
दिकिदादिहररसेविण्णवेदिएसोरवुअहंहोकूडआदोणिक्कमंतोअगिहीदमुद्दासेलहोपुरिसागिहीदोतापच्चर
क्खीकरेदुणंअज्जे ॥ भा० ॥ भद्रप्रवेशय ॥ पुरुषस्तथेतिनिःक्रांतः ततः प्रविशतिपुरुषेणानुगम्यमानः संयतः सिद्धा
र्थकः २ स्वगतं । त्राणंतावदेगुणेमदीससकपरमुहंकूणंतिए ॥ अत्तारिसजणणीयेपणमामोसामिभत्तिए ॥ ९ ॥
पु० अज्जअअंसोपरिसो ॥ भा० विलोक्यकिमयंसागुप्तकआहोस्विदिहवकस्यचित्सरियग्रहः ॥ सि० अज्जअहरवु

अमच्चरक्खसस्ससेवगो॥भा०॥तत्तिंनगृहीतमुद्रः कटकान्निः क्रामसि।सि०॥अज्जकज्जगोरवेणतवरावि
दाम्हि॥भा०॥कीदशंतत्।कार्यगौरवंयद्राजज्ञाज्ञानंउल्लंघयति॥म०॥सखेभागुरायणलेखमुपनय।भा०॥सिद्धा
र्थकहस्ताद्गृहीत्वापत्रमुद्रांदृष्ट्वाकुमारअयंलेखःराक्षसनामांकितंयंमुद्रा॥म०॥मुद्रांपरिपालयन्नुद्घाटय
दर्शय॥भा०॥तथाकृत्वादर्शयति॥म०॥वाचयति॥स्वस्तियथारुचंकुतोपिकोपिकमपिपुरुषविशेषंश्रवग
मयति॥यथास्मत्प्रतिपक्षंनिराकृत्यदीर्घितानाकापिसत्यवादिनासांप्रतमेतेषामपिप्रथममुपन्यस्तसंधिनाम
स्मत्सुहृदंपूर्वंप्रतिज्ञातसंधिपरिपणणश्लोलाहनेनसत्यसंधः श्रीतिमुत्पादयितुमर्हति एतेष्यवमनुगृहीताः संतः
स्वाश्रयविनाशेनउपकारिणमाश्रयंतिश्रविस्मृतमेतत्सत्यवतः स्मारयामः॥एतेषामध्येकश्चिदरेः क्रोधदंडाभ्या
मर्थिनः केचिद्दृष्टयेणेति॥अलंकारत्रयंचसत्यवतायदनुप्रेषितंतदुपगतंमयापिलेखस्यशून्यार्थंकिंचिदनुप्रे
षितंतदुपगमनीयंवाचिकंचासततमादस्माश्रोतव्यमिति।म०॥भागुरायणकादशोलेखः भा०॥भद्रसिद्धार्थकस्या
यंलेखः॥सि०॥अज्जणजाणामि।भा०॥धूर्तलेखोनीयतेनज्ञायतकस्यायमिति।सर्वंतावत्तिष्ठतुवाचिकंखतः
केनश्रोतव्यमिति॥सि०॥भयंनाट्यन्नुहि॥भा०॥किमस्माभिः॥सि०॥मिस्सेहिगिहीदोणज्जाणामिकिंभणामी
तिभा०॥रेसरोषंएषनजानासि॥भास्करकबहिर्नीत्वातावत्तिष्ठतांयावत्कथयति॥पु०॥जंअमच्चोआणवेदीति
तेनसहनिष्क्रम्यपुनःप्रविश्य॥अज्जइअंमुद्दलंछिदापेडिआतस्सकरखादोणिवदिदा॥भा०॥विलोक्यकुमार इ
यमपिराक्षसमुद्रांकितैव॥म०॥सखेअयंलेख्यशून्यार्थोभविष्यति॥इमामपिमुद्रांपरिपालयन्नुद्घाटयदर्शय॥
भा०॥तथाकृत्वादर्शयति॥म०॥विलोक्यअयंतदिदमाभरणंमयास्वशरीरादवतार्यराक्षसायप्रस्थापितंयच्चंदगु
प्तस्यलेखः॥भा०॥एषनिर्णीतएवसंशयः॥भद्रपुनरर्पितांज्यतां॥पु०॥तथेतिनिष्क्रम्यपुनः सिद्धार्थकेनसहप्रविश

51
1996

एसोखुतादि अप्पाणोकुमालस्सएवणिवेदेमीतिभणदि॥म०॥तथाभवतु॥पादयोर्निपत्यअभयेणमेपसादंकरेदुअ
ज्जे॥म०॥भद्र अभयमेवपरवृताजनस्यनिवेद्यतांयथास्थितं॥सि०॥णिसामेदुकुमालोअहंखुअमच्चरक्खसेणइ
मंलेहंदेइअयंदुज्जणसंसग्गआसंपदो॥म०॥वाचकमिदानींश्रोतुमिच्छामि॥सि०॥कुमालआदिट्ठोहिअमच्चेणजहए
दंमहव्वयस्सापंचरायाणोत्तुएसहसमुप्पण्णसीणेहातिजहातिजहाकुलूदाहिवोचित्तवम्मोमलअणअरहिवोसि
हणादोकम्मीरदेसणाहोपुक्खररखोसिंधुराओसिंधुसिणोपारसीआमेहणादोएदेसकपदमगिहीदातिण्णिराआणोम
लअकेदुणाविसज्जेदव्वेदि॥अवेरहत्थिबलंकोसंग्गनाजहचाणङ्कणिराकरिअमहाभादाणममप्पीदीसमुप्पादिदा
तहएदाणींपिपढमभणिदोअत्थोसंपइदव्वत्ति॥एत्तिवोवाचाआसंदसो।म०॥कथंचित्रवर्मादयोपिमद्यमभिद्रुह्यति
॥अथवासत्यंअतएवराक्षसेनिरतिशयाप्रीतिः॥प्र०॥विजयेराक्षसंद्रष्टुमिच्छामि॥प्र०॥जंकुमालोआणवेदीतिनिष्क्रां
ता॥ततःप्रविशत्यासनस्थःस्वभवनगतःपुरुषेणसहसंचिन्तयराक्षसः २॥स्वगतं॥पूर्णमस्मद्बलंचंद्रगुप्तबलैरिति
यत्सत्यंनमेमनसःपरिशुद्धिरितिकृतः॥साध्येनिश्चितमन्वयेनघटितंबिभ्रत्सपक्षस्थितिंव्यावृत्तंचविपक्षतोभव
तियत्साधनंसिद्ध्ये॥यत्साध्यंस्वकृयमेवतुल्यमुभयोपक्षेविरुद्धंचयत्तस्यांगीकरणेनवादिनइवस्यात्स्वामिनो॥निग्र
हः॥१०॥अथवातैर्विज्ञातापरागंदूतैभिः प्राक्परिगृहीतोपजापैरापूर्णमितिनविकल्पयितुमहामि॥प्र०॥भद्रप्रि
यंवदकमुच्यतामस्मद्वचनात्कुमारानुयायिनोराजानःसंप्रतिदिने २ प्रत्यासीयतिकुसुमपुरंतत्परिकल्पितविभागे
ष्वधिष्ठिताः॥प्रयाणेयोप्रेतव्यं॥कथमिति॥प्रस्थातव्यंपुरस्तात्स्वशभगधगणैर्मामनुद्यत्सैन्यैर्गांधारैर्मध्ययानेस
यवनपतिभिःसंविधेयःप्रयत्नः॥पश्चान्निष्ठंतुवीराःशकनरपतयःसंभृताश्चीणरूपैःकौलूताद्यश्चशिष्टःपथिप
थिवृणुयाद्राजलोकःकुमारं॥पु०॥तथेतिनिष्क्रांतःप्रतीहारीजेदुअमच्चो।अमच्चउदिदुंअंकुमारोपोरिखदुं॥रा०॥

भद्रभटमूर्ध्नितिष्ठ॥ कः कोऽत्र भो॥ प्रविश्यपुरुषः॥ आणवेदुश्रमञ्चो॥ रा०॥ उच्यतांशकटदासः॥ यथापरिधापिताः कुमारेण आभरणानिवयंतन्नयुक्तमनलंकृतेः कुमारदर्शनमनुभवितुंयतः॥ यत्तदलंकारत्रयंक्रीतंतन्मध्यादेकंदीयतामिति॥ पु०॥ तथेतिनिःक्रम्यपुनःप्रविशति॥ अमञ्चआएदं आहरणं॥ रा०॥ नाट्येनाभरणमलंकृत्यो त्थायभद्रेराज्ञोपगमिनं मार्गमादेशय॥ प्र०॥ एदुअज्जो॥ अमात्यः॥ अधिकारपदं नामनिर्दोषस्यापिपुरुषस्यमहदाकाङ्क्षारुढानं॥ भयं तावत्सेव्यादभिनिविशतसेवकजनंततः प्रत्यासन्नाङ्गवतिहृदयेचैवनिहितं॥ ततोध्यारूढानांपदमकृतनिर्वृतजननंग तिः सोद्वायाणां॥ पतनमनुकूलंकलयति॥ १२॥ परिक्रम्यप्रवी० अमञ्च अज्जंकुमालोउपसस्यदुणं अमञ्चो॥ रा०॥ विलोक्य अज्जंकुमारमिष्टति॥ यएषः॥ पादाग्रेदशमवध्यायनिश्चलांगोंशून्यत्वादपरिगृहीतनद्विशेषां॥ वक्रेडुंवहति परेणदुर्वहणां कार्याणांहृतमिवगौरवेणनम्रं॥ १३॥ उपसृत्यविज्ञपयतांकुमारः॥ म०॥ आर्यअभिवादयेऽहमासन्न भास्यतां॥ रा०॥ तथाकरोति॥ म०॥ आर्यचिरदर्शनार्यस्यचयमुद्विग्नाः॥ रा०॥ कुमारप्रयाणेप्रतिविधानमनुतिष्ठ तामयाकुमारादयमुपालंभोधिगतः॥ म०॥ आर्यप्रयाणेकथंप्रतिविहितमिति श्रोतुमिच्छामि॥ रा०॥ एवमादिष्टा अनुयायिनोराज्ञानः प्रस्थातव्यमितिपूर्वोक्तंपठति॥ म०॥ स्वगतं॥ कथंयएवमादिष्टानाद्योनचंद्रगुप्तमाराधयितुं उद्यतास्तएवमांपरिवृणंति॥ म०॥ आर्यअस्तिकश्चिद्यः कुसुमपुरंप्रतिगच्छति ततअवगच्छतिवा॥ रा०॥ अवसित मिदानींगतागतप्रयोजनं॥ अत्येतरेतरेभ्यः वयमेवगंतारः॥ म०॥ स्वगतंविज्ञायते॥ प्रका०॥ यद्येवंततः किमार्येणायं लेखवपुरुषःप्रेषितः॥ रा०॥ अयेमिद्धार्थकभद्रकिमिदं॥ सि०॥ सबाष्पं॥ लज्यांनाटयन्नुपसीददुअमञ्चोताडिअंते णमाएणपरिदेवतस्संधारयिदुं॥ रा०॥ भद्रकीदशरहस्यमितिनरवस्त्ववगच्छामिसि०॥ णंविणवेमिताडिअंतेणमये इत्यर्द्धेकेसभयमधोमुखस्तिष्टति॥ म०॥ भागुरायणस्वामिनःपुरस्तात्भीतोलज्जितोनैवकथयिष्यति। स्वयमेवार्य

53
1996

स्यकथय॥ भा०॥ यदाज्ञापयतिकुमारः॥ अमात्यएवकथयति॥ यथाअमात्येनलेखंदत्वावाचिकंसंदिश्यचंद्रगुप्त सकाशंप्रेषितइति॥ रा०॥ भद्रभिद्धार्थकअपिसत्यं॥ सि०॥ लज्जांनाटयन्नूएवं अतिताडिअंतेणमएणवेदिदं॥ रा०॥ अनृतमेतत्॥ ताड्यमानः पुरुषः किमिवनब्रूयात्॥ म०॥ सखेभागुरायणदर्शयलेखंवाचिकमेणभृत्यः कथयति॥ भा० अमात्यायंलेखवः॥ रा०॥ कुमारयात्रोः प्रयोगएषः॥ म०॥ लेखस्याशून्यार्थमार्येणेदमाभरणमनुप्रेषितंतत्कथंशत्रोः प्रयोगएषः॥ रा० आभरणंनिर्वर्ण्यकुमारेनैतन्मयाप्रेषितंकुमारेणतन्मह्यंअनुप्रेषितं मयाप्येतत्कस्मिन्चित्परितो षस्थानेसिद्धार्थकायदत्तं॥ भा०॥ ईदृश्यस्यविशेषतः कुमारेणात्मगात्रादवतार्यप्रसादीकृतस्येयंपरित्याग भूमिः॥ म०॥ वाचिकमप्यार्येणास्माकंश्रोतव्यमितिलिखितं॥ रा०॥ कुतोवाचिकंकस्यवाचिकंलेखएवासदीयोनभवति॥ म०॥ इयं तर्हिकस्यमुद्रा॥ रा०॥ कपटमुद्रामुत्पादयितुंप्रक्रमतेधूर्त्तः॥ भा०॥ कुमारसम्यगमात्योविज्ञापयति॥ भद्रसिद्धार्थकेनायं लिखितोलेखवः॥ सि०॥ राक्षसमुखमवलोक्यतूष्णीमधोमुखस्तिष्ठति॥ भा०॥ भद्रपुनरलमात्मानंताडयितुंकथयसि०॥ अज्जशअडदासेण॥ रा०॥ कुमारयतिशकटदासेनलिखितंततोमयैव॥ प्र०॥ विजयेशकटदासंद्रष्टुमिच्छामि॥ प्र०॥ जं कुमालोआणवेदित्ति॥ भा०॥ स्वग०॥ नरवस्त्वनिश्चितार्थमार्यचाणक्यप्रणिधयोअभिधास्यंति॥ भवत्वेवं॥ प्रका०॥ कुमा रनकदाचिदपिशकटदासोअमात्यस्यायत्तोमयालिखितमितिप्रतिपत्स्यते॥ अतःप्रतिलिखितमस्यानीयतांवर्णसंधा दएवएनंविभावयिष्यति॥ म०॥ विजयेएवंक्रियतां॥ प्र०॥ कुमारमुद्राविं॥ म० उभयमप्यानीयतां॥ जंकुमालोआण वेदीतिनिष्क्रम्यपुनःप्रविश्य॥ कुमालउदंतंसअडदासेणंसहत्थलिहिदंपत्तअंमुद्राविं॥ म०॥ उभयमपिनाट्येनविलो क्यआर्यसंवदंत्यक्षराणि॥ रा०॥ स्वगतं॥ संवदंत्यक्षराणिनशकटदासस्यमित्रमितिविसंवदंत्यक्षराणि॥ तत्किमिदानींशक टदासेनस्मृतंस्यात्पुत्रदारस्यविस्मृतस्वामिभक्तिनाचलेनचर्षुलुब्धेननयशस्विनापायिषु॥ १४॥ अथवाकः संदेहः॥ मु

भद्रभटार्नंतिष्ठ॥ क:कोऽत्र भो॥ प्रविश्यपुरुष:॥ आणवेदुअमच्चो॥ रा०॥ उच्यतांशकटदास:॥ यथापरिधापिता:कुमारेणाभरणानिवयंतन्नयुक्तमनलंकृतेकुमारदर्शनमनुभवितुंयत:॥ यत्तदलंकारत्रयंक्रीतंतन्मध्यादेकंदीयतामिति॥ पु०॥ तथेतिनि:क्रम्यपुन:प्रविशति॥ अमच्चआणवेदं आहरणं॥ रा०॥ नाट्येनाभरणमलंकृत्यो त्थायभद्रेराजोपगमिनं मार्गमादेशय॥ प्र०॥ एदुअज्जो॥ अमात्य:॥ अधिकारपदंनामनिर्दोषस्यापिपुरुषस्यमहदाकाङ्क्षाकारणं॥ भयं तावल्लेख्यादभिनिविशतसेवकजनंतत:प्रत्यासन्नाङ्गवतिहृदयेचैवनिहितं॥ ततोध्यारूढानांपदमकृतनिहपतननंगतिः सोत्प्रायाणां॥ पतनमनुबन्धलंकलयति॥ १२॥ परिक्रम्यप्रती० अमच्च अअंकुमालोउपसप्पदुणं अमच्चो॥ रा०॥ विलोक्य अअंकुमारस्तिष्ठति॥ यएष:॥ पादाग्रेदशमवधायनिश्चलांगीं शून्यत्वादपरिगृहीतनदूषणां॥ वक्रेदुंवहतिपरेणदुर्वहाणां कार्याणांहृतमिवगौरवेणनम्रं॥ १३॥ उपसृत्यविज्ञपयतांकुमार:॥ म०॥ आर्यअभिवादयेऽदमासन्नमास्यतां॥ रा०॥ तथाकरोति॥ म०॥ आर्यचिरदर्शनार्यस्यवयमुद्विग्ना:॥ रा०॥ कुमारप्रयाणेप्रतिविधानमनुतिष्ठतामयाकुमारादयमुपालंभोधिगत:॥ म०॥ आर्यप्रयाणेकथंप्रतिविहितमितिश्रोतुमिच्छामि॥ रा०॥ एवमादिष्टाअनुयायिनोराजान:प्रस्थातव्यमितिपूर्वोक्तंपठति॥ म०॥ स्वगतं॥ कथंयएवमादिनाचानचंद्रगुप्तमाराधयितुंउद्यतास्तएवमांपरिवर्णयंति॥ म०॥ आर्य अस्तिकश्चिद्य:कुसुमपुरंप्रतिगच्छति ततअवगच्छतिवा॥ रा०॥ अवसितमिदानींगतागतप्रयोजनं॥ अत्यैरहोभि:वयमेवगंतार:॥ म०॥ स्वगतंविज्ञायते॥ प्रका०॥ यद्येवंततः किमार्येणायंलेखपुरुष:प्रेषित:॥ रा०॥ आर्येमिद्धार्थकभद्रकिमिदं॥ सि०॥ सबाष्पं॥ लज्जांनाटयन्नुपसीदत्वमच्चोताडिअंतेणमएणपरिदंरहस्संधारयिदुं॥ रा०॥ भद्रकीदृशंरहस्यमितिनरवस्त्ववगच्छामिसि०॥ णंविणवेमिनाडिअंतेणमये इत्यर्द्धोक्तेसभयमधोमुखस्तिष्ठति॥ म०॥ भागुरायणस्वामिन:पुरस्तात्भीतोलज्जितोनैवकथयिष्यति। स्वयमेवार्य

53
1996

स्यकथय॥ भा०॥ यदाज्ञापयतिकुमार:॥ अमात्यएवकथयति॥ यथाअमात्येनलेखंदत्वावाचिकंसंदिश्यचंद्रगुप्तसकाशंप्रेषितइति॥ रा०॥ भद्रसिद्धार्थकअपिसत्यं॥ सि०॥ लज्जांनाटयन्नेवं अतिताडिअंतेणमएणिवेदिदं॥ रा०॥ अनृतमेतत्॥ ताड्यमान: पुरुष:किमिवनब्रूयात्॥ म०॥ सखेभागुरायणदर्शयलेखंवाचिकमेणभृत्य:कथयति॥ भा० अमात्यायंलेखः॥ रा०॥ कुमारयात्रो:प्रयोगएष:॥ म०॥ लेखस्याशून्यार्थमार्येणेदमप्याभरणमनुप्रेषितंततकथंशत्रोःप्रयोगएष:॥ रा० आभरणंनिर्वर्ण्यकुमारेनैतन्मयाप्रेषितंकुमारेणतन्मह्यंअनुप्रेषितं मयाप्येतत्कस्मिन्चित्परितोषस्थानेसिद्धार्थकायदत्तं॥ भा०॥ ईदृश्यस्यविशेषत:कुमारेणात्मगात्रादवतार्यप्रसादीकृतस्येयंपरित्याग भूमि:॥ म०॥ वाचिकमप्यार्येणास्माकंश्रोतव्यमितिलिखितं॥ रा०॥ कुतोवाचिकंकस्यवाचिकंलेखएवास्मदीयोनभवति॥ म०॥ इदंतर्हिकस्यमुद्रा॥ रा०॥ कपटमुद्रामुत्पादयितुंप्रक्रमंते धूर्ता:॥ भा०॥ कुमारसम्यगमात्योविज्ञापयति॥ भद्रसिद्धार्थकेनायंलिखितोलेखः॥ सि०॥ राक्षसमुखमवलोक्यनूनंमधोमुखस्तिष्ठति॥ भा०॥ भद्रपुनरलमात्मानंताडयितुंकथयसि०॥ अम्हशअदासेण॥ रा०॥ कुमारयतिशकटदासेनलिखितंततो मयैव॥ प्र०॥ विजयेशकटदासंदृष्टुमिच्छामि॥ प्र०॥ जंकुमालोआणवेदीति॥ भा०॥ स्वग०॥ नरवल्वनिश्चितार्थमार्यचाणक्यप्रणिधयोअभिधास्यंति॥ भवत्वेवं॥ प्रका०॥ कुमारनकदाचिदपिशकटदासोअमात्यस्यायतोमयालिखितमितिप्रतिपत्स्यते॥ अत:प्रतिलिखितमस्यानीयतांवर्णसंधादएवएनंविभावयिष्यति॥ म०॥ विजयेएवंक्रियतां॥ प्र०॥ कुमारमुद्रावि॥ म० उभयमप्यानीयतां॥ जंकुमालोआणवेदीतिनिष्क्रम्यपुन:प्रविश्य॥ कुमालउदंतंसअउदासेणंसहत्थलिहिदंपत्तअंमुद्रावि॥ म०॥ उभयमपिनात्यन्तविलक्षंकथमार्यसंवदंत्यक्षराणि॥ रा०॥ स्वगतं॥ संवदंत्यक्षराणिशकटदासस्यमित्रमितिविसंवदंत्यक्षराणि॥ तत्किमिदानींशकटदासेनस्मृतंस्यात्पुत्रदारस्यविस्मृतस्वामिभक्तिनाचलेष्वर्थेषुलुब्धेननयशस्वनपायिषु॥ १४॥ अथवाक:संदेह:॥ मु

द्रातस्यकरांगुलिप्रणयिनीसिद्धार्थकस्तत्कृत्तस्यैवापरलेख्यसूचितमिदंलेख्यंप्रयोगाश्रयं॥ रूक्ष्यकृत्राकटेनभे
दपटुभिःसंधायसार्द्धंपरैःभर्तुस्नेहपराभुरेवनकृपणंप्राणार्थिनाचेष्टितं॥१५॥म०॥विलोक्यअलंकरणत्रयंश्रीमता
यदनुप्रेषितंतदुपगतमितियस्त्रियंतंतन्मध्यात्किमिदमेकंनिर्वर्ण्यं॥आ०॥कथंतातेनधृतपूर्वमासरणं॥प्र०॥आर्यकु
तोयमलंकारः॥रा०॥वणिग्भ्यःक्रयादधिगतः॥म०॥विज्ञायेत्यपिप्रत्यभिज्ञानासिभूषणमिदं॥प्रती०॥निर्वर्ण्यं॥सबा
ष्पं॥कुमारकहंणपञ्चभिज्ञाणमिएदंसुगिहिदेणामधेयेणपञ्चदीसेरेणधारिदपुव्वं॥म०॥सबाष्पं॥हातात॥एता
निनतानितववल्लभभूषणस्यगात्रोचितानिकुलभूषणभूषणानि॥यैःशोभितोसिमुखचंद्रकृतावभासोनक्षत्रवा
निवशरत्समयेप्रदोषः॥१६॥रा०॥स्वगं०॥कथंपर्वतेश्वरेणधृतपूर्वाणीत्याहव्यक्तमेवास्यभूषणानि॥प्र०॥ए
तान्यपिचाणक्यप्रयुक्तनवणिक्जनेनास्मासुविक्रीतानि।प्र०॥आर्यतातेनधृतपूर्वाणांविशोषतश्चाणक्यहस्त
गतानांवणिक्विक्रियइतिनयुज्यते॥अथवायुज्यतएवैतत्।कुतः॥चंद्रगुप्तस्यविक्रेतुरधिकं लाभमिच्छतः
॥कल्पितामूल्यमेतेषांक्रूरेणभवतावयं॥१७॥रा०॥स्वगतं॥अहोत्कृष्टोभूदभुप्रयोगः॥कुतःलेखोयंनम
मेतिनोत्तरमिदंमुद्रामदीयायतः सोहादृशकटेनखंडितमितिश्रद्धेयमेतत्पथं।।मौर्यभूषणदिक्रयंनरपतौको
नामसंभावयेत्तस्मात्संप्रतिपन्निरेवहिवरंमय्यभ्यमित्रोनरः॥१८॥म०।एतदार्यंपृछामि॥रा०सबाष्पं॥कुमारयआर्य
स्संपृछ्यमिदानीमनार्याःसंवृत्ताः॥म०॥मौर्योसौस्वामिपुत्रःपरिचरणपरोमित्रपुत्रस्तवाहंदातासोर्थस्यतुभ्यं
स्वभृत्यस्तनुगतस्त्वंचमह्यंददासि॥दास्यंसत्कारपूर्वंननुसचिवपदंतत्रनिःस्वान्यत्रमेस्वार्थकस्मिन्नसुमीहापुनरधि
कृतेरत्रामनार्यंकरोति॥१९॥रा०॥कुमारएवमयुक्तव्याहारिणिनिर्णयोदत्तः॥भवतुतवकोदोषः॥म०।लेखमलंकरण रक्ष
रुद्गिरकांचनिदंश्यइदमिदानींकिं॥रा०॥सबाष्पं॥विधिविलसितमिदं॥कुतः॥भृत्यत्वेपरिभवधामनिसतिस्ने

55
1946

हात्रभृणांसतांपुत्रेभ्यःकृतवेदिनांकृतधियांयेषांनभिन्नावयं॥तिलोदकस्यपरीक्ष्यकाःक्षितिभृतःपापेनयेनक्षक्ष
तास्तस्यैदंविपुलेविधौविलसितंधूसांप्रयत्नोवृथा॥२०॥म०॥संप्रधार्यकिमद्यापिनिद्रयतएवविधेःविधेःक्लेतद्भव
सितेनलोभस्य॥अनार्यकन्यांतीव्रविषप्रयोगविषमांकृत्वाकृतघ्नत्वयाविश्रंभप्रवणःपुरामर्पितानीतःकथा
शेषतं॥संप्रत्याहितगौरवेणभवतामंत्राधिकारेरिपोःप्रारब्धाःप्रलयायमांसवदहोविक्रंतुमेतेवयं॥२१॥रा०॥अय
मपिरागंदस्यापिस्फोटः॥रा०॥कूणीपिधायशातंपापं॥२॥नाहंपर्वतेश्वरेविषकन्यांप्रयुक्तवान्॥म०॥केनतर्हिव्यापा
दितःतात॥दवमत्रद्रष्टव्यं।म०।नक्षपणकोजीवसिद्धिः॥रा०स्वगतं॥कथंजीवसिद्धिरपिचाणक्यप्रणिधिः॥हंतरि
पुभिर्हृदयमपिस्फोटनं॥म०॥सक्रोधं॥भास्करकआज्ञाप्यतांशैरवरसेनापतिः॥यएतराक्षसेनसहकृत्तामु
साद्यास्मच्छरीरद्रोणेनचंद्रगुप्तमारा।धयितुकामाःपंचराजानः॥कौलूतश्चित्रवर्मामलयकेतुपतिःसिंहनादः
काश्मीरःपुष्करात्रःसिंधुराजःक्षपणःपारसीकाधियोमेघनादइति॥एतेषु यत्रयःप्रथममदीयांभूमिंक्रामयं
तेतेगंभीरश्चम्यमभिनीयपांसुभिःपूर्यतांइतरेतुहस्तिबलकामुकोहस्तिनइवस्वयंद्येतामिति॥पु०॥तथेतिनिष्क्रां
ताः॥म०॥सक्रोधं॥राक्षसस्यनाहंविश्रंभघातीराक्षसोमलयकेतुःखल्वहंतदुपसमाश्रीयतांसर्वात्मना॥चंद्रगुप्तः
॥पश्य॥विष्णुगुप्तंचमौर्यंचसममप्यागतोत्वया॥उन्मूलयितुमीशोहंत्रिवर्गमिवदुर्नयः॥२२॥भागु०॥कुमा
रकृतंकालहरणं॥संप्रतंकुसुमपुरापरोधायाज्ञाप्यतामस्मद्बलानि॥गोडीनांलोध्रधूलीपरिमलबहुलान्धूम
यंतःकपोलानिर्झरंतःकृष्णमानंचमरकुलरुचःकुंचितस्यालस्य॥पांशुस्तंबाबलानांतुरगखुरपुटक्षोभलोला
सलाभाःशत्रूणामुत्तमांगेगजमदसलिलस्निग्धमूलाःपतंतु॥२३॥सपरिजनोभिः क्रांतोमलयकेतुः॥रा०॥हाधि
कृतेपिघातिताश्चित्रवर्मादयःतपस्विनःतत्कथंसुहृदिनाशायराक्षसश्चेष्टते॥नरिपुविनाशय॥तत्किमिदानींमंद

भाग्यः करवाणि॥किंगच्छामितपोवनंनंनतपसाशाम्यंसवैरंमनः किंभर्त्तृनंनुयामिजीवतिरिपौस्त्रीणामियंयोग्यता॥ ना०
किंवारक्षसरवः पतास्यखिलेनेतज्जयुक्तंभवेच्चेश्वंदनदासमोक्षरभसंरुध्यात्कृतघ्नंनचेत्॥२४॥इतिनिष्क्रांताः
सर्वे॥ ॥इतिमुद्राराक्षसंनाटकेपंचमोंकः॥ ५ ॥श्रीः॥ ततःप्रविशतिचंदनदासःसहर्षःशिद्धार्थकः॥२॥ज
अदिजलदणीलोकसवोकोद्योघादोजआदिअज्जणदिट्ठोचंदमाचंदउत्तो॥जयदिजअणकुज्जजावकाडणसच्चं
पडिहदपडिपरखवाअज्जचाणक्कणीदी॥१॥दावचिरस्सकालस्सपिअवअस्संसमिदत्थअंपेरखवामिपरिक्कम्योव
लोक्यच॥एसोमपिअवअस्सोसमिद्दत्थओएदेएवउपसप्पेदिजावणंउपसप्पेमि॥प्रविसमिद्धार्थकः॥संदोव
तोरसाणंगेहूसवेसुहाअताणं॥हिअअद्दिट्ठाणंविहवाविरेहमित्ताणंदूणंदि॥२॥सुदंचमयेमलकयदुआदो
पिअवअस्सोसिद्दत्थओआअदोत्तिणंअण्णेसामि॥इतिपरिक्रामति॥विलोक्य॥एसोसिद्दत्थआपसप्पसिद्ध
र्थकः॥कहंसमिद्दत्थओअन्योन्यमालिंगतः॥सि०॥अविसुहंहोपिअवअम्मस्स॥समि०॥कुदोसुहंजेणतुमंचिर
प्पवासपआगदोविअज्जणंभगदंआअच्छसि॥सि०॥पसीददुवअस्सोदिट्ठमंतोएवअज्जचाणक्कणआणतोम्हि
जदसिद्दत्थअगच्छएदंपिओदंतंदेवस्सचंदसिरिणोणिवेदहोत्ति॥तदोएदस्सणिवेदिअवअअणुभूदंथिवयसा
दोअहंपिअवरअस्सपरिस्सदुतुहएवंगदंचलिदोम्हि॥समि०॥वअस्सजादमसुणिदवृंतदोकहेहि॥किंतंपिअणंद
स्सचंदसिरिणोणिवेदिदं॥सि०॥वअस्सकिंतुहविअकहिदवंअत्थितणिसामेहि॥अत्थिदावचाणक्कणीदिमोहि
दमक्खिणामलअकेदुहदएणणिक्कासिअरक्खसंहदाचित्तचम्मप्पमुहाप्पहाणापंचथिवातदोअसमिररक्खकारीएसो
दुरंआरोहतिउज्झिअमलयकेदुदंअंअभूमिंकुसलदाएभयेभअविलोलसेसंसेणिकपदिवारसमंभयंपंथिदे सू राम
पथ्थवेसुमकंविसअणिविण्णहिअएसुसअलसामंतेसुभद्दभटपरिसदन्तडिंगरादबलउन्नराअसेणभागुरअणरो २६

57
1996

हितरक्खविज्जअवम्मप्पमुहंहोसंजमिअगोहिदोमलअकेदू॥समि०॥वअस्सभद्दभटप्पमुहाकिलेदेवस्सचंदउ
स्सअवरतामलअकेदुसमस्सिदोतिलोओमंतीअदिताकिंकुकविकिदनाइअस्सविअणमुहंअण्णरिगच्छदण
॥सि०॥वअस्सदेवगदोणविअअसुणिदगदोएणमोचाणक्कणीदीण॥समि०॥तदो २ सि०॥तदोपहूदसारसाह
णसमेदणइदोणिक्कमिअअज्जाचाणक्कणपडिवण्णंसअलराअलोअसहिअंअसेसमेमछबलं॥समि०॥वयस्सा
कहिंनं॥सि०॥जंहिंएदेअदिसअगुरुएणदाणदक्खेणदक्खिणोसजलजलदणीलाउभमंदारगदोदि॥कसयहरणभय
णजाअकंपोत्तरंगागिहिदजअणसद्दसंपअतेतुरंगाः॥३॥स०व०॥एददावचिट्ठदुजहासव्वलोअपच्चरखवंदुसि
आदिआरोचिट्ठिअज्जाचाणक्कोकिंउणावितंएवमंत्तिपदमारूढो॥सि०॥सि०॥अविमुद्दोसिदाणींतुमंज्जोअमच्च
रखसेणविअणवगाहिपुंवंअज्जचाणक्कचरिदंअवगाहिदुइच्छसि॥समि०॥व०॥अमच्चरखसोसपदंकहि॥सि
द्धा०॥तस्सिंभःअविलोलवदमाणोमलअकेदुकदुआदोणिक्कमिअउदंवरणामहेएणचरणाणुसंधज्जमाणोइदंपाड
लिउत्तंआयदोत्तिअज्जचाणक्कसणिवेदिदं॥समि०॥व०॥तहणामअमच्चरखसोणंदरज्जपच्चाणअणेकिंदवसा
ओणिक्कमिअसंपदंअकिदत्थोपुणोइमंपाडलिउत्तंआअदोएव॥सि०॥व०॥तेक्कमिचंदणदाससिणेहणतिस०॥व०॥
चंदणदाससमोरखंविअपरखवामि॥सि०॥कुतोसेःधण्णसमोरखोसोखुसपदंअज्जचाणक्कस्सआणातीएदुवेहिं
अदंहिवस्सव्वाणंपवेसिअबाबाइदव्वो॥स०॥सक्कोधंकिंअज्जचाणक्कघादअजणोअण्णोणत्थिजणअत्थेईरिसे
सुणिओजिआअदिणंसंसरु॥सि०॥व०॥कोजीविदुकामोअज्जचाणक्कस्सआणतिपडिकुलेदि॥ताएहिंचंडाल
वेधसाधारिणाभविअचंदणदासंवज्झट्ठाणंणएम॥इत्यभौनिष्क्रांतौ॥प्रवेशकः॥ततःप्रविशतिरज्जुहस्तःपुरुषः२
गुणसंज्जोअदिढाउवाअपरिवाडीघडिअपासमुहो॥चाणक्कणीदिरज्जूविपुसंजमणुज्जआजयदि॥४॥पीणकम्यावलो

क्य॥एसोसोयदेसोअज्जचाणक्कसपुरदोउद्दुंबरएणंकदिदोजहिंमएअज्जचाणक्कयण्णतीए अमच्चरक्खसोपे
रिसदद्दोविलोक्य॥कहिएसारवुअरः सोकिंदेसीसावगुव्वणोएदोएव आअच्छइंता आवइमेहोउज्जाणपादवेहिं अंत
रिदसरीरोपरसामिकहिं आसनपरिग्गहंकरेदिति॥परिक्रम्यस्थितः॥ततःप्रविशतियथानिर्दिष्टःसञ्ज्ञास्थोराक्षस
सास्त्रं॥कष्टंभोकष्टं॥उच्छिन्नाश्रयकातरवकुलटागोत्रांतरेश्रीर्गंतातामेवानुगतानुगतिकास्त्यक्तानुरागाः प्रज्ञाः
श्रोत्रैरप्यनवाप्तपौरुषफलैः कार्यस्यधुरुज्झितास्किंकुर्मस्त्वथवोत्तमांगरहितैरंगैरिवस्त्रीजयते॥५॥अपिच॥पतिं
त्यक्तादेवंभुवनपतिंउच्चैरभिज्ञानंगतास्थिरेण श्रीर्वृषलमविनीतंवत्सपली॥स्थिरीभूताचास्मिन्नृपतिकुलमेनंकरवाम
स्थिरमपिप्रयत्नंनोएषाविफलयतिदेवंहिपिदेव॥६॥मयाहि॥देवेगतेदिवमनाद्विधमत्र्ययोगेशैलेश्वरंतमधिरूढ
वतः प्रयत्नः॥तस्मिन्नृपेततनयमस्यतथाप्यसिद्धिर्दैवंहिनंदकुलनाशनुरसोनविप्रः॥७॥अहोविवेकशून्यतामे
च्छस्य॥कुतः॥योनष्टानपिबीजनाशमधुनाशुश्रूषतेस्वामिनस्तंपौरुषिरक्षतः कथमसौसंधास्यतेराक्षसः॥
एतावद्विविवेकशून्यमनसामेलेच्छस्यननालोचितंदैवेनोपहतस्यबुद्धिरथवासर्वंविपर्यस्यति॥८॥तदिदानीमपि
तावदरातिहस्तगतोविनश्येन्नतुराक्षसश्चंद्रगुप्तेनसंदधीत॥अथवाकामंममास्त्यसंधइतिवरमयंनोनतुन्नोवैं
चनापरिभूतइति॥समंतादवलोक्यसास्त्रं॥एतास्तादेवपादाक्रमणपरिचयपवित्रीभूततलाः कुसुमपुरोपकंठभूमय
इहहि॥ग्राउर्कपविमुक्तप्रशिथिलकविकाग्रग्रहणात्रमुक्तादेशोदेवनाकारिचित्रंप्रजविनुरगंबाणमोक्षश्चलेषु॥अ
स्यामुद्यानराजोस्तितमिहकथितंराजभिस्तैर्विनस्थंसंप्रत्यालोक्यमानाः कुसुमपुरभवाभूयसादुःखयंति॥९॥त
त्कनुखलगच्छामिमंदभाग्यः॥विलोक्यभवतु॥दृष्टमेतज्जीर्णोद्यानंअत्रप्रविश्यकुतश्चिच्चंदनदासप्रवृत्तिमुपलप्से
॥अलक्षितनिपाताः पुरुषाणांसमविषमदशाविभागपरिणतयोभवंति॥कुतः॥पौरैरंगुलिभिर्नवेंदुवदहंनिर्दि

51
1096

श्यमानः शैनेयोराजवपुरापुरानिरगमंराज्ञांसहस्रैर्वृतः॥भूयःसंप्रतिसोयमेवनगरेतत्रैववंध्यश्रमोजीर्णोद्या
नकमेषतस्करइवत्रासाद्विशामिद्रुतं॥९॥अथवाएषांप्रसादाद्दिदमासीन्नएवनसंप्रति॥नाट्येनप्रविश्यावलोक्य
च॥अहोजीर्णोद्यानस्यरमणीयता॥तथाहि॥विपर्यस्तंसोधंकुलमिवमहारंभरचनंसरः शुष्कंसाधोर्हृदयमिवना
शोनस्नेहंफलेहृल्लावक्षविगुणनृपयोगादिवनयास्तृणैश्छन्नाभूमिर्मतिरिवकुनीतेरविदुषः॥११॥अपिच॥
क्षतांगतानांनीडेषुपरिशुभिरुदग्रकूजंतीनांश्रवरभक्षपोतांउरुदितैः॥स्वनिर्मोकक्षोदैःपरिचितप
रिक्लेशरूक्षयाश्वसंतःशारवानांव्रणभिवनिवध्नंतिफणिनः॥१२॥एतेचतपस्विनः॥अतःशरीरपरिशोषमुद्वीक्ष्यं
तः कीटक्षतस्त्वचिरास्त्रमिवोद्गमंतः॥छायावियोगमलिनाव्यसनेनिमग्नाःवृक्षाःस्मशानमुपगंतुमिवप्रवृ
त्ताः॥१३॥यावदस्मिन्विषमदशापरिणामस्थलभिन्नशिलातलेमुहूर्त्तमुपविशामि॥उपविश्याकर्ण्यंच॥अये
किमिदमस्मिन्कालेपटुपटहशंखमिश्रानांदानीनादः॥यएषः॥भ्रमद्भृंगश्रोत्तृणांश्रुतिपथमसारंगुरुतया बहु
त्वात्प्रासादैः सपदिपरिपीतोस्थितइव॥असौनादोनादःपटुपटहशंखध्वनियुतोदिशांकुंडेर्घ्यप्रसरतिसकौतूहल
इव॥१४॥विचिंत्य॥आःभवतुज्ञातं॥एषहिमलयकेतुसंयमनसंजातोराजकुलस्यत्सद्दोत्कोसासूयंमौर्यकुलस्यपरि
तोषंपिशुनयति॥सबाष्पं॥भोःकष्टं॥श्रावितोस्मिश्रियंशत्रोरभिनीयचदर्शितः॥अनुभावयितुमन्ययत्नः संप्रतिमा
विधेः॥१५॥पुरुषः॥असिणाअज्जंजावत्राणक्कादेससंपादेमि॥राक्षसमपश्यन्निवतस्यायतोरज्जुपाशेनकंठमुद्भ्रा
ति॥रा०॥विलोक्य॥अयेकथमात्मानमुपबध्नात्यसौमहामिवदुःखितस्तत्पत्नी॥भवतुदृष्टाम्येनं॥भद्रकिमिदमनु
ष्ठीयते॥पु०॥सबाष्पं॥जंपिअवअस्सविणासदुःखिदोअम्मारिसोमंदभगोअणुचिट्ठदि॥रा०॥आत्मगतंपूर्वमवधा
ज्ञातमहमिवांतःपरस्यीति॥प्रकाशं॥हिव्यसनसंत्रस्तचारिनूर्यदिनगुह्यंनातिभारिकंचाततः श्रोतुमिच्छामि॥पु०॥अज्ज

क्य ॥ एसोसोयदेसो अज्ज चाणक्कसपुरदो उडुंबरएणं कहिदो जहिं मए अज्ज चाणक्कय ण्णतीए अमच्चरक्खसो पे
रिस्सदो विलोक्य ॥ कहिएसोरक्खसः सोकिदेसीसावगुव्वणो एदो एव आअच्छंता आवइमेहीउज्जाणपादवेहिं अंत
रिदसरीरोपरक्खामिकहिं आसनपरिग्गहंकरेदित्ति ॥ परिक्रम्यस्थितः ॥ ततः प्रविशतियथानिर्दिष्टः सशास्त्रोराक्षस
सास्त्रं ॥ कष्टंभोकष्टं ॥ उच्छिन्नाश्रयकातरेवकुलटागोत्रांतरेश्रीर्गंतातामेवानुगतानुगतिकारूढ्यक्तानुरागाः प्रजाः
श्रांतैरप्यनवाप्तपौरुषफलैः कार्यस्यधुरुज्झितातिकृमरत्वथवोत्तमांगरहितैरंगैरिवरुज्यते ॥ ५ ॥ अपिच ॥ पतिं
त्यक्तादेवंभुवनपतिंउच्चैरभिजानंगतास्थिरेण श्रीर्वृषलमविनीतवत्सलो ॥ स्थिरीभूता चास्मिन्नदिमृदुकरवाम
स्थिरमपिप्रयत्नंनोएषाविष्कलयतिदेवंद्विषदिव ॥ ६ ॥ मयाहि ॥ देवेगतेदिवमतद्विधमर्त्ययोगेशैलेश्वरंतमधिरूढ
वतः प्रयत्नः ॥ तस्मिन्नूहेततनयमस्यतथाप्यसिद्धैर्वहिनंदकुलद्वान्नुरसोनविघ्नः ॥ ७ ॥ अहोविवेकशून्यतामे
च्छस्य ॥ कुतः ॥ योनष्टानपिबीजनाशमधुनाशुश्रूषतस्वामिनस्तत्पांवीरभिरक्षतः कथमसौसंधास्यतेराक्षसः ॥
एतावद्विविवेकशून्यमनसामेच्छस्यननालोचितंदैवेनोपहतस्यबुद्धिरथवासर्वोविपर्यस्यति ॥ ८ ॥ तदिदानीमपि
तावदरातिहस्तगतोविनश्येन्नतुराक्षसश्चंद्रगुप्तेनसंदधीत ॥ अथवाकामंममास्त्यसंधइतिवरमयंनोनतुशत्रोर्वं
चनापरिभूतइति ॥ समंतादवलोक्यसास्त्रं ॥ एतास्तादेवपादाक्रमणपरिचयपवित्रीकृततलाः कुसुमपुरोपकंठभूमय
इहहि ॥ आकृष्टकर्षविमुक्तप्रशिथिलकर्विकाग्रग्रहणात्रमुक्तादेशेदेवनाकारिचित्रंप्रजविनुरगंबाणमोक्षश्चलेषु ॥ अ
स्यामुद्यानराजोस्थितमिहकथितंराजभिस्तैर्विनेत्थंसंप्रत्यालोक्यमानाः कुसुमपुरभवाभूयसादुःखयंति ॥ ९ ॥ त
त्कनुखलुगच्छामिमंदभाग्यः ॥ विलोक्यंभवतुदृष्टमेतज्ज्ञानंअत्रप्रविश्यकुतश्चिच्चंदनदासप्रवृत्तिमुपलप्से
॥ अलक्षितनिपाताः पुरुषाणांसमविषमदशाविभागपरिणतयोभवंति ॥ कुतः ॥ पौररंगुलिभिनवेंदुवदहं निर्दि

59
1996

श्यमानः शनैर्योराजेवपुरापुरानिरगमंराज्ञांसहस्रैर्वृतः ॥ भूयःसंप्रतिसोयमेवनगरेतत्रैववंध्यश्रमोजीर्णोद्या
नकर्मेषतरूरइवचासाद्विशामिद्रुतं ॥ ९० ॥ अथवाएषांप्रसादाद्दिदमासीन्नएवनसंप्रति ॥ नाट्येनप्रविश्यावलोक्य
च ॥ अहोजीर्णोद्यानस्यरमणीयता ॥ तथाहि ॥ विपर्यस्तंसौधंकुलमिवमहारंभरचनंसरः शुष्कंसाधोर्हृदयमिवना
शोन्मुखहृदं फलैर्म्लानावृक्षाविगुणनृपयोगादिवनयास्तृणैश्छन्नाभूमिर्मतिरिवकुनीतेरविदुषः ॥ ११ ॥ अपिच ॥
क्षतांगतानांतीक्ष्णैः परिशुभिरुदग्रक्रमभृतांरुजाकूजंतीनांश्वविरभकपोतांउरुदितैः ॥ स्वनिर्मोकच्छेदैः परिचितप
रिक्लेशकृपया श्वसंतः शारवानांव्रणमिवनिषण्णंतिफणिनः ॥ १२ ॥ एतेचतपस्विनः ॥ अतःशरीरपरिशोषमुदीरय
तः कीटक्षतस्तिभिरास्तमितोद्गमंतः ॥ छायावियोगमलिनाव्यसनेनिमग्नाः वृक्षाः समज्ञानमुपगंतुमिवप्रवृ
त्ताः ॥ १३ ॥ यावदस्मिन्विषमदशापरिणामस्थलभिन्नशिलातलेमुहूर्त्तमुपविशामि ॥ उपविश्याकर्ण्यच ॥ अये
किमिदमस्मिन्कालेपटुपटहशंखमिश्रोनांदीनादः ॥ यएषः ॥ प्रमृदून्श्रोतृणांश्रुतिपथमसारंगुरुतया बहु
त्वात्प्रासादैः सपदिपरिपीतोक्षितइव ॥ असौनादीनादः पटुपटहशंखध्वनियुतोदिशांडिंडीर्घ्यप्रसरतिसकौतूहल
इव ॥ १४ ॥ विचिंत्य ॥ आः भवतुज्ञातं ॥ एषहिमलयकेतुसंयमनसंजातोराजकुलस्यैतद्दौश्चेष्टासासूयंमौर्यकुलस्यपरि
तोषंपिशुनयति ॥ सबाष्पं ॥ भोः कष्टं ॥ श्रवित्तोस्मिश्रियंशत्रोरभिनीयचदर्शितः ॥ अनुभावयितुमन्ययत्नः संप्रतिमा
विधेः ॥ १५ ॥ पुरुषः असिणोअज्जंजाव च्चाणक्कादेसंसंपादेमि ॥ राक्षसमपश्यन्निवर्तस्यायतोरज्जुपाशेनकंठमुद्बध्ना
ति ॥ रा० ॥ विलोक्य ॥ अयेकथमात्मानमुपबध्नात्ययमहमिवदुःखितस्तत्पत्नी ॥ भवतुपृच्छाम्येनं ॥ भद्रकिमिदमनु
ष्ठीयते ॥ पु० ॥ सबाष्पं ॥ जंपिअज्जस्सविणासदुःखिदो जम्मारिसोमंदभगोअणुचिट्ठदि ॥ रा० ॥ आत्मगतंपूर्वमेवया
ज्ञातमहमिवांतःपरस्मिंति ॥ प्रकाशं ॥ हिव्यसनसंत्रस्तचारिनूर्यादनगुह्यंनातिभारिकंबाततः श्रोतुमिच्छामि ॥ पु० ॥ अज्ज

णवद्दस्सणादिगुरूअंकिंदुणसंकुणेमिपिअवअस्सस्सविणासदुःखिदोहअओत्ति अमंत्तंविमरणस्सकाल
हरणंकादुं॥रा०निश्चस्यकष्टमेतत्सुहृद्यसनेषुपरमुदासीनप्रत्यादिश्यामहेवयमनेन॥पु०॥अहोणिव्वं धो
अज्जस्सकागईणिवेदेमि॥अत्थिदावएत्थणअरमणिआरसेट्ठाविलुदासोनामा॥रा०॥आत्मगतं॥अस्तिवि
ष्णुदासश्चंदनदासस्यसुहृत्॥रा०॥किंतस्य॥पु०॥सोममपिअवअस्सो॥वासवदत्ता॥आत्मगतंअयेप्रियवयस्यइत्या
दअत्यंतंसन्निकृष्टसंबंधः॥हंतज्ञास्यतिचंदनदासस्यवृत्तांतं॥प्रका०॥भद्रकिं॥तस्य॥पु०॥सोसंपदंदिण्णाभरणा
दिविहवोजलणंपवेमिदुकामोण अरादोणिवुत्तोअहंविज्जोवंतस्स अस्सुणिदयुत्तेणसुणेमि।तावच्चाताणंउवं
धिअवावादइदुंउमंजिण्णोज्जाणंआगदो॥रा०॥भद्रअग्निश्चवेशसुहृदस्तेकाहेतुः॥किंमोघधयथात्तिगेरूप
हतोमव्याहाधिभिः॥पु०णहि२रा०॥किमग्निविषकन्यायानरपतेनिरस्तःक्रुधा॥पु०॥अज्जसंतंपावं२चेदयुत्त
स्सजणपदेणणिसंसापवुत्ती॥रा०॥अलभयमनुरक्तवान्कथयकिंकुमारीजनं॥पु०॥कूर्णापिधायसंतपावं२अम्ह
मिःखुएसो अविण्णआस्स॥रा०॥किमस्यभवतोयथासुहृएवनाशोवशः॥१५॥पु०॥अज्जअहइं॥रा०॥सावेगमा
त्मगतं॥चंदनदासोस्यप्रियसुहृदितिसद्भिर्मेत्रोद्यस्यदुतमग्निप्रवेशहेतुर्वितुर्वितियत्सत्यंचलितमवात्सल्ययुक्तंस्ने
हपक्षपाताद्धृदयं॥तद्यावन्निपुणतरंएष्टामिप्र०॥तंहिनान्यंचप्रियसुहृद्वत्सलतयामर्त्यव्यवसितस्यसुचरितं
चविस्तरेणश्रोतुमिच्छामि॥पु०॥अहोदुओअवरेणसंकुणेमिमंदभग्गोमरणस्सविधमुप्पादेदुं॥रा०॥भद्रअवणीय
कथंकथय॥पु०॥अहोगिव्वंधोकागईकिंकादव्वंएसोरवुणिवेदेमिसुणादुअज्जो॥रा०॥अवहितोस्मि॥पु०॥अत्थि
एत्थणअरमणिआरसेट्ठि॥चंदणदासोणाम॥रा०॥सविषादंआत्मगतं॥एतदपाकृतमस्मच्छोकद्वारंदैवेन॥हृदयं
स्थिरीभवकिमपितेकष्टतरमाकर्णनीयमस्ति॥प्र०॥भद्रश्रयतांमित्रवत्सलःसाधुःकिंतस्य॥पु०॥सोएदस्सपिअ

61
1996

वअस्सोहोदि॥रा०॥स्वगतं॥सोयमभ्यर्णः श्रोकवज्रपातोहृदयस्य॥पु०॥तदोविष्णुदासेणवअस्ससिणेहसारसं
अज्जविण्णविदोचंदउत्तो॥रा०॥कथयकिमिति॥पु०देवमहंगेहकुटुंबभरणपज्जत्ताअत्थवत्ताअत्थिनाएदि
णाविणिमएणमुंचेदुपिअवअस्सोचंदणदासोति॥रा०॥स्व०॥साधुभोविष्णुदासदाधुसो॥अहोदक्षिणोमित्र
स्नेहः॥कुतः॥पितृन्पुत्राःपुत्रानपरवदाभिहिंसंतिपितरोयदर्थंसाहार्दंसुहृदिचविमुंचंतिसुहृदः॥प्रियं
भोक्तुंमद्योव्यसनमिवसद्योव्यवसितःकृतार्थोयंसार्थस्तवसजिवणित्तंपिवणिजेः॥१७॥प्र०॥ततस्तथाभि
हितंनकिंप्रतिपन्नंमौर्येण॥पु०॥एवंभणिदोसंहोविष्णुदासोणमएअत्थस्सकारणंनचंदणदासोसंजमिदो
किंदुपछादिदोणेणअमच्चरक्खसंसघरअणेत्ति॥बहुसोजाणिदंतेणविबहुसोजाचिदेणणसमप्पिदोताजदि
तंसमप्पेदितदोअत्थिमारक्खोअप्पहापाणहरोमारक्खेति।भणिअवस्सवाणंआणविदोचंदणदासो॥तदोजाव
अस्सअस्सुणिदपुव्वंणसुणेमितावज्जलणंपवेरक्खामीतिसंहोविष्णुदासोणआरादोणिवुत्तोअहंविविष्णुदास
स्सअसुणिदचंजावणसुणेमितावदुव्विधिअअन्नाणंवावादेमिइतिइदंजिण्णुज्जाणंआअदो॥रा०॥भद्रनूनंखल
व्यापादितश्चंदणदासः॥पु०अज्जजावावादीअदिसारवुसंपदंपुणोपुणोअमच्चरक्खसस्सघरअणंजाचीं
अदिणखुसोमित्तवत्सलदाएसमप्पेदाएदिणाकालणेणणकरोमालणस्सकालहरणं॥रा०॥सहर्षमात्म०सा
धुवयस्यचंदणदासोसाधु॥शिबिरिवसमुद्यतंशरणागतरक्षया॥निचीयतेतयासाधोयशोपिसुहृदाविना॥१८॥
॥प्र०॥भद्रगच्छगच्छदानींशीघ्रंविष्णुदासंज्वलनप्रवेशाच्चिवारय॥अहमपिचंदणदासमरणान्मोचयामि॥पु०॥
अहउणकेउवाएणतुमंचंदणदासंमरणादोमोचेसि॥रा०॥खड्गमाकृष्य॥नन्वनेनव्यवसायसुहृदानिस्त्रिंशेन
॥पश्य॥२॥निस्त्रिंशोयंसजलजलदव्योमसकाशम्निर्युद्यश्चद्धापुलकितइवप्रातसव्यःकरेणसत्वोत्कर्षात्समरनि

कषेदएसारः पैरेर्मामित्रस्नेहाद्विवशमधूनासाहसेमांनियोक्तुं॥१९॥पु०॥अज्जएचंसटीचंदणदासस्सजी
विदव्वदाणिंपिरूणिदंविसदमदसाविपाकुणिपदिदंसाधुणसकुणेमितुमंणिण्णीयपरिवत्तुंकिंदुरूगिहीदणा
मेहआअमच्चरक्खसप्पदानुमेदिट्ठिआदिट्ठाइतिपादयापतति॥रा०॥उन्निष्ठोन्निष्ठालमिदानींकालहरणेन
निवेद्यतांविष्णुदासाय॥एषराक्षसश्चंदनदासंमरणान्मोचयतीतिनिस्त्रिंशोयमितिपवन्नाकूय्यरवद्वारेपरिक्रा
मति॥पु०॥ताकेरहिमेपसादसंदेहणिण्णएण॥रा०॥राक्षसोदमनुभूतभर्तृविनाशःसहीदृपत्तिहेतुःअना
येदुग्गहीतनामधेयोयथार्थराक्षसः॥पु०सहर्षंपुनःपादयोःपतित्वाहीहीमाणहे॥२॥दिट्ठिआदिट्ठाएसादं
दुअमच्चपादाअत्थिदावएत्थपढमंचंदउत्तहदएणअज्जसअडदासवहोअण्णतोसोअवस्सद्दाणदोकेण
विअपरिहरिअदसंतरंणीदोतदोचंदउत्तहदएणकुदोएसोपमादोत्ति॥अज्जअडदासेसमुज्झाहिदकोववहणी
घादअज्जणणिहणेण।णिघाविदो॥तदोपहुदिघादअज्जंकंविग्गिहादूसत्थंअपुव्वंपुरिसंपिट्ठादोअग्गदोत्ता
पेररक्खतितदाअज्जणाजीविदंपरिररक्खंतोअय्यमन्तावस्सद्दाणेवस्संबावादेतिएवंअग्गिहादसत्थंहिअमच्चपा
देहीगच्छतंहिचंदणदासस्सवहानुवरिदोभविस्सदि॥रा०॥स्व०॥अहोदुर्बोधश्चाणक्यवटोर्नीतिमार्गः॥कुतः
यदिचशकटोनीतःरात्रौमितेनममेतिकंकिमितिविहितःकोधावेशाद्भादिकृतोजनः॥अथनकृतंतादृक्कृतं
नुविभावयेदितिममममतिस्तत्कारूढानपश्यतिनिश्चयं॥२०॥विचिंत्य॥नायंनिस्त्रिंशकालःप्रथममिहकृतोघातका
नोविघातनीतिःकालांतरेणप्रकटयतिफलंकिंतयाकार्यमंत्र॥औदासिन्यंनयुक्तंप्रियसुहृदिगतेमत्कृतामे
वघोरांव्यापत्तिंज्ञातमस्यस्वतनुमिहमिमांनिष्क्रायंकल्पयामि॥२९॥इतिनिष्क्रांताःसर्वे॥ ॥३
तिमुद्राराक्षसनाटकषष्ठांकः॥६॥ ॥ए॥ ॥श्रीः॥ ततःप्रविशतिचांडालः॥ २५

63
1996

वज्जेहलाइदव्वंविसंव्वपलिद्दलहसरूवंवसणं।ई॥एदेसरूवदमाणस्सहोदिदुल्लहोविणवीणवादो॥१॥जहायिच्छह
लारिवदव्वेपाणेविहवकुलेकलत्ते।अ॥तापल्लीहलहविसमंलायापथ्थेसरूहलेण॥२॥अविआहोदिपुलिससमबाहिम
लेणवासविदेअपत्थंत्थि।लिआपत्थेउणंसिविदेसअलंमलदि॥३॥ताजदिणपत्तिज्जहताएदेपरखहएअंलाआ
पत्थकालिणंसदिचंदणदासंसउत्तकलत्तंवशमद्वाणंडिमपिसमप्पेदि॥पुनराकाशे॥किंभणह।एसेलरणागदवत्सले
अतणोजीविदंमेन्नासकालेणईदिसंअकज्जेणकलिस्सदिति॥अज्जअत्तेणहिअवधालएहसेअसरहागदि॥किंदा
णींतुत्माणंएत्थपविआरविआरेण॥ततःप्रविशतिहितीयश्चांडालोतुगतोवध्यवेषधारीशूलस्कंधेनादायकुटुंबिन्या
पुत्रेणचानुगम्यमानश्चंदनदासः॥२॥सबाष्पं॥हद्धी२अत्तालिसाणंविणिच्चंचालितभंगभीरूणं॥वीरनणोचिदम
रणंभोदितणमोक्किदंतस्स॥३॥अहवाणणिसंसाणंउदासीणेसरूइदरेसरूवविशेसाथितहहि।मोत्तूणअमिसारूं म
लणंतिणंहिंजीवंतं॥वाहाणंमुइहीरणंहंतुंकाणामणिव्वधोः॥४॥समंतादवलोक्यभोपिअवअस्सविरुदासकहं प
डिवअणंविणामपडिवज्जसि॥अहवा॥दुल्लहितरुमाणसाजेएदेसिंकालेदिट्ठिपथेविचिट्ठंदि॥सबाष्पंएदअस्स
पिअवअस्सा अस्सूयादमत्तकेणकिट्टेणवासलिलाविअकहंविपडिणिउन्तमाणासोअदीणवदणाबाष्पगुरुआ
दिट्ठीएमंअणुगच्छदि॥इतिपरिक्रामति॥चंडाल०॥अज्जचंदणदासआदेसिवज्जत्तंणंताविसज्जेहिपलिअणं।
चंद०॥कुदुंबिनीणिवत्तेहिसंपदंसपुताणजुत्तंरक्खअदोवरंअणुगच्छिदुं॥कुदु०॥साबाष्पं॥परलोअंपत्थिदोअज्जोणदेसं
तरं॥च०॥अयेअअंतित्तकज्जेणमविणासोणउणउपरिसदोसेणतालंविसादेण॥कु०॥अज्जाजइएचंतादाणींअ
कालोकुलजाणसणिवदुंदि॥चं॥अहकिंववसिदंकुदुंबिणीए।कु०॥भत्तुणोचलणेअणुगच्छंदीएअप्पाणुगहोहोदि
ति॥च०॥अज्जेदुववसिदंएदंतुएअअंपुत्तओअस्सणिदलोअसंववहारोबालोअणुगिण्हदवो॥कु०॥अणुगिण्हंदु

यमण्णा ओदेवदा ओज्ञादं ॥ पुत्त अपतपश्चिमेसमुद्दगोपादेसु ॥ पुत्रः ॥ पादयोर्निपत्य ॥ तादकिंदाणीमएतादवि
रहिदेणअणुचिट्ठिदव्वं ॥ चंद० ॥ पुत्तचाणक्कविरहिदेदेमवीसदव्वं ॥ चंद्रा० ॥ अज्ज चंदनदासेणिस्सादरमूलेतासज्जोदो
हि ॥ कुदुं ॥ अज्जापलिताअहा २ चंद० ॥ अज्जे अहकिंएत्थआकंदसिसग्गंगदाणंदावादेवादुरिवअपरिअणं अणुकंप
दि ॥ अण्णंअ ॥ मित्तकज्जेणमविणासोण अज्जुत्तकज्जेणताकिंहरिसहाणेविरोदीजदि ॥ प्रथम० ॥ अ लेविलपन्नगे
णहचंदणदासंसअंएवंपरिअणोगमिस्सदि ॥ ठि० ॥ अलेवज्जलोमाएसगेण्हामि ॥ चंदण० ॥ भद्दमुहुन्नंचिन्तज्जाव पुत
अंसंतआमि ॥ पुत्रंमूर्ध्नि आघ्रायज्ञाद अवस्संभविदव्वंविणासंमित्तकज्जेसमुद्यदमाणोविणासंअणुभवामि ॥ पुत्रः
तादकिंएदंविभणिदव्वंकुलधम्मोरक्खणसो अज्जाणंइतिपादयोः पतति ॥ चंद्रा० ॥ अलेगणहाहणं ॥ कुदुं ॥ सोरस्साहं ॥
अज्जापलिताहि २ प्रविश्यपटाक्षेपेणराक्षसः ॥ २ ॥ भवतिनभेतव्वं ॥ भोभोश्लाघ्यतनाः ॥ नरवलुप्पापादयितव्वश्चं
दनदासः येनस्वामिकुलेरिपोरिवकुलंदग्धं विनश्यतुरामित्राणांव्यसनेमहात्मवश्चस्वस्थेनयेनस्थितं आत्मायस्यवधा
यवःपरिभवक्षतीरुतोपिप्रियस्तस्ययंकिलमृत्कलोकपदवीवध्यस्यगावध्यतां ॥ ४ ॥ चंद० ॥ सबाष्पं ॥ विलोक्यअ
मच्चकिंएदं ॥ राजा ॥ त्वदीयमुच्चरितेकदेशस्यानुकरणंकिलेतत् ॥ चंद० ॥ अमच्चसव्वविइमंपयासणिप्फलकरंते
णतुएदंअणुचिट्ठिदं ॥ रा० ॥ सरवस्वार्थएवानुष्ठितःकृतमुपालंभन ॥ भद्रमुखनिवेद्यतांदुरात्मनेचाणक्याय ॥ वज्जलो
माकिंति ॥ रा० ॥ दुष्कालेपिकुलावसन्नरुचौप्राणैः परंरक्षतानीतंयेनयशस्विनातिलघुनामौशीनरीयंयशः ॥ बद्धा
नामपिचेष्टितंरुचिरितैः क्लिष्टंशुद्धात्मनापूज्याहोपिसयत्नतेनवगतःशत्रुत्वमर्षोस्मिसः ॥ ५ ॥ प्रथम ॥ अलेविदल
यन्नअतुमदावचंदनदासंगेण्हिअइदंदससमसाणपादपस्सछा आर्यमुहुन्नंचिन्तज्जाव अहंनिष्क्रांतः ॥ ३ ॥
प्रथ० ॥ एदुअमच्चोइतिचाणक्यमणिवेदेमिगिहीदोअमच्चरक्खसोत्ति ॥ ठिती० ॥ अयेवज्जलोमागच्छइति सपुत्रदासे

65
1906

णचंदनदासेणसहनिष्क्रांतः ॥ प्रथ० ॥ एदुअमच्चोइतिराक्षसेनसहपरिक्रम्य ॥ अविएत्थकोविणिवेदेहदावणंद
कुलणगकुलिससमेमलिअकुलपदिवुपक्खस्सअज्जचाणक्कस्स ॥ रा० ॥ स्वगतं ॥ एतदपिनामश्रोतव्यं ॥ चांडा० ॥
एसेअज्जाणीदिसंज्ञमिदबुद्धिपलिसलेगिहीदेअमच्चरक्खसेतितततः प्रविशतिजयनिकावृतशरीरामुखमात्रद
श्यश्चाणक्यः ॥ २ भद्रकथय ॥ २ ॥ केनोत्तुंगशिरवाकलापकपिलोबद्धः पटांतेडिंभिवो पाणौकेनसदागतेरगतिता
सद्यःसमासादिता ॥ केनानेकपदानवामितसटःसिंहोपिंतःपंजरेभीमः केनचनेकनक्तनिकरेदोर्भ्यांप्रतीर्णार्णवः ॥
६ ॥ चांडा० ॥ णीदिणिवुणबुद्धिणा अज्जेण ॥ चा० ॥ मामवनंदकुलविद्वेषिणंदेवनंति ब्रूहि ॥ रा० ॥ स्वगतं ॥ अयंदुरात्मा
चाणक्यः ॥ अथवामहात्माकौटिल्यः ॥ आकरःसर्वशास्त्राणांरत्नानामिवसागरः ॥ गुणैर्नपरिष्यामोयस्यमत्सरिणो
वयं ॥ ८ ॥ चा० ॥ सदर्पंअयेः सावमात्यसक्षसः ॥ येनमहात्मना ॥ गुरुभिः कृत्यनाकृशेदीर्घजागरहेतुभिः ॥ चिरमा
यासितासेनावृषलश्चमतिश्चमे ॥ ९ ॥ जवनिकांचरेणापनीय ॥ उपसृत्य ॥ भोअमात्यराक्षसविष्णुगुप्तोहमभिवादये ॥
रा० ॥ स्वगतं ॥ अमात्यइतिलज्जाकरमिदानीविशेषपणं ॥ प्रका० ॥ विष्णुगुप्तनचांडालस्पर्शदूषितंसास्रष्टुमर्हसि ॥ चा०
भोअमात्यनेमोचांडालो ॥ अयंखलुदृष्टएवभवतामिङ्गितार्थकोनामराजपुरुषः ॥ योप्यसौद्वितीयसोपिसमिङ्गितार्थकोनाम
राजपुरुषएव ॥ शकटदासोपितपस्वीतंतादृशंलेखंअजानन्नेवमयाकपटलेखंलिखतइति ॥ रा० ॥ स्वगतं ॥ दिष्ट्याशक
टदासंप्रत्यपनीतोविकल्पः ॥ चा० ॥ किंबहुना ॥ एषसंक्षेपतःकथयामि ॥ भृत्याभद्रभटादयः सचतथालेखः समिङ्गितार्थकृ
तश्चालंकरणत्रयंसंभवतोमित्रंभद्रंतः ॥ किल ॥ जीर्णोद्यानगतः सचापिपुरुषःक्लेशः सचश्लिष्टः ॥ सर्वमेत्यहोकृलज्ञा
नायदेनवृषलस्यवीरभवतासाचिव्यमिच्छोर्नयः ॥ ९ ॥ तदयंवृषलस्यादृष्टुमिच्छति ॥ रा० ॥ स्वगतं ॥ कागतिःएषपश्यामि
॥ ततःप्रविशतिराजाविभवतःपरिवारश्च ॥ राजा ॥ स्वगतं ॥ विनैवयुद्धादर्येणजितंदुर्जयंपरबलमितिलज्जितएवास्मि

ममहि॥फलयोगमवाप्यसाध्यंकानांविधियोगेनविपक्षतां॥नशुचेवभत्यधोमुखानांनिजतूर्णीन्नयनंनिजप्रतुल्ये
॥९०॥अथवा॥विगुणीकृतकार्मुकोपिजेतुंभुविजेतव्यमसौसमर्थएव॥स्वपतापिमभेक्षयस्यतंत्रेगुरवोजायतिकार्य
जागरूकाः॥९१॥चाणक्यमुपसृत्य आर्यचंद्रगुप्तःप्रणमति॥चा०॥संपन्नास्तेसर्वाशिषतदभिवादयस्वतंत्रभवं
तममात्यमुख्यं॥रा०॥स्वगत॥योज्ञितोननसंबंधः॥चा०॥राजानमुपसृत्यायममात्यराक्षसःप्रातःप्रणमनं॥राजा०
राक्षसमुपसृत्य॥आर्यचंद्रगुप्तप्रणमति॥रा०॥विलोक्यस्वगतं॥अएचंद्रगुप्तःयएषः॥बालएवहिलोकस्मिन्
संभावितमहोदयः॥क्रमेणारूढवान्राज्यंयूथेश्वर्यइवाद्विपः॥९२॥प्रका०॥राजन्विजयस्व॥राजा॥आर्य॥जग
तःकिंनविज्ञितमयेतिप्रविचिंत्यतां॥गुरोषाद्गुण्यचिंतायामार्यचाग्रेचजायति॥९३॥रा०॥स्वगतं॥स्यान्नतिमोभृ
त्यभावेनकौटिल्यशिष्यः॥अथवा॥विनयएवैषश्चंद्रगुप्तस्यमत्सरस्तुमेविपरीतंकल्पयति॥सर्वथारुढानयश
स्वीचाणक्यः॥कुतःद्रव्यंजिगीषुमधिगम्यजडात्मनोपिनेतुर्यशस्विनिपदेनियतंप्रतिष्ठा॥अद्रव्यमेत्यभुविशुद्ध
नयोपिमंत्रीशीर्णाश्रयःपततिकूलजवृक्षरीत्या॥९४॥चा०॥अमात्यराक्षसइष्यतेचंदनदासस्यजीवितं॥रा०
भोविष्णुगुप्तगुकुतःसंदेहः॥चा०॥अमात्यराक्षसअयंहीतशस्त्रेणभवताअनुगृह्यतेवृषलइत्यतःसंदेहः॥तद्य
दिसत्यमेवचंदनदासस्यजीवितमिष्यतेततोगृह्यतामिदंशस्त्रं॥राक्षसश्चिंतयति॥ततोवनयामिविहायमौर्यं
त्वांचाधिकारेह्यधिकृत्यमुख्यं॥त्वयिस्थितेवाक्यतिवद्धवुद्धौभुनक्तुगामिंद्रुवेषचंद्रः॥९५॥पुनस्तदेवपठति॥
रा०॥भोविष्णुगुप्तभोभव॥२॥अयोग्यावयमस्यविशेषतस्त्वयागृहीतस्यग्रहणे॥चा०॥अमात्ययोग्योहंनत्वंयो
ग्यइतिकिमनेन॥पश्य॥अन्यैःसार्द्धमजस्रदत्तकविकैःक्षौमैरशून्यासनैःस्नानाहारविहारपानशयनैःस्वेछासुखं
विंतितान्॥माहात्म्यातवपोरुषस्यमतिमन्दृष्ट्वारिदर्पच्छिदःपश्यतानपरिक्रत्यनव्यतिकरंप्राक्तनवंशानृजान्॥९६

तथापिदमस्तु॥इत्थमत्रातिगंभीरशुभोदर्कंचाणक्यनयसविधानेनचंद्रगुप्तसाचिव्यपदलाभपरितुष्टोमहामात्यो
राक्षसइत्याशास्ते॥भरतवाक्यं॥वाराहिमात्मयोनेस्तनुभवनविधावास्थितस्यानुरूपंयस्याक्रंदंतकोटिंप्रलयपी
गतारिश्रियेभूतधात्री॥म्लेच्छैरुद्विज्यमानाभुजयुगमथनासंश्रितारोजमूर्त्तेःसश्रीमद्बंधुभृत्यश्चिरमवतुमहींपार्थि
वश्चंद्रगुप्तः॥९७॥इतिनिष्क्रांताःसर्वे॥ ॥इतिश्रीमन्महाराजपदभाजःपृथोःसूनुनाश्रीविशाखदत्तमहाकवि
नाविरचितेमुद्राराक्षसनाम्नेनाटकेसप्तमोयम्॥श्रीरस्तु॥९८॥ ॥९७॥ ॥९७॥ ॥९७॥

ममहि॥ फलयोगमवाप्यसाध्यकानांविधियोगेनविपक्षतां॥नशुचेवभत्यधोमुखानांनिजतूणीग्रयनंनिजश्रुतस्थे
॥१०॥ अथवा॥विगुणीकृतकार्मुकोपिजेतुंभुविजेतव्यमसौसमर्थएव॥स्वपतोपिममेवयस्यतंचेगुरवोजाग्रतिका
र्यजागरूकाः॥११॥चाणक्यमुपसृत्य आर्यचंद्रगुप्तः प्रणमति॥चा०॥संपन्नास्तेसर्वाशिषतदभिवादयस्वतंत्वंभवं
तममात्यमुख्यं॥रा०॥स्वगत॥योऽसितेननसंबंधः॥चा०॥राजानमुपसृत्यायममात्यराक्षसःप्रातःप्रणमनं॥राजा
राक्षसमुपसृत्य॥आर्यचंद्रगुप्तप्रणमति॥रा०॥विलोक्यस्वगतं॥अएषचंद्रगुप्तः॥एषः॥बालएवहिलोकस्मिन्
संभावितमहोदयः॥क्रमेणारूढवान्राज्यंयूथेश्वर्यइवद्विपः॥१२॥प्रका०॥राजनविजयस्व॥राजा॥आर्य॥जग
तःकिंनविदितमयेतिप्रविचिंत्यतां॥गुरोर्यादृग्यचिंतायामार्यचाणक्यजायति॥१३॥रा०॥स्वगतं॥स्यादेतिमांभ
त्यभावेनकौटिल्यशिष्यः॥अथवा॥विनयएवैषश्चंद्रगुप्तस्यमत्सरंसुमेविपरीतंकल्पयति॥सर्वथारूढानयश
सीचाणक्यः॥कुतःद्रव्यंजिगीषुमधिगम्यजडात्मनोपिनेतुर्यशस्विनिपदेनियतंप्रतिष्ठा॥अद्रव्यमेत्यभुविशुद्ध
नयोपिमेधावीशीर्णाश्रयःपततिकूलजवृक्षवत्॥१४॥चा०॥अमात्यराक्षसइष्यतेचंदनदासस्यजीवितं॥रा०
भोविष्णुगुप्तगुरुकृतःसंदेहः॥चा०॥अमात्यराक्षसंअयंदीतशस्त्रेणभवताअनुगृह्यतेवृषलइत्यतःसंदेहः॥तद्य
दिसत्यमेवचंदनदासस्यजीवितमिष्यतेततोगृह्यतामिदंशस्त्रं॥राक्षसःश्वेतयति॥ततोवनयामिविहायमौर्यं
त्वांचाधिकारेस्वधिकृत्यमुख्यं॥त्वयिस्थितेचाक्षयतिबद्धबुद्धेर्भुनक्तुगामिद्रवषचंद्रः॥१५॥पुनस्तदेवपठति॥
रा०॥भोविष्णुगुप्तभामेवं॥२॥अयायावयमस्यविशेषतस्त्वयागृहीतस्यग्रहणे॥चा०॥अमात्ययोग्योहंनत्वंयो
ग्यइतिकिमनेन॥पश्य॥अश्वैःसाईमजस्रदत्तकविकैःक्षौमैरश्रुन्यासनैःरत्नानाहारविहारपानशयनैःस्वेछासुखं
विंडितान्॥माहात्म्यातवपोरुषस्यमतिमन्दृष्ट्वारिदर्पाद्विदः पश्यंतान्परिकृत्यनव्यतिकरप्रोत्खातवंशान्गजान्॥१६

64
1996

अथवाकिंबहुना॥नखलुभवताशस्त्रग्रहणमंतरेणचंदनदासस्यजीवितमस्ति॥रा०॥स्वगतं॥नंदस्नेहगुणाःस्फु
रंति॥हृदयंभृत्योस्मितद्विषायेसिक्ताःस्वयमेवविद्विमगमन्॥छिन्नास्तएवद्रुमाः॥शास्त्रमित्रशरीरलक्षण
कृतेव्यापारणीयमयाकार्यार्णागतोयोविधिरेषनयंत्याज्ञाकरत्वंचिरात्॥१७॥प्र०॥विष्णुगुप्तनमःसर्वकार्यप्रतिप
त्तिहेतवेसुहृत्स्नेहायकागतिः॥एषप्रकाशि॥चा०॥सहर्षं॥वृषल२अमात्यराक्षसेनेदानीमनुगृहीतायिदिष्ट्या
वर्द्धतेभवान्॥राजा॥आर्यप्रसादएषश्चंद्रगुप्तेनानुभूयते॥प्रविश्यपुरुषः॥२॥जेदुअमच्चोएसोभद्दभटभागुराय
णप्पमुहेहींसंजमिदकलत्तरणोमल्लएकूपदिदारभूमिंवुव्वदिदोएदंसुणिअअज्जोप्पमाणं॥चा०॥भद्रनिवेद्यतामभा
त्यराक्षसायमिदानींजानीते॥रा०॥स्वग०॥दासीकृत्यमामिदानींविज्ञापनायांभुखरीकरोतिकौटिल्यःकागतिः॥
प्रका०॥राजन्चंद्रगुप्तविदितमेवतेयथावयंमलयकेतोःकंचित्कालमुषितास्तत्परिरक्ष्यंतामस्यप्राणाः॥राजाचा
णक्यमुखमवलोकयति॥चा०॥प्रतिमानयिनव्यामात्यराक्षसस्यप्रथमःप्रणयः॥पुरुषंप्रतिभद्रासम्बन्धनाद्युच्यतां
भद्रभटप्रमुखाःयथामात्यराक्षसेनविज्ञापितोदेवश्चंद्रगुप्तःप्रयच्छतिमलयकेतवेपित्र्यमेवविषयंअतोगच्छंतुभ
वंतःसहानेनप्रतिष्ठितेचास्मिन्पुनरागंतव्यमिति॥पु०॥जंअज्जोआणवेदीतिपरिक्रामति॥चा०॥भद्रेतिच२अपरं
वक्तव्यंदुर्गपालःअमात्यराक्षसस्यनाभेनसुहृत्प्रीतश्चंद्रगुप्तःसोयमज्ञापयति॥यएषश्रेष्ठीचंदनदासःसपृथिव्यांसर्वन
गरश्रेष्ठीपदमाराप्यतामिति॥अपिच॥विनावाहनहस्तिभ्योक्रियतांसर्वमोक्षइति॥अथवाअमात्यराक्षसेनेतरेकि
मस्माकंप्रयोजनमिदानीं॥विनावाहनहस्तिभ्योऽप्युच्यतांसर्वबंधनं॥तीर्णप्रतिज्ञेनमयाकेवलंबध्यतेशिखा॥१८॥पु०॥
जंअज्जोआणवेदीतिनिष्क्रांतः॥भोराजन्चंद्रगुप्तभोअमात्यराक्षसउच्यतांभूयःकिंवांप्रियमुपकरोमि॥राजाकिमतः
परमिहप्रियमस्ति॥राक्षसेणसममैत्रीराज्येचारोपितावयंनंदाश्चोन्मूलिताःसर्वंकृतंभवेयंअतःप्रियं॥१९॥रा०॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

तथापिदमस्तु॥इत्थमत्यंतिगंभीरशुभोदर्कंचाणक्यनयसंविधानेनचंद्रगुप्तसाक्षिव्यपदेशाभ्यांतुष्टेमहामात्यो
राक्षसश्चाणक्यशास्त्रे॥भरतवाक्यं॥वाराहिमात्मयोनेस्तनुमवनविधावास्थितस्यानुरूपांयस्याग्रदंष्ट्राकोटिंप्रलयपी
गतान्निश्रियेभूतधात्री॥म्लेच्छैरुच्छेदुद्यमानाभुजयुगमधृनासंश्रितानाजमूर्त्तेःसश्रीमद्बंधुभृत्यश्चिरमवतुमहींपार्थि
वश्चंद्रगुप्तः॥२०॥इतिनिष्क्रांताःसर्वे॥ ॥इतिश्रीमन्महाराजपदभाजःपृथोःसूनुनाश्रीविशाखदत्तमहाकवि
नाविरचितेमुद्राराक्षसनाम्नेनाटकेसप्तमोयम्॥श्रीरस्तु॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥